

Voorzitter: Vondeling

Tegenwoordig zijn 135 leden, te weten:

Aantjes, Van Aardenne, Aarts, Abma, Van Amelsvoort, Andela-Baur, Andriessen, Bakker, Beekmans, De Beer, Beinema, De Bekker, Beuker, Beumer, De Boer, De Boois, Bremen, Van den Broek, Du Chatinier, Coppes, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Van Dam, Dankert, Dees, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Dragstra, Drees, Drenth, Van Elsen, Epema-Brugman, Evenhuis, Franssen, De Gaaij Fortman, Gardeniers-Berendsen, Ginjaar-Maas, De Graaf, Groensmit-van der Kallen, Haas-Berger, Van Heel-Kasteel, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hoekstra, Honig van den Bossche, Van Houwelingen, Hutschemaekers, Huijsen, Imkamp, Jansen, Joekes, Jongeling, Kappeyne van de Coppello, Keja, Kleisterlee, Knot, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, Koning, De Koning (B.P.), Koningh, Konings, De Koster, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krosse, Kruisinga, Van Kuijen, De Kwaadsteniet, Langedijk-de Jong, De Leeuw, Van Leeuwen, Van der Lek, Van Leijenhorst, Lückers-Bergmans, Masman, Van der Mei, Meis, Molleman, Mommersteeg, Nooteboom, Notenboom, Nypels, Van Ooijen, Peijnenburg, Ploeg, Poppe, Portheine, Rienks, Roels, Roethof, Roolvink, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schakel, Scherpenhuizen, Van het Schip, Scholten, Smit-Kroes, Van der Spek, Spinks, Staneke, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tolman, Tuinenburg, Tuijnman, Veder-Smit, Van Veenendaal-van Meggelen, Veerman, Vellenga, Van de Ven, Verbrugh, Verwoert, Vondeling, Voogd, Voortman, De Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wiegel, Wierenga, Van Winkel, Wisselink, Wolff, Worrell en Van Zeil,

en de heren Den Uyl, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, Van Agt, Vice-Minister-President, Minister van Justitie, Van der Stoep, Minister van Buitenlandse Zaken, De Gaay Fortman, Minister van Binnenlandse Zaken, Van Kemenade, Minis-

ter van Onderwijs en Wetenschappen, Duisenberg, Minister van Financiën, Vredeling, Minister van Defensie, Gruijters, Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Westerterp, Minister van Verkeer en Waterstaat, Lubbers, Minister van Economische Zaken, Van der Stee, Minister van Landbouw en Visserij, Boersma, Minister van Sociale Zaken, Van Doorn, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mevrouw Vorink, Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, de heren Pronk, Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Trip, Minister voor Wetenschapsbeleid, Brinkhorst, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Kooijmans, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Zeevalking, Staatssecretaris van Justitie, Polak, Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Klein, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Goede, Staatssecretaris van Financiën, Van Lent, Staatssecretaris van Defensie, Stemerdink, Staatssecretaris van Defensie, Schaefer, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Van Dam, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Hazekamp, Staatssecretaris van Economische Zaken, Mertens, Staatssecretaris van Sociale Zaken, Meijer, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Hendriks, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Albers, Van der Hek, Laban, Geurtsen en Patijn, wegens verblijf buitenslands, de hele week;

Nagel, wegens bezigheden elders; Hartmeijer, wegens ziekte;

Barendregt, wegens de geboorte van haar dochter;

Hermesen, wegens ziekte, ook volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan het lid Franssen tot het uitbrengen van verslag namens de Commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven.

De heer **Franssen**, voorzitter van de commissie: Mijnheer de Voorzitter! De commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven heeft de eer te rapporteren, dat zij, na onderzoek van de in haar handen gestelde stukken, eenparig tot de conclusie is gekomen, dat de heer A. de Graaf te Arnhem en de heer H. van den Broek te Velp terecht benoemd zijn verklaard in de vacatures ontstaan door de beëindiging van het lidmaatschap van respectievelijk de heer P. J. Janssen te Apeldoorn en de heer G. J. ter Woorst te Elst.

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heer A. de Graaf en de heer H. van den Broek, nadat zij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

De commissie verzoekt u, het volledige rapport in de Handelingen te doen opnemen.

De Voorzitter: Ik dank de commissie voor haar verslag en stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten!

[Het volledige rapport is opgenomen aan het eind van deze weekeditie].

De Voorzitter: De heren De Graaf en Van den Broek zijn in het gebouw van de Kamer om de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden (verklaring en beloften) af te leggen. Ik verzoek de heer griffier hen binnen te leiden.

Nadat de heren De Graaf en Van den Broek door de griffier zijn binnengeleid, leggen zij in handen van de Voorzitter respectievelijk de vereiste verklaring en beloften en de vereiste eden af.

De Voorzitter: Ik wens de heren geluk met hun benoeming en verzoek hun in ons midden plaats te nemen.

Ingekomen zijn de volgende brieven: een, van de Minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van het verslag van

Installatie van de nieuwe leden van de Kamer, de heren De Graaf (r) en Van den Broek (l)

de Nederlandse waarnemersdelegatie naar de 61e zitting van ECOSOC;

een, van de Minister van Binnenlandse Zaken, ten geleide van een rapport van de Commissie-Van Stuijvenberg over de knelpunten in de rechtspositie van gedeputeerden en wethouders;

een, van de Minister voor Wetenschapsbeleid, ten geleide van het verslag omtrent de jaarrekening 1974 van TNO;

een, van de Minister van Financiën, ten geleide van de rekeningen en verantwoordingen wegens uitgifte van een aantal krachtens de Leningwet 1976 aangegane leningen, welke door de Algemene Rekenkamer zijn nagezien en akkoord bevonden;

een, van Staatssecretaris Van Rooijen van Financiën, ten geleide van de inkomstenbelastinggegevens 1975 van de leden der Staten-Generaal;

een, van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, inzake de spreiding van de Centrale Directie PTT;

een, van de Minister van Sociale Zaken, ten geleide van het verslag van de tripartite Wereldwerkgelegenheidsconferentie (Genève, juni 1976);

een, van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, ten geleide van een tweetal adviezen van

de Centrale Commissie voor de Bejaardenoorden.

Deze brieven, die niet zullen worden gedrukt, worden voor kennisgeving aangenomen; de bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage.

De **Voorzitter**: geen van de beide Kamers der Staten-Generaal heeft uitdrukkelijke goedkeuring gevraagd van de internationale overeenkomst, gedrukt onder nummer 14 032, die op 2 september 1976 aan de griffie is overgelegd.

Ik stel voor, dit stuk voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt.

Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

Ik deel mee, dat de fractie van de VVD mij heeft gevraagd een aantal wijzigingen aan te brengen in enkele bijzondere commissies.

Ik meen dat hiertegen geen bezwaar bestaat.

Ingekomen stukken
Internationale Overeenkomsten
Commissies

Ik benoem:

a. tot lid van de bijzondere commissie 7 404 (Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs voor de krijgsmacht), in de bestaande vacatures, de leden Dees en Ploeg;

b. tot lid, respectievelijk plaatsvervangend lid van de bijzondere commissie 10 363 (Nota over de situering van nieuwe terreinen voor militaire doeleinden) de leden Van de Ven, in de plaats van het lid Keja, en Keja, in de bestaande vacature;

c. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissie 11 740 (Reconstructie Midden-Delfland), in de bestaande vacature, het lid Van de Ven;

d. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissies 12 090 en 12 892 (Migratie van Surinamers en Nederlands-Antillianen), in de bestaande vacature, het lid Van de Ven.

e. tot lid van de bijzondere commissie 12 968 (Knelpuntennota), in de bestaande vacature, het lid Evenhuis;

f. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissies 13 283, 13 284 en 13 285 (Nationale Landschapsparken), in de bestaande vacature, het lid Van de Ven;

g. tot lid van de bijzondere commissies 10 110 en 10 111 (regelen inzake de werkstaking), in de plaats van het lid Portheine, het lid Rietkerk, en tot plaatsvervangend lid, in de plaats van het lid Rietkerk, het lid Portheine.

De fractie van de CHU heeft mij gevraagd de volgende wijzigingen aan te brengen.

Ik meen dat ook hiertegen geen bezwaar bestaat.

Ik benoem:

a. tot lid van de bijzondere commissie 7 587 (Regeling omtrent het uitloven van premiën bij openbare verkopeningen en verpachtingen), in de bestaande vacature, het lid Tolman;

b. tot lid van de bijzondere commissie 10 036 (Wijziging van de onteigeningswet), in de bestaande vacature, het lid Tolman, en tot zijn plaatsvervanger, het lid Wisselink, in de plaats van het lid Tolman;

c. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissies 10 110 en 10 111 (regelen inzake de werkstaking), in de bestaande vacature, het lid Wisselink;

d. tot lid van de bijzondere commissie 10 363 (Nota over de situering van nieuwe terreinen voor militaire doeleinden), in de bestaande vacature, het

Voorzitter

lid Tolman, en tot zijn plaatsvervanger, in de plaats van het lid Tolman, het lid Wisselink;

e. tot lid van de bijzondere commissie 10 679 (Wijziging Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen), in de bestaande vacature, het lid Wisselink;

f. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissies 10 694 en 11 270 (Nota over de TBR en Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen), in de bestaande vacature, het lid Kruisinga;

g. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissie 11 155 (Wijziging van de Wet gewetensbezwaren militaire dienst), in de bestaande vacature, het lid Van der Mei;

h. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissie 11 860 Rapport betreffende de financiële positie van de gescheiden vrouwen en hun gezinnen), in de bestaande vacature, het lid Van Leijenhorst;

i. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissie 12 778 (Nota studiefinanciering), in de bestaande vacature, het lid Wisselink;

j. tot lid van de bijzondere commissie 12 862 (Wijziging van het BW en van de Huurwet), in de bestaande vacature, het lid Tolman, en tot zijn plaatsvervanger, in de plaats van het lid Tolman, het lid Wisselink;

k. tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissies 13 209 en 13 899 (Wijziging van de Rijksoctrooiwet en Goedkeuring van het Europese Octrooioverdrag), in de bestaande vacature, het lid Wisselink;

l. tot lid van de bijzondere commissie 13 611 (bescherming tegen misleidende reclame), in de bestaande vacature, het lid Van Leijenhorst.

De fractie van de ARP heeft mij gevraagd het lid Van Houwelingen te benoemen tot plaatsvervangend lid van de bijzondere commissie voor de Wet op de Vermogensaanwasdeling (13 965), in de plaats van het lid De Boer.

Mijns inziens bestaat ook hiertegen geen bezwaar.

Ik stel voor aan de orde te stellen en te behandelen in de vergaderingen der Kamer van 2, 3, 4, 9, 10 en 11 november 1976 (indien de voorbereiding zal zijn voltooid):

hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (met uitzondering van het NA-

VO-gedeelte en zonder het deel ontwikkelingssamenwerking) (14 100);

Het NAVO-gedeelte van hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) en van hoofdstuk X (Defensie) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (14 100);

hoofdstuk X (Defensie) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (met uitzondering van het NAVO-gedeelte) (14 100);

het Ontwikkelingssamenwerkingsdeel van hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (14 100).

De stemmingen over hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken) en over Hoofdstuk X (Defensie) zullen worden gehouden in de loop van deze vergaderperiode of – indien dit niet mogelijk blijkt te zijn – niet eerder dan op dinsdag 23 november a.s.

voorstel van wet van de heren Van der Sanden en Andriessen tot wijziging van de Kieswet strekkende tot verhoging van de kiesdrempel bij de verkiezing voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal (10 985).

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Aan de orde zijn de **algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (14 100)**.

□

De heer **Wiegel** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! U weet dat ik persoonlijk voor beperking van het aantal ministers ben. U weet ook dat ik niet van overdreven interrupteren houd. Ik kan mij echter voorstellen dat het, zeker wanneer de Minister-President aan het woord is, nodig is dat de interruptiemicrofoons bereikbaar zijn. Misschien kan de regeringstafel zo worden gehergroepeerd dat de mogelijkheid dat zowel de heer Van Thijn als ik bij de interruptiemicrofoon kunnen komen wat wordt vergroot.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik heb geen problemen.

De heer **Wiegel** (VVD): Nee, u hebt waarschijnlijk weinig vragen te stellen. U stelt zich achter het beleid, dat is bekend.

Het is ons een waar genoegen, deze week voor het laatst bij de algemene beschouwingen van gedachten te wisselen met de daadkrachtige, frisse, eensgezinde ploeg bewindslieden die voor ons zit.

Veel is gerealiseerd, tot veel werd een aanzet gegeven, wordt in de troonrede tot ons gezegd. Wij hoeven maar te kijken naar de ontwikkeling van de werkloosheid, naar de inflatie, naar het begrotingstekort, naar ons bedrijfsleven, om te beseffen welke diepere bedoelingen kunnen steken achter deze passage waarin het kabinet zich volstrekt ten onrechte een veer op de hoed steekt. En wie nadere opheldering omtrent de visionaire blik van dit kabinet behoeft, hij neme slechts kennis van een andere uitspraak in de troonrede.

Het gaat om het perspectief van een samenleving, waarin gezamenlijke verantwoordelijkheid wordt aanvaard op grondslag van gemeenschappelijke zeggenschap. Hoe schril steekt de werkelijkheid van het beleid van dit kabinet af tegen deze frasen.

Veel arbeid, veel inspanning en visie wordt in de troonrede gevraagd.

Van wie eigenlijk?

Van dit kabinet?

Van de regeringspartijen?

Zij gezamenlijk zijn verantwoordelijk voor de volstrekt onaanvaardbaar hoge werkloosheid.

Zij zijn, door het najagen van, of het tegenstribbelend akkoord gaan met de verdubbeling van de overheidsuitgaven in een paar jaar tijd en de nivellerende op alle fronten, rechtstreeks aansprakelijk voor de huidige werkloosheid. Zij zijn, als zij het voor 1977 aangekondigde non-beleid aanvaardden, verantwoordelijk voor het machteloos afglijden van ons land naar verdere verslechteringen. Zij kunnen weten dat dit kabinet volgende generaties in ons land in grote zorgen zal brengen, dat dit beleid er één is van 'na ons de zondvloed'.

Het kabinet-Den Uyl heeft geen antwoord op de vraag om werk van een kwart miljoen werklozen. De regeringspartijen weten dat. Maar zij proberen zich in de mist die dit kabinet in troonrede en miljoenennota tracht op te trekken te verschuilen, te verschuilen voor hun verantwoordelijkheid. PPR en KVP hebben al doen weten dat het beleid van het huidige kabinet geen inzet van de verkiezingen kan zijn. Maar het is het uiteraard wel. Zo gemakkelijk komen zij er niet vanaf. Beide partijen, net als de andere drie regeringspartijen zijn – of zij het kabinet nu hebben gesteund of gedoogd – aansprakelijk voor dat wat het kabinet heeft gedaan en nagelaten.

Als men geen verantwoordelijkheid wil aanvaarden voor het gevoerde beleid, dan is er maar één weg: het openlijk intrekken van de steun aan dit kabinet.

Mijn fractie wil er geen enkele twijfel over laten bestaan dat de VVD tot in zét van de verkiezingen zal maken: het in de laatste jaren gevoerde en het in de komende tijd te voeren beleid ter zake van de bestrijding van werkloosheid en inflatie. Louter wrange vruchten: dat is de oogst van drie en een half jaar socialistisch bewind. In de aanpak van werkloosheid en inflatie heeft het kabinet gefaald. Direct bij de start in 1973 heeft de VVD het kabinet gewaar-schuwd voor het uit de pan rijzen van de collectieve uitgaven en voor zijn ondoordachte nivelleringspolitiek. In de loop van de huidige thans aflopende kabinetsperiode kwamen daarbij onze kritiek op het potverteren van het aardgas en op het verslechteren van het investeringsklimaat in ons land. Al onze kritiek, al onze waarschuwingen waren maar door één ding ingegeven: onze vrees voor de toeneming van de werkloosheid.

Werkloos zijn – ik heb het al eens eerder gezegd – is een straf. Het maakt gezinnen stuk, het tast de eigenwaarde van de mens aan, en het vervreemdt mensen van elkaar en van de samenleving. Daarom kunnen wij niet anders dan het beleid van dit kabinet uit de grond van ons hart verwerpen.

Elk jaar lieten wij het niet bij kritiek. In juni dit jaar nog kwamen wij met een pakket van uitgewerkte voorstellen voor het sociaal-economisch beleid op middellange termijn. Elk jaar – half oktober – kwamen wij met alternatieven. Elk jaar weer werden onze voorstellen van tafel geveegd. Elk jaar weer woog de vrees voor vervroegde verkiezingen de regeringspartijen zwaarder dan hun zorg voor de werk-

loosheid. Als het beleid, zoals dat door dit kabinet is gevoerd, ongewijzigd zou zijn voortgezet, dan zou dit leiden – de Regering zegt het zelf – tot tegen de 300.000 werklozen in 1980. En dat is dan ook nog een geflatteerd getal.

Nu noemt de Regering dit onaanvaardbaar. Dit bekennen van schuld voor haar slechte beleid had haar er-toe moeten brengen moedig, onverbloemd en radicaal te kiezen voor een andere koers. Die keuze wordt niet gemaakt. Achter een stroom van holle woorden in de troonrede tracht het kabinet zijn krachteloosheid te verbergen. Het vraagt, in een loos beroep, om medewerking voor zijn beleid. Het durft op kritiek die het van alle kanten heeft bereikt niet in te gaan. Het waagt het ongedekte wissels op de toekomst te trekken. Het testament van dit kabinet is een testimonium paupertatis.

De troonrede heeft dit kabinet doen verworpen tot een propagandapamflet vol grootsprekerij en halve waarheden. Hoe durft de Regering in deze tijd van barre werkloosheid te zeggen, dat haar werk voor iedereen voor ogen staat? Hoe kan men spreken van een bescheiden groei van de koopkracht van de burgers, als het in wezen gaat om praktisch de nullijn voor vele jaren?

Was het niet eerlijker geweest om in plaats van te zeggen dat de Regering geen verhoging van de belastingtarieven voorstelt, dat de tijdelijke verlichtingen van sociale premies en van de loon- en inkomstenbelasting blijvend worden gemaakt en dat de inflatiecorrectie voor 80% zal worden toegepast, openlijk te spreken van een verdere stijging van de belastingdruk, van een

verzwaring van die druk door de verhoging van de b.t.w. in 1976; van een verzwaring door het afschaffen van de kinderaftrek, door het verdwijnen van de huidige investeringsaftrek en door het niet voor de volle 100% teruggeven van de inflatiecorrectie?

Waarom niet, al was het maar in één zin, door de Minister van Financiën zorg uitgesproken voor het levensgrote en gevaarlijke financieringstekort?

Is dat soms minder belangrijk dan de subsidiëring van vrouwenhuizen en de invoering van de zomertijd?

Waarom in de troonrede gezegd, dat belangrijke bedragen bestemd blijven voor steun aan en begeleiding van individuele bedrijven, terwijl uit de begroting van Economische Zaken blijkt dat het beleid erop gericht is – gelukkig overigens – de steun aan individuele bedrijven terug te brengen?

Het economisch getij is tegen, zegt de Regering. Over het feit dat het beleid van het kabinet zelf daar een belangrijke oorzaak van is, geen woord.

De Regering laat weten te rekenen op de bereidheid offers te brengen. Maar wie moeten de offers brengen? Het kabinet zelf brengt geen offers; 80% van elke extra verdiende gulden gaat het komend jaar naar de collectiviteit. Het zijn de burgers en het bedrijfsleven die de offers moeten brengen, gedwongen worden die offers te brengen. Want wat staat er in de miljoenennota? 'Matiging van het stijgingstempo van de privé-inkomens is het dwingend verlengstuk van het 1%-beleid.'

Principieel staan wij hier tegenover elkaar. Wij willen niet dat de burgers er zijn voor de overheid. De overheid is er

Wiegel

voor de burgers. Wij kiezen niet voor een op alle fronten de dienst uitmakende overheid. Wij kiezen voor een overheid die aan de burgers dienstbaar is. Dáárom willen wij scherpe bezuiniging op de collectieve uitgaven. Dáárom willen wij ruim baan voor het bedrijfsleven. Dáárom willen wij versterking van de koopkracht voor de burgers.

De Regering zegt in de troonrede met zoveel woorden er op te vertrouwen, dat de sociale partners in het komend overleg oog zullen hebben voor het voor 1977 uitgestippelde beleid. Zij roept op tot een gezamenlijke krachtsinspanning. Klinkt dat geloofwaardig? Hoe hebben vakbeweging en werkgevers gereageerd? De vakbeweging heeft, omdat zij van de Regering geen zekerheid heeft gekregen over haar eis van vrije loononderhandelingen, aan de regeringsfracties en aan de heer Krusinga gevraagd haar bij deze beschouwingen die zekerheid te geven.

Er wordt gehoopt op een motie. Mijn fractie wacht met grote belangstelling de bewegingen van de regeringsfracties in dit debat af. Om mijn vijf collega's behulpzaam te zijn, zou ik aan de Regering willen vragen, hoe zij zich ten opzichte van deze eis van de vakbeweging heeft opgesteld. Ik voeg daar deze vraag aan toe: Als de Regering de verbetering van de koopkracht voor de gewone werknemer in de komende jaren praktisch op nul zet, waar kunnen vrije loononderhandelingen dan toe leiden? Zijn dat dan geen onderhandelingen op de vierkante centimeter? Staat dan niet op voorhand vast, dat die besprekingen een farce, een schijnvertoning worden?

Wij kiezen voor een reële verbetering van de koopkracht van de burgers. Die keuze past in onze opvatting dat aan de bestrijding van werkloosheid en inflatie de hoogste prioriteit moet worden gegeven. Wij kiezen voor verbetering van de koopkracht van de mensen langs de weg van de belastingverlaging. Ons alternatief komt ook tegemoet aan de gerechtvaardigde wensen van het bedrijfsleven. Het is de grote stijging van de arbeidskosten in de laatste jaren geweest die de rendementen heeft aangetast en daardoor de investeringsmogelijkheden heeft beperkt. Laat de Regering uiteenzetten wat zij vindt van de wens van de werkgevers in 1977 voor een bedrag van anderhalf miljard extra aan lastenverlichting te realiseren door verdere beperking van de overheidsuitgaven. Hoe kan, wanneer

wij dit alles overzien, de Regering rekenen op de steun van werknemers en werkgevers voor het in 1977 uitgestippelde beleid? Van goed samenspel tussen overheid, vakbeweging en ondernemingen – zo noodzakelijk om de werkloosheid tegen te gaan – was in deze kabinetperiode geen sprake. Niet een keer is dit kabinet in staat geweest een vrijwillig centraal akkoord mogelijk te maken.

Het vertrouwen tussen overheid, vakbeweging en werkgevers moet worden hersteld. Alleen een nieuwe ploeg met een andere bemanning, beginnend met een schone lei, is daartoe in staat. Een nieuwe ploeg die bereid is te luisteren, te luisteren naar wat er in het bedrijfsleven leeft, te luisteren naar de wens tot koopkrachtverbetering van de Nederlandse werknemers, te luisteren naar wat door anderen wordt gezegd, een nieuwe ploeg die niet bij voorbaat ogen en oren sluit voor kritiek en adviezen. Het is precies die eigenschap die dit kabinet en met name deze Minister-President mist. Deze Minister-President kan niet luisteren. Hij heeft gelijk en niemand anders. Alleen hij weet het. Fractievoorzitters in de Kamer van oppositie- en regeringspartijen kunnen waarschuwen en moties indienen, de Minister-President haalt zijn schouders op.

De Kamer kan uitspraken doen. De Minister-President legt ze naast zich neer.

Hoogleraren kunnen gedegen, en – uitzondering het nieuwe lid van de PvdA, de heer Heertje – in hun effect vernietigende, artikelen over het regeringsbeleid publiceren. De Minister-President zegt niet onder de indruk te zijn van het voorwerk dat verwacht mocht worden.

De President van de Nederlandsche Bank kan de werkloosheid onduelbaar noemen en kan zeggen dat de overheid meer moet bezuinigen. De Minister-President noemt dit een opmerking die geen steek houdt.

Een woord is lichter dan een duiveveer, zegt hij. Stijlvol, wijs.

Wat kunnen wij toch blij zijn met zo'n premier.

De Minister-President heeft die maskerade van schijnzekerheid nodig om te trachten het zicht op de wrakke pijlers, waar het beleid van de komende jaren op rust, te belemmeren. Mijn fractiegenoot Van Aardenne zal ze straks speciaal ook voor de Minister van Financiën op een rij zetten.

Als maar een van de pijlers onder het beleid voor 1977 wordt weggeslagen, stort het hele broze bouwwerk in-

een. Dan loopt de Regering vast met de uitvoering van de rijksbegroting voor 1977 en valt de berekening van de inderdien-effecten – dat is de kaart waarop de Minister van Financiën alles heeft gezet – in duigen. Wie zal de last van de omvang van het financieringstekort in de komende jaren dragen? Laat de Minister van Financiën deze van zijn kant laatste financiële beschouwingen – of zijn het niet de laatste – gebruiken

Minister **Duisenberg**: Dat weet ik niet.

De heer **Wiegel** (VVD): U bent de toekomstige financiële woordvoerder van de Partij van de Arbeid, in oppositie, begrijp ik!

Mijnheer de Voorzitter! Laat de Minister van Financiën deze van zijn kant laatste financiële beschouwingen gebruiken door zonder omwegen op die vraag te antwoorden.

Het kabinet gokt. Het speelt va banque, zei mijn fractiegenoot Van Aardenne al in 1973. Het rekent alle onzekerheidsvarianten naar zich toe. Het laat zijn opvolger met de brokken zitten. Het leidt ons land naar een onzekere, riskante toekomst. Het legt de lasten van zijn beleid op de komende generatie.

Wil men in dit huis dat aanvaarden of niet? Om die keuze gaat het nu. Die keuze is inzet van de komende verkiezingen. Voor ons zijn de werkloosheid en de inflatie, die in de komende jaren gaan voortvloeien uit het beleid van dit kabinet, onaanvaardbaar. Wij vinden dat alles moet wijken voor de strijd tegen werkloosheid en inflatie. Mijn fractiegenoot Van Aardenne zal morgen onze plannen uitvoerig toelichten. Dat zijn onze doelstellingen. En deze doelstellingen kunnen alleen worden verwezenlijkt als er wordt gestreefd naar een stabiliteit van de verhouding tussen de collectieve en particuliere bestedingen. Ook wij achten – laat daarover geen twijfel bestaan – groei van de collectieve uitgaven aanvaardbaar. Maar die groei mag procentueel in de toekomst niet groter zijn dan de groei van ons nationaal inkomen. In de verhouding tussen de particuliere en de collectieve sector moet pas op de plaats worden gemaakt. Wij kiezen voor de nullijn voor de collectiviteit. Dat is ons alternatief.

Wij vinden daarbij – in de politiek moeten de kaarten volledig duidelijk liggen – de Partij van de Arbeid tegenover ons. Haar fractievoorzitter heeft kort geleden verklaard niet bereid te zijn aan een beperking van collectieve uitgaven groter dan die ten gevolge van de 1%-operatie nodig is, te den-

Wiegel

ken. Met die 1% – zegt hij – is op dit moment de grens bereikt. De fractievoorzitter van de KVP vroeg het vorige jaar in deze Kamer, zo mogelijk al in 1976 een daadwerkelijk begin met het ombuigen van de stijging van de collectieve uitgaven te maken. Hij diende samen met zijn collega van de ARP daar zelfs een motie over in. Die kreeg dank zij onze steun een meerderheid in de Kamer. Nu heeft de fractievoorzitter van de KVP gezegd, dat bij de komende kabinetsformatie duidelijk overeenstemming moet worden bereikt tussen de partners over verder gaande bezuinigingen. Betekent dat dat de KVP de omvang van de collectieve uitgaven in het begrotingsjaar 1977 onaangetast wil laten? Betekent dat, als die vraag positief wordt beantwoord, dat de KVP de bestrijding van werkloosheid en inflatie weer een jaar uitschuift? Dat kan toch niet!

Geen enkele partij die zich zelf respecteert mag de kiezers in het onzekere laten over haar koers. Natuurlijk bij de formatie, maar niet pas bij de formatie, maar nu al bij deze algemene beschouwingen en in de komende campagne moet de keuze worden gemaakt. De kiezers in ons land hebben er recht op te weten wat de partijen willen, waar zij staan, wat hun gezicht is.

Ons eindoordeel over het beleid ter zake van werkloosheid en inflatie is, dat het kabinet en de regeringspartijen naar de mening van mijn fractie volledig hebben gefaald in wat hun belangrijkste taak in deze periode was – het aanpakken van werkloosheid en inflatie en het zicht bieden op werk, welvaart en vooruitgang in de toekomst. Ik kom nu op het tweede deel van mijn betoog. Het kabinet moet ook beoordeeld worden op de vraag, – en heeft daar recht op – of en hoe het zijn credo in daden heeft vertaald.

Onder het wapperend banier van de spreiding van inkomen, kennis en macht maakten de gladiatoren hier hun intocht. Nu is hun leus niet meer dan een armeterige vlag die de lading van het gevoerde beleid moet dekken.

In het wilde weg, zonder onderbouwing, zonder de gevolgen te overzien, laat staan te wegen, zijn door dit kabinet de inkomens genivelleerd. Via een reeks van belastingmaatregelen, via het loonbeleid en nu weer door de geplande afschaffing van de kinderaftrek en door de plannen met betrekking tot de woonsubsidies zijn de laagste, de lagere en de middeninkomens in elkaar geschoven.

Ik heb een paar vragen aan de Regering:

Wat zijn de gevolgen van de forse optrekking van het minimumloon en het minimum jeugdloon geweest voor de werkgelegenheid, voor het vervangen van menselijke arbeid door machines en voor de positie van het midden- en kleinbedrijf?

Is er nog wel de prikkel om een plaats op de arbeidsmarkt te zoeken nu de afstand tussen de sociale uitkeringen en de lonen gering is geworden?

Is de zo noodzakelijke solidariteit van de werkenden met de niet-werkenden – de grondslag voor ons sociale-zekerheidsstelsel – daardoor niet aangetast? Wat heeft extra inspanning voor zin, nu daar reëel gezien financieel nauwelijks iets tegenover staat? Voelen de middengroepen zich niet volkomen terecht belaagd? Zal niet noodzakelijkerwijs op de nivelleringsgolf van de laatste jaren een drang tot denivellering in de toekomst het antwoord zijn? Ook op die vraag zou ik een concreet antwoord willen hebben. Hoe is de inkomensontwikkeling van de zelfstandigen ten opzichte van die van de loontrekkenden geweest? Zijn zij door dit kabinet niet tot het kind van de rekening gemaakt? Ik neem aan dat de volgende vraag de Minister van Volkshuisvesting zal interesseren. Zal de wijziging in de subsidieregels voor het eigen-woningbezit – zoals vaag aangekondigd – de werkgelegenheid in de bouw – in de komende jaren na 1977 – niet verder doen verminderen?

Langs al die vragen is de Regering tot nu toe heengelopen. Laat het kabinet er antwoord op geven. Laat het zich niet voor het feit op de borst kloppen dat van 1973–1976 het minimumloon met 16,5% en de AOW met 25% zijn gestegen. Laat het kabinet eens precies vertellen hoe in net zoveel jaren in de periode voordat dit kabinet op het kussen kwam, de minimumloontrekkers en de AOW-ers er op vooruit zijn gegaan.

De heer **Dolman** (PvdA): Dus toen is er ook onaanvaardbaar genivelleerd?

De heer **Wiegel** (VVD): Toen is er een politiek gevoerd, die ertoe leidde – misschien heb ik het mis; ik hoor dat dan wel van de Regering –, dat in dezelfde periode, in hetzelfde aantal jaren als nu wordt gerekend in de periode 1973–1976 de minimumloners en AOW-ers er meer op vooruit zijn gegaan dan nu. Laat men dat zeggen en het erbij zetten! Laat men niet de indruk wekken, dat...

De heer **Dolman** (PvdA): Wilt u mijn vraag beantwoorden, of toen ook onaanvaardbaar is genivelleerd?

De heer **Wiegel** (VVD): Nee, toen is niet onaanvaardbaar genivelleerd, anders zou dat beleid voor ons niet aanvaardbaar zijn geweest.

De heer **Dolman** (PvdA): Dan kloppen uw twee beweringen geenszins met elkaar!

De heer **Wiegel** (VVD): Ik begrijp dat niet. Het gaat mij om de stelling, dat de Regering heel trots zegt – als de heer Van Thijn verstandig is zal hij er straks instemmend op reageren –: Kijk eens, de AOW-ers zijn er 25% op vooruit gegaan, de minimumloners 16,5%! Ik zeg niet dat dat niks is, maar ik zeg wel dat de volledigheid gediend zou zijn met een vergelijkend staatje juist voor de voorgaande periode.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De heer Wiegel heeft zo'n hekel aan halve waarheden. Hij zou er dan bij moeten vertellen, dat in de tijd dat hij nog regeerde en op de kussens zat hij de economische wind mee had, dat er toen geen economische crisis was. De verdienste van dit kabinet is, dat het dwars tegen het economische getij in, nu er minder is te verdelen, toch de alerzwaksten niet in de kou heeft laten staan. Ik begrijp dat als u het straks zal willen overnemen, er weer een grote golf van denivellering is te verwachten.

De heer **Wiegel** (VVD): De heer Van Thijn kan begrijpen dat mochten wij na de val van dit kabinet of tussentijds of straks rustig op weg naar het einde na deze periode weer in de Regering komen, ons beleid er dan op is gericht een zodanig economisch klimaat in ons land te herscheppen, dat de welvaartsverbetering voor de zwakke groepen in de samenleving wordt veiliggesteld, maar niet dat dat ten koste moet gaan van de inkomens van anderen en van de werkgelegenheid.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U windt er inderdaad geen doekjes om, u hebt het duidelijk gezegd: Na dit kabinet de zondvloed!

De heer **Wiegel** (VVD): Ik ben blij dat de grootste fractie in dit huis op deze politieke wijze wordt geleid.

En de spreiding van kennis? Hoe staat daar de vlag erbij? Als men kennis wil spreiden, zei de socialistische hoogleraar Hoogerwerf, moet er toch enige kennis geproduceerd worden die het spreiden waard is. Dat is een interessante stelling. Wijzen de ontwikkelingen in het hoger onderwijs

Wiegel

naar kwaliteitsverbetering, naar de hoogwaardige opleidingen die voor de toekomst van ons land zo belangrijk zijn? Zal de middenschool als enige school voor allen de optimale ontwikkeling van onze kinderen dienen? Is de vorming van de werkende jongeren zo aangepakt dat hun kansen op het verwerven van een duurzame plaats op de arbeidsmarkt zijn vergroot? Wij geloven daar niets van. Het beleid van dit kabinet heeft tot chaotisering geleid, tot een stortvloed van nota's. Het verschuift de financiële lasten ervan naar de toekomst. Het gevoerde beleid zal, vrees mijn fractie, leiden tot ontmanteling van het huidige onderwijs en tot minder in plaats van tot meer kansen voor onze kinderen. Als de Regering zegt spreiding van macht voor te staan, hoe moet dan de uitspraak van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen worden begrepen dat 'binnen de grenzen van doelmatigheid, deugdelijkheid en rechtszekerheid' de onderwijsvrijheid zich moet bewegen? Die passage duidt op een inperking van vrijheid van onderwijs die wij principieel afwijzen. Is het ingediende voorstel tot wijziging van de Grondwet een louter technische wijziging?

Heeft de Regering de spreiding van macht dichterbij gebracht? De daden van het kabinet staan haaks op zijn woorden. Op tal van terreinen heeft het kabinet het er op aangestuurd macht bij de overheid te concentreren. De verdubbeling van de overheidsuitgaven in deze periode betekent meer macht voor de uitdelende overheid. Het ondergraven van de particuliere ondernemingsgewijze productie, de negatieve houding ten opzichte van het ondernemen ondermijnen onze moderne, dynamische maatschappij, waarin de burgers streven naar zo groot mogelijke vrijheid en ontplooiing. De afschaffing van de investeringsaftrek en de invoering van een stelsel van investeringssubsidies moeten leiden tot vergroting van de greep op het bedrijfsleven. Op weg naar de subsidiemaatschappij! Hoe denkt de Regering overigens dat in het midden- en kleinbedrijf een stelsel als dat van de investeringssubsidies kan functioneren? Bij iedere zelfstandige een ambtenaar achter de toonbank;

Zou, als dit kabinet echt voor spreiding van macht zou zijn, het dan niet juist moeten zorgen voor een goed werk- en leefklimaat voor de zelfstandigen? Ik wil er een paar concrete vragen aan toevoegen:

Wat houdt de fraaie volzin in de Troonrede dat de Regering, waar no-

dig, maatregelen zal treffen om het agrarisch productiepotentieel op een verantwoord peil te houden, precies in? Uitgewerkt naar de bedrijfstakken? Hoe taxeert de Regering de gevolgen van de kostenstijging in de melkveehouderij? Hoe moeten de tuinders de enorme stijging van hun energie- en andere kosten opvangen? Hoe denkt de Regering dat de zeevissers de hen van hogerhand opgelegde beperking van hun productie moeten verwerken? Die hartelijke zin in de Troonrede verplicht het kabinet tot concretisering.

Ook de planologische politiek en het voorgenomen grondbeleid leiden naar ons oordeel tot concentratie van macht. Datzelfde geldt voor het VAD-ontwerp, dat beoogt de individuele verantwoordelijkheid van de werknemers in te snoeren, dat hen wil betutelen en dat zal leiden tot ondergraving van bestaande winstdelingsregelingen. Het gevecht daarover gaan wij bij de behandeling ervan – als het er ooit van komt in deze periode – met graagte aan. Ik kijk met belangstelling naar de fractie van de PvdA. Ons laatste voorbeeld, waaruit blijkt dat dit kabinet met een schone schijn van woorden de werkelijkheid tracht te verhullen: Hoe kan de Regering zeggen dat haar plannen met betrekking tot het binnenlands bestuur van ons land worden gekenmerkt door het streven naar decentralisatie? Wat tot nu toe van de plannen van de Regering bekend is, wijst in tegengestelde richting.

Wij liberalen kiezen voor een samenleving waarin de overheid niet uit is op vergroting van haar eigen macht, maar op versterking van de rechten en vrijheden van de burgers. De overheid moet naar onze mening de burgers niet in een keurslijf persen. Zij dient de kaders te scheppen waarbinnen de mens zich volledig kan ontplooiën. Alleen door zo'n politiek kan de overheid gezag bij de burgers verwerven. Onder dit kabinet is het tegendeel gebeurd. Wij geven het de Minister van Binnenlandse Zaken gaarne toe: De overheid is niet meer wat ze geweest is.

Hebben wij kritiek op het kabinet, omdat het niet de daadkracht heeft gehad de hervorming van ons binnenlands bestuur te verwezenlijken, wij erkennen dat voor een dergelijk werk veel visie is vereist. Meer kritiek hebben wij dan ook op het feit dat het wetsontwerp tot instelling van de ombudsman nog steeds niet is ingediend. De overheid mag niet dralen als het gaat om de rechtsbescherming van de burger tegen het handelen van de overheid zelf. Het is toch wel gênant dat in de nu aflopende kabinetsperi-

ode elk jaar weer is gezegd dat de ombudsman er spoedig komen zou.

Als medewetgever is het onze taak te waken over de rechten van ons volk. In het bijzonder is het onze opdracht, de rechten van minderheden veilig te stellen. Onbegrijpelijk achten wij het dan ook dat de nu nog op één na de grootste fractie in dit huis nu een voorstel op de rol heeft gezet, dat, als het zou worden aanvaard, aan kleine minderheden in ons volk – veelal op diepwortelende beginselen gegrond – de mogelijkheid zal ontnemen hun stem in de volksvertegenwoordiging te doen klinken. Onder geen beding zullen wij aan deze poging tot zetelroof medewerking verlenen.

Het opkomen voor de rechten van minderheden, het strijden voor vrijheid en democratie, dient ook leidraad te zijn voor onze buitenlandse- en defensiepolitiek. Voor het gevoerde buitenlandse beleid van de huidige Minister uit mijn fractie waardering. Het ijveren voor de instelling van een hoge commissaris voor de rechten van de mens heeft onze warme steun. En meer in het algemeen wil mijn fractie haar instemming uitspreken met het beleid, gericht op het eerbiedigen van de rechten van de mens en het versterken van de internationale rechtsorde. Het totstandkomen van een conventie tegen terreur – en het naleven van zo'n conventie – zou de geloofwaardigheid van de Verenigde Naties ten goede kunnen komen. Nadere opheldering willen wij graag over de uitspraak van de Minister dat er ernstige aanwijzingen zijn voor het bestaan van een de gehele wereld omspannend netwerk van professioneel, crimineel terrorisme.

Welke zijn die aanwijzingen? Waar in de wereld heeft dit netwerk zijn steunpunten? Elke schending van de rechten van de mens, elke vrijheidsbeperking, elke vorm van dictatuur – hoe politiek gekleurd ook – wordt door ons afgewezen en behoort in een parlementaire democratie door de Regering en door alle partijen gelijkelijk te worden afgewezen. Steun aan een land als Cuba ontsiert ons buitenlands beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Het de ogen sluiten voor de militaire ontwikkelingen in het Oostblok getuigt van ongegrond vertrouwen in het op korte termijn bereiken van echte ontspanning in de wereld. Is de Regering hier niet veel te optimistisch geweest? Er is te veel gerekend op een gunstig resultaat van de MBFR-onderhandelingen in Wenen. Wat is het oordeel van de Regering over de toeneming van de wapening in het Oostblok? Met name de Sovjet-vloot breidt zich sterk uit.

Wiegel

Welk antwoord wil de Regering zelf en welk antwoord wil zij de NAVO daarop laten geven? Na het uitkomen van de defensienota-1974 waarin – net als in de miljoenennota's van dit kabinet – alleen is gerekend met overigens hoogst onwaarschijnlijke meevallers, zijn tal van extra bezuinigingen toegepast, prijsstijgingen niet gecompenseerd en investeringen uitgesteld, kortom, is een salami-taktiek gevolgd. Wij menen dat door deze beperking van ons defensief vermogen onze geloofwaardigheid binnen de NAVO is aangetast. Hoe kan de Regering zeggen dat ons land een alleszins redelijke bijdrage levert tot de bondgenootschappelijke verdediging? Vinden onze partners dat? Prijzen zij ons voor onze redelijkheid? Of prijst de Regering zich zelf?

Ons oordeel luidt dat dit kabinet – ook hier – een ongedekte wissel op de toekomst trekt en onverantwoord omspringt met de verdediging van onze vrijheid.

Onze vrijheid is het waard verdedigd te worden. Wij vinden onze landsverdediging een van de belangrijkste – zo niet de belangrijkste – collectieve voorziening waar de overheid de zorg voor heeft. Onze welvaart, na de oorlog opgebouwd, ons onderwijs, ons sociaal zekerheidsstelsel – het beste in de wereld – ons welzijn, onze hulp aan de Derde Wereld, alles is bereikt door veel inspanning. Alles vraagt grote financiële offers. Offers die gebracht moeten worden, offers die het waard zijn gebracht te worden. Maar wat is dit alles waard, als wij onze vrijheid niet zouden hebben? Het vrij kunnen leven als vrije mensen in een vrij land, in een veilige wereld, is dat niet het belangrijkste?

Voor het veiligstellen van onze vrijheid, welvaart en ons leefklimaat is Europese samenwerking wezenlijk. Het is de taak van ons land meer vaart te geven aan de eenwording van een democratisch Europa, of er nu tendensen in socialistische, liberale of christen-democratische richting zichtbaar zijn. Eens zijn wij het met de Regering dat een verschil in aanpak in economische problemen de cohesie in de Europese Gemeenschap verzwakt. Maar die zin verplicht. Verplicht tot het afstemmen van het anti-inflatiebeleid op dat van onze partners. Waarom volgt het kabinet die lijn dan niet?

Sluit de Nederlandse energiepolitiek aan bij die van onze partners? Of rekenen wij ons hier rijk met ons aardgas en vullen wij de gaten in de energievoorziening van de toekomst niet op?

Kan de Regering uiteenzetten hoe zij in de toekomst een gemeenschappelijke Europese ontwikkelingsstrategie denkt te voeren? Past de juichkreet in de troonrede over de overeenstemming die is bereikt over de Rijn inzake de kwaliteit van het Rijnwater wel bij de realiteit?

Hoe denkt in meer algemene zin de Regering een effectief internationaal milieubeleid te realiseren? Het nastreven van Europese samenwerking op tal van terreinen betekent niet dat wij onze aandacht voor de binnenlandse aanpak waar wij voor staan, kunnen doen verslappen. In tegendeel. Juist een voortvarende aanpak in eigen land kan ons in Europees verband met gezag doen spreken. Is door dit kabinet wel voldoende energie en voldoende activiteit gestopt in het vergroten van de leefbaarheid van ons land? Wij kunnen tot geen andere conclusie komen dan deze: Een duidelijk, doorzichtig en slagvaardig milieu-beleid hebben wij de laatste jaren gemist. De fragmentarische aanpak van dit kabinet heeft onzekerheden geschapen. Het vergunningenbeleid is chaotisch. Een echt milieu-beleid kan niet tot stand worden gebracht zonder adequate wetgeving. Het duidelijk stellen van normen is noodzakelijk om aan bedrijfsleven en bevolking rechtszekerheid te bieden. Alleen dan kunnen de belangen van werkgelegenheid en leefmilieu met elkaar worden verenigd.

Diezelfde doelstelling zou ten grondslag moeten liggen aan het verkeersbeleid. Uit de toelichting op de begroting van Verkeer en Waterstaat spreekt overduidelijk dat de Minister zich zelf vleit met datgene, wat hij zegt te hebben verwezenlijkt. Jammer is het dan ook dat hij daaraan toevoegt dat anderen moeten voortbouwen op wat in zijn periode is begonnen. Voortbouwen aan de immense tekorten op het openbaar vervoer? Voortbouwen aan een verdere beperking van de aanleg van de aanleg van wegen? Is dat te rijmen met het streven naar meer verkeersveiligheid, naar meer werkgelegenheid en naar meer ontwikkelingskansen voor de zwakke regio's? Mogen wij in dit verband horen wat het oordeel van de Regering is over de brandbrief die de Bestuurscommissie Noorden des Lands de Kamer heeft gestuurd?

Ten slotte, voor dat ik kom tot de afronding van mijn betoog, slechts één opmerking over het bouwbeleid. Als het beleid van dit kabinet wordt vergeleken met dat van zijn beide voorgangers, als wij ons nog herinneren de aanvallen daarop van de linkerzijde,

als wij nog eens nalezen wat de Partij van de Arbeid in haar verkiezingsprogramma in 1972 had beloofd, dan kan niemand – ook mijn collegae-woningbouwdeskundigen van weleer, de heren Aantjes en Andriessen en zeker niet onze oud-collega Van den Doel – zeggen, dat wij zuinig moeten zijn op de zware top die nu op dit departement zijn intrede heeft gedaan.

Ik kom tot de afronding. Meer werk, minder inflatie; dat is de pijler waarop onze inbreng in de verkiezingsstrijd berust. Een vrije maatschappij voor vrije mensen en geen concentratie van macht. Dat is ons doel. Het program waarmee wij liberalen de verkiezingsstrijd ingaan is een sober program. Ons program markeert onze positie in de Nederlandse politiek. Het bedoelt de lijnen die ons scheiden van anderen, zichtbaar te maken. Het is ook geschreven uit de intentie die scheidslijnen niet overdreven aan te zetten, die scheidslijnen niet te laten verworpen tot onoverkomelijke barrières voor samenwerking met anderen.

Compromissen na de verkiezingen gaan wij niet uit de weg. Het sluiten daarvan is niet laf. Het is de uiting van het besef dat ons land slechts in samenwerking met anderen kan worden geregeerd. De kiezers zullen van ons verwachten dat wij bereid zijn straks bij de kabinetsformatie ons program niet als een dictaat voor anderen op tafel te leggen. Zij zullen wel van ons verwachten dat wij bij de vorming van het nieuwe kabinet ons sterk zullen maken voor de verwezenlijking van ons program. Daar kunnen zij op rekenen. En zij, de kiezers, zullen bepalen in welke richting zij wensen dat ons land in de komende jaren wordt bestuurd.

Als wij weer gaan meeregeren, dan zijn wij daartoe bereid op basis van een gelijkwaardige inbreng in het regeringsprogram en een evenredige zetelverdeling. Dat is een aanbod en tegelijkertijd een voorwaarde waaraan moet worden voldaan. Onafhankelijk zullen wij de verkiezingen ingaan, niet gebonden aan anderen. Intentieverklaringen vragen wij niet. Als diegenen in KVP en ARP, die voorstander zijn van het uitspreken van zo'n intentieverklaring voor verdere samenwerking met de PvdA, het CDA zover krijgen dat te doen, dan neem ik aan, dat ik niet word misverstaan, als ik zeg dat de VVD er niet aan kan ontkomen dit hier en daar in het land van een korte toelichting te voorzien.

Dit kabinet is uitgeregeerd. De kiezers zijn dit kabinet zat. Herinnert de PvdA zich nog, dat zij enkele jaren geleden hoogmoedig zei, dat er met de

Wiegel

komst van dit kabinet heel wat zou veranderen in dit land? Er is wat veranderd! Herinnert de Minister-President zich nog dat hij zijn eerste optreden in dit huis in deze functie besloot met de woorden: 'Waar visie, waar uitzicht ontbreekt, komt het volk om'? Hoe wrang, hoe navrant klinken die woorden nu; hoe bitter is de werkelijkheid.

□

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Eén van de opmerkelijkste gebeurtenissen van de laatste tijd is het *samengaan van christen-democratische partijen*. Programmatisch is men al een heel eind op streek. Het zoeken is nog naar een lijststaanvoerder. In het orgaan van de nieuwe partijformatie trof ik een vraaggesprek aan met een zekere Frans, één van de grote kanshebbers voor die eervolle functie (al staat hij natuurlijk niet te dringen).

Vraag: Wat is de rol van de nieuwe partij in Europa?

Antwoord: De strijd voor een vrij Europa, die alleen door al de anti-socialistische krachten van ons continent samen gevoerd kan worden. 'Samen met onze vrienden in de andere landen zullen wij alles in het werk stellen om ook met betrekking tot Europa in het alternatief vrijheid of socialisme, het pleit ten gunste van de vrijheid te laten beslechten'.

Aan het woord: niet de heer Andriessen, die nu naar de interruptiemicrofoon snelt – hij kan gerust zijn –...

De heer **Andriessen** (KVP): Ik snel niet.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Het betreft een geheel andere Frans, iemand voor wie hij waarschijnlijk ook niet zo veel bewondering heeft....

De heer **Andriessen** (KVP): Wat, mijnheer de Voorzitter, beoogde de heer Van Thijn te suggereren?

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dit zal blijken uit de rest van mijn betoog, dat nog enige tijd zal voortduren, naar ik verwacht.

Aan het woord dus niet de heer Andriessen, maar Franz Joseph Strauss, sprekend over de kersverse Europese volkspartij van christen-democraten. Grondslag, mijnheer Aantjes: het anti-socialisme. Vrienden in andere landen – zo blijkt uit de ledenlijst –: de heren Aantjes, Andriessen en Krusinga. Thema voor de Europese verkiezingen: socialisme of vrijheid.

De heer **Aantjes** (ARP): Begrijp ik het goed, dat de heer Van Thijn de verkiezingscampagne inzet met de leuze 'Partij van de Arbeid of Franz Joseph Strauss'?

De heer **Van Thijn** (PvdA): Neen, mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp, dat de heer Aantjes erg in zijn maag zit met het feit dat, nog voordat het CDA is tot stand gekomen, de drie christen-democratische partijen in deze Kamer al samenwerking hadden gevonden in een christen-democratische partij voor Europa en dat zij er niet aan kunnen ontkomen, in deze Kamer eens duidelijk te maken, hoe zij staan tegenover deze verwantschap met vrienden in het buitenland.

De heer **Andriessen** (KVP): Zó uitgenodigd, kan de heer Van Thijn van mij niet veel verwachten.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Misschien is er op andere punten meer hoop!

Mijnheer de Voorzitter! De generale repetitie van de Europese verkiezingen hebben wij in de afgelopen weken mogen beleven in West-Duitsland. Een van de partijen die zich met hand en tand tegen dit valse dilemma heeft te weer gesteld, is de liberale – ik herhaal: de liberale – FDP. De heer Genschler, de lijststaanvoerder van deze partij, zei bij herhaling tegen deze grove aanvallen in de Westduitse verkiezingscampagne: geen partij heeft het monopolie van de vrijheid.

De heer **Van Amelsfoort** (KVP): Ook niet van de grofheid!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Wat is er grof? Is het thema 'socialisme of vrijheid' grof? Dat ben ik volledig met de geachte afgevaardigde eens.

De heer **Van Amelsfoort** (KVP): Ik bedoel de suggesties die u deed en waar u omheen liep na de interruptie van de heer Andriessen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik begrijp dat u erg met dit thema in uw maag zit. Dat doet mij grote deugd. Ik wil nu het woord richten tot de heer Wiegel.

De heer **Van Amelsfoort** (KVP): Had u deze veronderstelling maar vanaf het begin duidelijk gemaakt!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik ben blij, dit zo te horen.

De heer **Peijnenburg** (KVP): De maag zit ook onder de gordel.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Helaas bestaat er in Nederland niét zo'n liberale partij. De VVD claimt wél zo'n monopoliepositie. In haar verkiezingsprogramma staat centraal, zo lees ik – ik hoorde dit ook in het betoog van de heer Wiegel –: een vrije maatschappij voor vrije mensen. Dat is mooi, dat is héél mooi. Dank u wel, mijnheer Wiegel: uw strijd voor vrijheid is ónze strijd.

De heer **Wiegel** (VVD): Als u deze leuze gebruikt – 'Uw strijd is onze strijd' – zoudt u het vervolg (betreffende de solidariteit) erbij moeten betrekken en dan moeten spreken over de solidariteit in dit huis, tussen democratische groeperingen, of zij nu socialistisch, christen-democratisch of liberaal zijn, in hun gezamenlijke strijd voor de vrijheid. Dát zou een evenwichtig betoogje zijn.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Maar niet de monopoliepositie die de VVD in haar programma claimt.

De heer **Wiegel** (VVD): Die claim ik volstrekt niet, dat weet u ook!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat weet ik helemaal niet. Ik heb uw programma gelezen. Ik heb uw betoog gehoord. Ik heb uw advertenties gezien. Er staat ons nog heel wat te wachten!

De heer **Wiegel** (VVD): Ja zeker!

De heer **Van Thijn** (PvdA): U claimt het monopolie van de vrijheid. Ik strijd u dit af, want het monopolie van de vrijheid, dat u suggereert, is in feite de vrijheid voor de monopolies. In de rest van mijn betoog zal ik argumenten hiervoor aandragen.

De heer **Wiegel** (VVD): Dat lijkt mij leuk!

De heer **Van Thijn** (PvdA): In het ontwerp-beginselprogramma van de Partij van de Arbeid wordt gesteld dat 'vrijheid' op zich een weinig zeggend begrip is. Voor het democratisch-socialisme heeft het *alleen dán zin te spreken over vrijheid, wanneer daarmee ook werkelijk bedoeld wordt: de vrijheid van iedereen*. Vrijheid, gelijkheid en solidariteit zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden. Vrijheid kan alleen bestaan als ongelijkheid wordt opgeheven, als alle mensen in staat zijn zich zelfstandig te ontwikkelen en in vrijheid te ont-

Van Thijn

plooien, als mensen in vrijheid kunnen beslissen over de inrichting van de samenleving en op volwaardige wijze daaraan kunnen deelnemen, zonder angst buitenspel gezet te zullen worden. Helaas is die angst aan de orde van de dag, gelet op het vraagstuk van de werkloosheid. Mensen die van de ene dag op de andere dag de straat op kunnen worden geknikkerd zijn geen vrije mensen. Een maatschappij die hele generaties schoolverlaters geen kans geeft zichzelf te ontplooien is geen echte vrije maatschappij. Daarom vormt het vraagstuk van de werkloosheid een ernstige bedreiging. Er wordt wel eens beweerd dat we toegroeien naar een samenleving waarin de mensen vrij zullen kunnen kiezen of ze wel of niet aan het arbeidsproces willen deelnemen. Wij wijzen deze zienswijze op de huidige ontwikkeling van de hand. Er zijn diverse redenen om in de komende jaren hardnekkig vast te houden aan volledige werkgelegenheid als centrale doelstelling van beleid.

Vanwege de solidariteit! Er is nog zo ontzaglijk veel te doen. Men moge dan spreken van verzadigingsverschijnselen in onze economie, in tal van maatschappelijke sectoren zijn schrijnende tekorten. Ik hoef maar te wijzen op de paradox tussen de bouwwerkloosheid en de slechte woonomstandigheden in de oude buurten van de grote steden.

Vanwege de zelfontplooiing! Arbeid is nog altijd de belangrijkste mogelijkheid om jezelf te realiseren. Waar wij de mond vol hebben van deelneming van burgers aan het maatschappelijk gebeuren moeten wij erkennen dat arbeid één van de belangrijkste vormen van deelneming is, van het je nuttig maken voor de gemeenschap en dus iets te betekenen, mee te tellen. Niet voor niets spitst de strijd tegen discriminatie van de vrouw zich toe op de eis van een gelijkwaardige plaats in het arbeidsproces.

Dat betekent niet een lofzang op de arbeid zoals die zich vandaag aan ons voordoet. De arbeid heeft alleen betekenis voor de zelfontplooiing van mensen als de arbeidsomstandigheden ook werkelijk worden vermenschlijkt, als de werkenden het recht krijgen zelf over hun werkomstandigheden te beslissen, als de produkten waaraan gewerkt wordt ook een zichtbaar nut afwerpen op de gemeenschap en als bij het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen het starre economisch onderscheid tussen productief en non-productief kan worden doorbroken. Waarom zou een plasticfabriek per sé productief,

een schoolbegeleidingsdienst non-productief zijn? Waarom is het bezorgen van een krat bier productief, het verzorgen van bejaarden non-productief? In wat voor een samenleving leven wij waar dit soort criteria beslissen over werken of niet werken, over meertellen of buiten de lijnen staan?

Dat brengt mij op het vraagstuk van onze economische orde. Belangrijker dan de strijd om 0, 0,7 of 1% drukstijging of drukverlaging lijkt mij de vraag of binnen de natuurwetten van ons economisch stelsel de doelstelling van volledige werkgelegenheid kan worden gerealiseerd. Ik heb daar verleden jaar mijn ernstige twijfel over uitgesproken. Sindsdien zijn wij verblijd met een economisch herstel, dat zich internationaal aftekent, maar dat volgens de secretaris-generaal van de OESO, de heer Van Lennep, in Manilla – ik heb de heer Duisenberg op de voet gevolgd – noch op korte, noch op langere termijn tot betere perspectieven voor de werkgelegenheid leidt.

Dat herstel deelt zich ook zeer ongelijk mee aan de ongelijke sectoren van de wereldeconomie. Kapitaalintensieve bedrijfstakken, aldus de 'Nederlandse Economie tot 1980', profiteren hiervan het meest, maar nieuwe investeringen aldaar – zo die al plaats vinden – leiden tot een verdere uitstoot van arbeidsplaatsen.

De natuurwetten van ons economisch systeem lijken zich, dwars door de conjunctuurgolven heen, te keren tegen een politiek van volledige werkgelegenheid. Dat betekent voor ons de onvermijdelijkheid om in dat systeem in te grijpen, om het zogenaamde vrije spel van maatschappelijke krachten bestuurbaar te maken ter wille van de mensen. Als vrijheid betekent dat aan alle mensen het recht op arbeid moet worden gegarandeerd, – en dat vinden wij – botsen twee vrijheidsbegrippen op elkaar: de vrijheid van mensen en de vrijheid van economische machten. Voor ons is de keuze dan niet moeilijk waar vrije, ongecontroleerde economische machtsvorming de sterken sterker, de zwakken zwakker en dus onvrijer maakt.

Dit geldt niet alleen voor de werknemers, ook voor het merendeel van de ondernemers. Het vorig jaar heb ik hier de vraag opgeworpen: wat is er vrij aan die zogenaamde vrije ondernemingsgewijze productie als 200 concerns de wereldeconomie domineren en aan miljoenen andere ondernemingen hun wil opleggen?

Wat is er vrij aan die zogenaamde vrije concurrentie, als de strijd in feite gestreden is en vele middelgrote en

kleine ondernemers het niet kunnen bolwerken? Voor wie komt men op als men dit systeem met zoveel verve verdedigt?

Vandaag vraag ik, nu de economie zich weer in opwaartse richting beweegt zonder dat zich dat vertaalt in meer werk:

wat zijn nu eigenlijk nog de marges binnen de bestaande economische orde voor een politiek van volledige werkgelegenheid?

Welke mogelijkheden heeft het kabinet om zijn doelstelling van 150.000-werklozen in 1980 te halen? Een doelstelling die op zich zelf – dat geeft het kabinet zelf ook toe – mager is. Het CPB heeft in 'De Nederlandse Economie tot 1980' een studie gemaakt van de te verwachten ontwikkeling per bedrijfstak, zonder rekening te kunnen houden met het effect van nieuwe instrumenten die in de bestaande orde ingrijpen. Welnu, daar zonder is het beeld, alle stimuleringsmaatregelen ten spijt, weinig opwekkend. In de periode '73 tot '80 zullen in de landbouw, de industrie en de bouw 200.000 arbeidsplaatsen worden afgestoten. Zij kunnen wellicht gecompenseerd worden door een uitbreiding van de dienstensector met 205.000 arbeidsplaatsen. De balans sluit dus in 1980 met een schamel saldo van 5000 uitsluitend te danken aan het feit, aldus het CPB dat de overheid zelf voortgaat met het scheppen van arbeidsplaatsen.

Tegen deze stroom oproeiend, zegt het kabinet nu een beleid te willen voeren waardoor in de komende vier jaar 150.000 à 200.000 arbeidsplaatsen erbij komen. Ook dat is te mager, als men de verborgen werkloosheid meetelt, als men de vrouw een gelijkwaardige plaats wil toekennen en als men rekening houdt met de inschakeling van moeilijk plaatsbare groepen.

Uitgaande van de doelstelling van het kabinet, die 200.000 arbeidsplaatsen in de komende vier jaar, ligt de vraag voor de hand: waar nu zullen die arbeidsplaatsen terecht komen tegen de achtergrond die het CPB heeft geschilderd? Want het kabinet vraagt nogal wat. Het vraagt medewerking aan een flinke matiging van de arbeidskosten, medewerking aan nogal wat ombuigingen in de overheidsuitgaven, medewerking aan een beleid dat alles zét op de kaart van winstherstel en stimulering van particuliere investeringen. Mogen de werknemers dan de garantie vragen dat de offers die men zich getroost ook werkelijk ten goede zullen komen aan de werkgelegenheid? Als het kabinet zegt dat het miljarden via de particuliere sector wil

Van Thijn

'sluizen' – dat is een nieuw begrip – naar bestaande en nieuwe arbeidsplaatsen, is het dan zo gek dat gevraagd wordt of het kabinet dan ook als sluiswachter zou willen optreden? Ook als dat zou betekenen dat moet worden ingegrepen in het vrije spel dat de bestaande economische orde, volgens sommigen, kenmerkt? Een effectief werkgelegenheidsbeleid mag niet afstuiten op het dogma van de vrije markteconomie. Vandaar onze voorwaardelijke steun aan het ombuigingsbeleid, afhankelijk van de vraag of het kabinet de gelegenheid krijgt nieuwe instrumenten te ontwikkelen en ook toe te passen, nieuwe instrumenten waarmee meer winst ook in meer werk kan worden omgezet.

Die nieuwe arbeidsplaatsen kunnen er alleen komen als onze totale economie bestuurbaar wordt, als wij de schotjes tussen particuliere en collectieve sector kunnen doorbreken, als overheid en bedrijfsleven niet langer met de ruggen naar elkaar toe staan. In een gezamenlijke krachtsinspanning zullen wij tegen de stroom op moeten roeien. In een samenhangend beleid zullen overheid en sociale partners zich moeten inzetten om nieuwe arbeidsplaatsen tot stand te brengen. Er moet een arbeidsplaatsenplan komen, waarbij de particuliere en collectieve sector als één samenhangend geheel wordt beschouwd waarbinnen verschuivingen mogelijk zijn. Tot zo'n planmatige aanpak zijn wij alleen al verplicht ten opzichte van de talrijke jeugdige werklozen, die niet met lapmiddelen te helpen zijn.

Vanuit deze samenhang wil ik achtereenvolgens ingaan op het arbeidsvoorwaardenbeleid, de 1%-operatie en het nieuwe investeringsbeleid.

In zo'n samenhangend beleid past de noodzaak van een krachtige bestrijding van de inflatie, een terugdringing van de loon- en prijsdynamiek. In onze visie zal ook in het komend jaar, en wellicht ook daarna, het vrij besteedbaar inkomen van de werknemers niet of nauwelijks kunnen toenemen. De 1½% die het kabinet in de komende jaren voorziet is voor ons geen onaantastbaar gegeven. Als het mogelijk zou zijn in het kader van een solidariteitspolitiek de werkloosheid in 1980 niet beneden de 150.000 maar beneden de 100.000 terug te drukken met een lager percentage, dan zijn wij bereid die keuze te maken en te ondersteunen. Dat is ook zeer wel verdedigbaar als men bedenkt dat individuele welvaart niet uitsluitend bepaald wordt door wat men aan inkomen in handen krijgt. Ook ar-

beidstijdverkorting is een vorm van welvaartsstijging die ten onrechte in het meerjarenbeleid praktisch buiten beschouwing is gelaten. Mijn fractiegenoot Dolman zal hier morgen uitvoerig op ingaan.

Ook de collectieve voorzieningen voorzien in een stuk individuele welvaart. Dat is het simpelst duidelijk te maken als men de spiegel van de VVD voorhoudt. De VVD zegt dat zij een stukje stijging van het particulier inkomen kan garanderen als de overheid maar op de nullijn gaat zitten, dat wil zeggen als de overheid in de komende jaren 20 mld. bezuinigt. Dat betekent onder andere de invoering van een eigen risico in het ziekenfonds, huurstijgingen van heb ik jou daar, aantasting van een stuk sociale zekerheid, omdat men de sociale uitkeringen weer wil doen achterblijven bij het minimumloon. Anders gezegd: voor een gulden meer is men op de vrije markt van de VVD een daalder kwijt.

De tegenstelling die bij voortduring gesuggereerd wordt – het is nu net ook weer gebeurd in het betoog van de heer Wiegel – alsof elke gulden die nu via de overheid loopt weggegooid geld is en niet aan de mensen ten goede komt, is dan ook vals en moet dus ontmaskerd worden. Behoud van het niveau van collectieve voorzieningen, zowel in de overheidssector (onderwijs, gezondheidszorg, enz.) als in de sociale sector die de werknemer zijn bestaanszekerheid garandeert, is een vorm van individuele welvaart waar niet aangekomen mag worden. Het spreekt vanzelf dat de vakbeweging niet in het VVD-valletje trapt en wel degelijk oog heeft voor het grote belang van het behoud van de collectieve voorzieningen. Niet minder belangrijk vinden wij het feit dat de vakbeweging de pas afsnijdt aan diegenen die ernaar streven een belangentegenstelling tussen werkenden en niet-werkenden te scheppen. Eén van de grote pluspunten van het kabinetsbeleid vinden wij dat de koppeling tussen sociale uitkeringen en netto-minimumloon door dit kabinet is gerealiseerd en gehandhaafd, dwars tegen de verdrukking in. Mét de vakbeweging willen wij dat deze solidariteitspolitiek wordt voortgezet. Het blijkt in het algemeen dat ook de vakbeweging voorstandster is van een samenhangend beleid, waarin de bestrijding van werkloosheid en inflatie, het behoud van de collectieve voorzieningen en de solidariteit met de allerzwaksten voorop staan. De opstelling van de vakbeweging is, na de tik van de loonmaatregel, onverkort constructief en coöperatief. Er is dus alle reden om ook van

de kant van het kabinet een bijdrage te leveren aan een compleet vertrouwensherstel, door aan de vooravond van het arbeidsvoorwaardenoverleg te verklaren dat de onderhandelingsvrijheid, zowel centraal als bedrijfstaksgevoelens zal worden gerespecteerd en er geen stok-achter-de-deur gereed zal worden gezet. De polsstok van de eigen verantwoordelijkheid van een kabinet reikt niet verder dan het vertrouwen dat hem wordt geschonken. Een goed vertrouwensklimaat met de vakbeweging is naar onze mening voorwaarde om het samenhangend beleid dat dit kabinet voor ogen staat ook werkelijk te realiseren.

Het is niet goed mogelijk nu al te speculeren over het klimaat in een volgende kabinetsperiode. Het beginsel van de onderhandelingsvrijheid reikt uiteraard verder dan één jaar of één kabinetsperiode. Het zou echter onverantwoord zijn niet te erkennen dat er ook in de toekomst zwaarwegende redenen kunnen zijn om daarop bij uitzondering inbreuk te maken. Wel vind ik dat de loonwet daarvoor niet meer kan worden gehanteerd. Het is jammer dat dit kabinet er niet in geslaagd is om tijdig instrumenten te ontwikkelen om in zo'n situatie alle inkomens te beheersen. Het aangekondigde voorontwerp raamwet inkomensvorming komt helaas te laat en moet dus maar tot inzet worden gemaakt van een volgende kabinetsperiode.

Overigens moet erkend worden – ik volg het advies van de heer Wiegel graag op –, dat het kabinet erin geslaagd is ook zonder dat instrument de inkomensverschillen te verkleinen. Uit tabel 2.4 op blz. 20 van de Miljoenennota blijkt dat in deze kabinetsperiode de AOW'er er 25% op vooruit is gegaan, de minimumloner 16,5%, de modale werknemer 7,1%, terwijl mensen met een inkomen van 4x modaal er bijna 2% op achteruit zijn gegaan. De politiek van 'eerlijk delen' is ook in moeilijke tijden waar gemaakt.

Dat moet volgehouden worden. Vandaar nog een viertal vragen over de huidige situatie. Eerst de nadere invulling van de loonmaatregel. Mijn fractie is deze zomer (in meerderheid) akkoord gegaan met de getroffen loonmaatregel, omdat op dat moment voldaan leek te worden aan de eis van koopkrachthandhaving van de grote meerderheid der werknemers, aannemende dat de prijsdoelstelling van 8,5% gehaald zou worden. Zo niet dan zou in oktober, na bekendwording van het prijsindexcijfer, een bijstelling noodzakelijk zijn.

Van Thijn

Ook het kabinet heeft zich in deze geest uitgelaten. Nu dat cijfer bekend is geworden vragen wij niet om zo snel mogelijk met de partners rond de tafel te gaan zitten – ik heb begrepen dat dat gaat gebeuren – maar wel om in dat gesprek tot een zodanige afrekening te komen dat die koopkracht ook bij de nieuwe prijscijfers gehandhaafd kan worden.

Mijn tweede vraag in dit verband is: Wat gebeurt er met het minimumloon? De Minister van Sociale Zaken heeft bij de behandeling van de Minimumloonwet in de Eerste Kamer alle handen op elkaar gekregen door te beloven dat hij zich sterk zou maken voor een inhaaloperatie, om te voorkomen dat men er bij zou inschieten, daarbij een tijdelijke tussentijdse verhoging dan wel een structurele bijstelling niet uitsluitend. Wij willen graag weten hoe deze toezegging in het licht van deze jongste ontwikkeling vorm zal krijgen.

Een derde punt betreft de hogere inkomens; de Troonrede heeft ons daarover twee zaken in het vooruitzicht gesteld. In de eerste plaats een extra matiging van de inkomens van de topfunctionarissen bij de overheid met ingang van 1977, waarover het gebruikelijke overleg zal worden gevoerd. Wij vragen om het niet bij het gebruikelijke overleg te laten omdat hier in het verleden te weinig van terecht is gekomen. Wij willen graag van het kabinet de zekerheid dat dit ook met ingang van 1977 gaat gebeuren. In de tweede plaats is ons dan een wet op de openbaarheid van inkomens in het vooruitzicht gesteld die voor ons een stap voorwaarts is, vooral als niet alleen de functionele maar ook de personele openbaarheid zal worden geregeld. Is dat ook de bedoeling?

Ten slotte in dit verband de kleine zelfstandigen. Met tal van maatregelen, waarvan de invoering van de AAW per 1 oktober als allerbelangrijkste, heeft het kabinet de weerstand van de kleine ondernemer in de ongelijke concurrentiestrijd verbeterd. Er wordt nu een begin gemaakt met de invoering van een minimuminkomen, aan te vangen met oudere zelfstandigen. Wij juichen dat van harte toe, anders dan de VVD – een duidelijk verschil in visie – die in haar programma inkomensgaranties afwijst en blijft mikken op, en vertrouwen stellen in, de ongelijke concurrentiestrijd, waarin naar onze mening de kleinen het altijd verliezen van de groten. Zo wordt de kleine ondernemer naar de bijstand gejaagd waar hij dan vervolgens door de VVD

zal worden gekort. De VVD reserveert haar voorliefde voor de ondernemersvrijheid blijkbaar voor de grote ondernemers, hetgeen bijvoorbeeld ook blijkt uit haar verzet tegen een andere sociale voorziening die – ook voor de zelfstandige – van grote betekenis zou kunnen zijn namelijk de invoering van een volksverzekering tegen ziektekosten. Het kabinet heeft er blijkbaar toch geen kans toe gezien om die veelvuldig aangekondigde volksverzekering nog in deze periode door te voeren. Wij vinden dat een betreurenswaardige zaak en vragen daarover tekst en uitleg en als het kan beterschap.

Ik kom dan nu tot het prijsbeleid. Het kabinet heeft zich vastgelegd op een uiterst ambitieuze doelstelling en zich ertoe verplicht zelf alle zeilen bij te zetten door uiterst terughoudend te zijn met het eigen tarievenbeleid. In dat licht zijn wij verbijsterd over het gemak waarmee in de Kamer is omgesprongen met de 8% huurverhoging per 1 juli, dat wil zeggen op jaarbasis 7%. Ik zal er niet dieper op ingaan, omdat wij wel een herhalingsoefening zullen krijgen. We nemen aan dat de Regering zal komen met een voorstel om de huurverhoging per 1 april te beperken tot 7%. Blijkbaar is dat procentage vanuit een verantwoord volkshuisvestingsbeleid voldoende.

Dan zou het toch al te dwaas zijn om, door meer te vragen dan strikt nodig, de prijsontwikkeling in 1977 onder een extra-druk te zetten.

Ik mag aannemen – en daarmee sluit ik deze passage af – dat de gloedvolle anti-inflatiebetogen in deze Kamer niet worden gehouden om die 8% koste wat kost door te zetten.

Van 8 naar 1%: de 1%-operatie. Wij zijn voor de zomer in grote lijnen akkoord gegaan met de 1%-operatie die nu verder in de Miljoenennota is uitgewerkt.

Nog altijd vinden wij dat het kabinet erin geslaagd is zijn uitgangspunten overeind te houden. Ik wil nu volstaan met behandeling van het werkgelegenheidsaspect.

De filosofie achter de operatie is dat de collectieve sector een zodanig beslag legt op de economie dat het particuliere bedrijfsleven op te hoge lasten komt te zitten en te weinig ruimte krijgt om de vleugels uit te slaan, en dus te weinig kan bijdragen aan nieuwe werkgelegenheid. Daar zit een kern van waarheid in. Maar er is nog een waarheid, nl. dat de overheid zelf als grootste werkgever, als grootste opdrachtgever, als grootste afnemer direct en indirect een grote invloed heeft op de werkgelegenheidssituatie. Het is

onjuist om hier in zwart-wit-schema's te denken. Zozeer als het particuliere bedrijfsleven het draagvlak is voor de collectieve voorzieningen, zozeer is, in onze gemengde economie, de overheid in menig opzicht het draagvlak voor het particuliere bedrijfsleven. Het is niet de tegenstelling, maar de verstrengeling die kenmerkend is voor onze economie. Tegen die achtergrond is het onverantwoord om ter wille van de particuliere vleugels de overheid zodanig te kortwieken dat het netto-resultaat aan arbeidsplaatsen negatief uitvalt. Want om die arbeidsplaatsen is het begonnen.

Ik heb al gewezen op de berekeningen in 'Nederlandse Economie in 1980', waaruit blijkt dat de arbeidsplaatsenbalans uitsluitend dankzij de overheid nog een bescheiden positief saldo vertonen zal. De groei van de overheidsuitgaven kan dus niet verder straffeloos worden afgeremd, zoals van vele kanten is bepleit. Een nullijn voor de overheidsuitgaven is voor de werkgelegenheid ronduit catastrofaal. Een andere zaak is of binnen het geheel der overheidsuitgaven verschuivingen mogelijk zijn.

Wij vinden het tamelijk benauwend dat voor 1977 voor de overheidsinvesteringen een reële minlijn van 3,5% is voorzien, zonder dat de zekerheid bestaat dat de particuliere investeringen in het gewenste tempo zullen aantrekken.

Te weinig wordt in de afzonderlijke begrotingen het arbeidsplaatseneffect van de genomen maatregelen zichtbaar gemaakt. Het minste wat men kan doen als men particuliere investeringen wil toetsen aan een arbeidsplaatsennorm, is om daarmee te beginnen bij de eigen investeringen van de overheid. Verkeer en Waterstaat doet dit duidelijk niet, gezien de lotgevallen van het streekvervoer. Onderwijs en Wetenschappen doet dit duidelijk wel, door de instandhouding van arbeidsplaatsen tot uitgangspunt te verklaren bij de keuze van de beperkingen. Dat betreft dan nog uitsluitend de directe invloed op de werkgelegenheid. De indirecte invloed, bijvoorbeeld via het scholenbouwprogramma, lijkt niet in dat uitgangspunt te zijn betrokken.

Dat brengt mij op de overheid als opdrachtgever. Eén van de negatieve posten op de arbeidsplaatsenbalans in 'Nederlandse Economie in 1980' is de uitstoot van arbeid in de bouw. Ten dele zal die uitstoot onvermijdelijk zijn, maar voor welk deel? Wordt niet te gemakkelijk uitgegaan van de veronderstelling dat de bouwmarkt verzadigd

Van Thijn

is, dat de behoeften teruglopen en dat de kwantitatieve woningnood is opgelost? Is niet uitgerekend de bouwmarkt een dynamisch gegeven, afhankelijk van de dynamiek van het overheidsbeleid? De kwantitatieve woningnood moge dan zijn opgelost, de kwalitatieve woningnood is nog immens, en niet alleen in de oude buurten. De behoeften zijn hier in zekere zin oneindig omdat de gemiddelde levensduur van alle woningen beperkt is. Wat vandaag nog een redelijk leefbare buurt genoemd kan worden is over x jaar een onleefbare buurt die aan vernieuwing of vervanging toe is. De omloopsnelheid van de woningvoorraad is een gegeven dat door de overheid bepaald kan worden.

In de zojuist verschenen bouwnota legt men zich naar onze mening te veel neer bij de beperkingen die de overheid zichzelf oplegt. De raming van de bouwbehoefte wordt zo gereduceerd tot wat feitelijk als bouwproductie gerealiseerd gaat worden. Een reële behoefte raming per departement ontbreekt. Men legt zich neer bij het feit dat de groei van de bouwproductie zal achterblijven bij die van de totale economie.

Nagelaten wordt de effecten op de werkgelegenheid te berekenen in de variant van een actief overheidsbeleid dat uitgaat boven de beperkingen die de meerjarenramingen opleggen.

Daarom: voordat men de overheid afschrijft in het kader van de werkgelegenheid, bedenken men dat juist de overheid een scharnierfunctie heeft in het opwekken van de vraag, een functie die niet beperkt blijft tot de bouw, maar een vermenigvuldigingseffect heeft dat een groot deel van het bedrijfsleven raakt.

Wat voor de bouw geldt, geldt voor de relatie overheid-bedrijfsleven in het algemeen. In het stimuleringsbeleid van het particuliere bedrijfsleven zoekt men naar speerpunten. De SER heeft onlangs onder andere tot speerpunt uitgeroepen: de milieugoederenindustrie, een sector die sterk afhankelijk is van opdrachten uit de overheids sfeer. Ik zou zeggen, laat men het speerpunt verruimen tot de kwaliteit van het bestaan. Er zijn nog erg veel maatschappelijke behoeften waarin niet wordt voorzien. Als het particulier bedrijfsleven geconfronteerd wordt met verzadigingsverschijnselen die de afzet aantasten, dan is het zaak dat gezamenlijk met de overheid een heroriëntatiebeleid wordt uitgezet in die sectoren waar van een verzadiging nog geen sprake is. Een maatschappelijke her-

oriëntatie van het bedrijfsleven, her-, om- en bijscholing van werkgevers, dat is de gezamenlijke taak waarvoor we staan.

Ik zeg nadrukkelijk: gezamenlijk. Het signaleren van maatschappelijke behoeften waarin het bedrijfsleven in onvoldoende mate voorziet of kan voorzien, is geen pleidooi voor onrendabele produkties door de overheid. Ik sluit dat tijdelijk in de overgangsfase niet uit. Het kan evenzeer – en dat is mijn kernpunt – uitgangspunt zijn voor een beleid waarbij de overheid richting geeft, stimuleert en markten schept waarop het bedrijfsleven op verantwoorde wijze kan inspelen.

Dat brengt mij op het nieuwe investeringsbeleid. De matiging van het vrij besteedbare inkomen, de beperkingen die de overheid zich oplegt, moeten uiteindelijk de ruimte scheppen om de particuliere investeringen weer aan te zwengelen. Dat kan alleen resultaat afwerpen als overheid en werknemers de mogelijkheid krijgen mee te beslissen over de omzetting van meer winst in meer werk. Nu die zeggenschap door dit kabinet opgeëist wordt, zijn er twee mogelijkheden: of het bedrijfsleven laat de nieuwe mogelijkheden ongebruikt, omdat het geen bemoeienis van derden accepteert, of er wordt in een goed samenspel inderdaad gewerkt aan het scheppen van 200.000 of meer nieuwe arbeidsplaatsen. In dat laatste geval kan het voorgenomen beleid een goed beleid zijn en resultaten afwerpen. Het nieuwe instrument – de investeringsrekening – kan een bruikbaar instrument worden als daarin een effectieve arbeidsplaatsennorm wordt ingebouwd. De vervanging van de bestaande investeringsaftrek, die globaal en dus ontoereikend werkt door een gerichte investeringsstimulering, is een belangrijke stap in de goede richting. Wij verwachten dat het kabinet zich nauwgezet aan de gestelde termijnen zal houden, zodat de nieuwe wet per 1 april in werking kan treden.

Toch hebben wij nog de nodige aarzelingen of het voorgenomen beleid ook werkelijk zal slagen. De belangrijkste reden is de uitgesproken vijandige houding die grote delen van het bedrijfsleven tegenover deze politiek innemen. Die vijandschap gaat zelfs zo ver dat men anti-propaganda probeert te maken in het buitenland. Dezelfde werkgevers die geen garanties kunnen geven, dat meer winst ook tot meer werk zal leiden, slagen er wel in ons puntgaaf te informeren over het aantal arbeidsplaatsen dat de invoering van de VAD ons zal kosten. Bij herhaling wordt er geroepen dat men wel gek

zou zijn om nog één cent in Nederland te investeren. De Minister-President heeft er al enige vaderlandse opmerkingen over gemaakt. Gelukkig maakte het geroep niet veel indruk. Een recente enquête van de Amerikaanse universiteit van Delaware heeft aan de hand van objectieve criteria (zoals politieke stabiliteit) uitgemaakt dat wat het ondernemingsklimaat betreft Nederland tot de bovenste vijf van de wereldranglijst behoort, een prestatie, waarmee dit kabinet het Nederlands Olympisch Comité voorbij is gestreefd.

Ik had nu de heer Wiegel aan de interruptiemicrofoon verwacht, omdat hij almaar, zojuist ook nog, heeft geroepen, dat er van het ondernemingsklimaat in dit land niets deugt, dat het door dit kabinet is bedorven en dergelijke. Hij heeft zich echter nooit kunnen beroepen op enig concreet cijfer. Hij heeft, zoals wij allen, een groot vertrouwen in enquêtes en onderzoeken. Hier ligt het resultaat van een onderzoek: Nederland staat op de vijfde plaats van landen met een goed ondernemingsklimaat. Ik had gedacht, dat de heer Wiegel nu toch even naar de interruptiemicrofoon zou zijn gekomen.

De heer **Wiegel** (VVD): Dat doe ik alleen als het mij past.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat vind ik erg eerlijk van de heer Wiegel. Het past hem nu dus niet.

De ondernemers doen er beter aan zich hun maatschappelijke verantwoordelijkheid bewust te worden en mee te werken aan het nieuwe beleid. Zo'n beroep lijkt mij zinvol.

In de eerste plaats omdat een toenemend aantal zich die verantwoordelijkheid bewust wordt. Ondanks de frontvorming via de ondernemersorganisaties geloof ik dat het onjuist is alle ondernemers over één kam te scheren. Het is ook een oneigenlijk monsterverbond van groot en klein, van kapitaalintensief tot arbeidsintensief, van rijp tot groen. Het kan niet zo zijn dat degenen die elkaar economisch bestrijden op leven en dood, politiek één lijn kunnen trekken. Tal van middelgrote en kleine ondernemers hebben steeds meer door dat hun continuïteit en bestaanszekerheid slechts verzekerd zijn in een goed samenspel met de overheid.

In de tweede plaats omdat zij die verantwoordelijkheid hebben. De negen topondernemers, die zich enige tijd geleden tot de Regering hebben gewend, beriepen zich daarop en presenterden zich als publieke ondernemingen. Uitgerekend zij zijn het die nu

Van Thijn

het meest van het economische herstel profiteren en niettemin, blijkens hun plannen, weinig van hun winst in nieuwe werkgelegenheid zullen omzetten. Wij hebben ons daarover in onze gesprekken kunnen oriënteren.

Ten slotte zullen zij allen begrijpen dat een overheid geen miljarden in ondernemingen kan steken, zonder dat daar zeggenschap tegenover staat over de aanwending van die middelen; dat, als zij zelf geen werkgelegenheidsgaranties kunnen aangeven, niet van de overheid gevraagd kan worden blanco cheques uit te geven. Dat zou slecht koopmanschap zijn waar zijzelf niet over zouden piekeren. Daarom moet het erin kunnen zitten dat er in de komende maanden te praten valt over een samenhangend beleid inclusief de hervormingspolitiek van dit kabinet.

Het zal goed zijn, wanneer het komende arbeidsvoorwaardenoverleg kan worden uitgebreid tot een arbeidsplaatsenoverleg: dat overheid en sociale partners overeenstemming kunnen krijgen over de vraag waar die 200.000 arbeidsplaatsen – en liefst nog meer! – geschapen kunnen worden en tot een arbeidsplaatsenplan zouden kunnen komen. Of dit lukt is niet zeker. Daarom vinden wij dat een regering, die hoe dan ook op zich heeft genomen 150.000 à 200.000 arbeidsplaatsen tot stand te brengen, zelf plannen achter de hand moet hebben voor het geval dat de weg via de particuliere investeringen niet het beoogde resultaat dreigt op te leveren. Eerder heb ik gesproken over de wenselijkheid van een meerjarig arbeidsplaatsenplan, waarbij particuliere en collectieve sector als één geheel worden beschouwd, waarbinnen verschuivingen mogelijk moeten kunnen zijn. Voor de flexibiliteit moet nu al de grondslag worden gelegd, moeten nu al per departement de programma's (reserve-programma's) gereed worden gemaakt. Ik zie daarbij een drietal beslissingsmomenten, die duidelijk aanhaken bij voornemens van het kabinet.

In de Troonrede is aangekondigd dat in het najaar zal worden bekeken of aanvullende conjuncturele maatregelen noodzakelijk zijn. Naar onze mening kan deze beslissing nu in bevestigende zin worden genomen. Deze beslissing moet nu worden genomen omdat het onbestaanbaar is dat in gebieden waar nu het werkloosheidspercentage het hoogst is (denk aan de situatie in het noorden, aan het rampgebied Zuid-Oost-Drenthe; denk aan Limburg, aan Twente) dat in die gebieden de bestaande extra-programma's

in de loop van 1977 abrupt zouden worden beëindigd, zodat dit percentage nog drastisch zou oplopen. Dat is eenvoudig ondenkbaar.

Het tweede beslissingsmoment heeft betrekking op de bouw in het algemeen. In de bouwnota wordt aangekondigd dat de ontwikkeling van de werkloosheid in de tweede helft van 1976 en in 1977 nauwlettend gevolgd zal worden. Aan de hand hiervan zal worden bezien of voor 1977 nog extra-maatregelen nodig zullen zijn. Ook in dit kader lijkt ons, in samenhang met het vorige punt, een positieve beslissing op korte termijn onafwendbaar.

Deze beslissingen zullen in onderlinge samenhang ingepast moeten worden in het totaal der prioriteiten van dit kabinet. Dat zou kunnen betekenen dat zij in het voorjaar van 1977 alsnog bij supplettoire begroting moeten worden ingepast in de nu voorliggende Rijksbegroting. Dat brengt mij op het derde beslissingsmoment. Wil de nieuwe investeringsregeling per 1 april in werking kunnen treden, dan zal de Kamer het wetsontwerp uiterlijk in februari moeten behandelen.

Bij die gelegenheid bestaat er meer inzicht in de ontwikkeling van de wereldeconomie, maar ook in de vraag of de grote ondernemingen bereid zijn op het nieuwe beleid in te stappen. Dan kan overzien worden of de particuliere investeringen inderdaad in de gehoopte mate zullen aantrekken en of de samenhang in het beleid – samengevat in de woorden: meer winst moet ook meer werk betekenen – wordt aanvaard. In dat licht zal de Kamer niet alleen moeten beslissen over het nieuwe instrument van de investeringsrekening. Zij zal ook moeten beslissen over de vraag of de 2 miljard extra stimuleringsmiddelen in de volle omvang daarvoor beschikbaar moeten worden gesteld.

Wij vinden dat, als er inderdaad sprake is – wat wij niet hopen – van een grotere terughoudendheid van particuliere investeerders dan nu wordt voorzien, alsnog besloten zou kunnen worden tot een overheveling van een deel van deze gelden naar de publieke sector. Een overheveling onder die omstandigheden heeft het voordeel dat het voorziene financieringsstekort niet nog verder wordt vergroot, terwijl de flexibiliteit in het overheidsbeleid aanmerkelijk wordt opgevoerd.

Wij denken daarbij ook uitdrukkelijk aan de rol, die gemeenten en provincies direct of indirect kunnen spelen bij het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen.

Daarom vraag ik uitdrukkelijk van het kabinet nu de toezegging dat de reserveprogramma's per departement en wellicht ook bij de publiekrechtelijke lagere overheidsorganen in de kortste keren gereed zullen worden gemaakt en een overzicht daarvan tijdig aan de Kamer toe te zenden. Dan kunnen we alle alternatieven bij onze belangrijke beslissing betrekken.

Overheid en bedrijfsleven kunnen niet gezien worden als gescheiden werelden. Dat is de kern van mijn betoog. Het bedrijfsleven zal maatschappelijke verantwoordelijkheid moeten aanvaarden. De overheid moet aan het bedrijfsleven continuïteit kunnen garanderen. Het vrije spel zal naar onze mening de werkloosheid vergroten. Het samenspel kan de werkloosheid weer doen dalen. Over en weer moeten we af van de schablonen.

Winst is niet vies als deze maar ten goede komt aan de gemeenschap in de vorm van werkgelegenheid. Anderzijds leiden de bemoeienissen van de overheid niet per se in de richting van een bureaucratische dwangmaatschappij, zoals wordt gesuggereerd. Natuurlijk, Kafka loert bij de overheid altijd om de hoek. Wij zijn dan ook teleurgesteld dat het wetsontwerp inzake de ombudsman ons nog niet heeft bereikt. Wij hopen dat het snel zal komen.

Maar Kafka loert echter niet per definitie bij de overheid om de hoek. De schaalvergroting in het bedrijfsleven heeft mammoetorganisaties doen ontstaan, waarin de bureaucratie niet van de lucht is. De ongecontroleerde machtsvorming der multinationals is verstikkend voor elk menselijk vrijheidsgevoel. Een verhoging van overheidsuitgaven leidt niet per definitie tot minder vrijheid. Een bezuiniging niet per definitie tot meer. Ik zou mijn verhaal willen opdragen aan een zekere mevrouw Bakker, beschreven door Tessel Pollman in 'Vrij Nederland' van 18 september. Slachtoffers van een verkeerde medische behandeling, vechtend, maanden achtereen, om een eenpersoonskamer, om alleen – in een sfeer van privacy – te kunnen sterven. Een strijd met medici, ziekenhuisbesturen, verzekeringsmaatschappijen, overheidsinstanties: allen tegen één, een stervende vrouw, vechtend voor de vrijheid zichzelf te kunnen zijn tegen een netwerk van particuliere en publieke bureaucraten. Het zat er niet in, zeker niet voor een fondspatiënt. Privacy, zo leren we uit het pagina's lange artikel, maakt verpleeghuizen te duur. Er zijn te weinig eigen kamers beschikbaar gezien de gestelde nor-

Van Thijn

men. In deze tijd van stijgende kosten zijn de centjes belangrijker dan een beetje menselijk geluk. Een schrijnend verhaal.

Zo zijn er vele verhalen. Minder schrijnend ook, maar ernstig genoeg. Wie monotone nieuwbouwwijken bouwt en bekibbelt op de leefomgeving schept geen vrijheid, maar beperkt de vrije keuze in het dagelijks bestaan. Schept vervreemding, vereenzaming in plaats van menselijk geluk.

Schraapzucht bij de overheid leidt niet zelden tot aantasting van de kwaliteit van het individuele bestaan.

Wie de verdedigers van de collectieve voorzieningen uitkrijt voor collectivisten die te weinig oog hebben voor de individuele mens, moet wel weten waarover hij praat. Misplaatst is het salbelgkletterd dat opklinkt over de vrijheid van onderwijs. Hoe kan men met recht en reden de vrijheid van onderwijs tot strijdpunt verheffen tegen een Minister die bij herhaling verklaard heeft de grondwettelijke vrijheid van onderwijs niet aan te willen tasten? Of trekt men in feite ten strijde tegen de vrijheid door onderwijs? Tegen een beleid dat gericht is op een betere verdeling van ontplooiingsmogelijkheden en op meer mondigheid voor alle mensen? Tegen de vrijheid van arbeiderskinderen om evenveel profijt te krijgen van het onderwijs als kinderen uit andere milieus?

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat ons om de vrijheid van alle mensen en niet alleen om de vrijheid van de machtige organisaties. De mens, niet de organisatie; het individu, niet de collectiviteit staat voor ons centraal. Dat geldt ook voor het welzijnswerk waar de strijd om het particulier initiatief vaak gevoerd lijkt te worden ten behoeve van belangenclubs, stichtingsbesturen en niet ten behoeve van de particulieren zelf.

Wij herkennen in het nieuwe CRM-beleid een streven om de mensen zelf aan bod te laten komen en om beslissingen te verleggen naar bestuursorganen die het dichtst bij de burger staan. Het is een proces van decentralisatie en democratisering dat inderdaad op tenen van notabelen staat, maar dat in het bijzonder erop gericht is de kansen van mensen in achterstandssituaties te vergroten. Dat is een beleid gericht op vrijheid. Dat kan helaas in deze jubeltonen nog niet gezegd worden van het emancipatiebeleid van dit kabinet. Het is teleurstellend dat dit kabinet, na bijna vier jaar regeren, nog niet verder komt dan de aankondiging van een vijfjarenplan.

Wij vragen om nog in deze kabinetsperiode de grondslagen van zo'n plan, gericht op een bevrijding van de vrouw uit de heersende rolpatronen, op tafel te leggen. De uitwerking van dit plan moet dan maar worden overgelaten aan een bewindsvrouw voor emancipatiezaken in het volgende kabinet-Den Uyl.

Al met al, of het nu gaat om verpleegtehuizen of nieuwbouwwijken, over onderwijsvernieuwing of emancipatiebeleid, mensen in achterstandssituaties zijn niet vrij. Gemeenschapsvoorzieningen, op een goede manier aangewend, maken de maatschappij niet grauw en onmenselijk, maar zijn er om mensen de kans te geven zichzelf te zijn.

Als Kafka ergens het spoor bijster raakt dan is het in de kranzinnige wereld van het militair-industrieel complex. In dit grote bewapeningsgebeuren vallen zeker alle sprookjesverhalen over de vrije markteconomie weg. Van verzadigingsverschijnselen is op deze markt weinig te bespeuren: in de wereld wordt jaarlijks 500 mld. gulden aan bewapening uitgegeven, 15 maal zoveel als aan ontwikkelingshulp. Je vraagt je af welke consument deze prioriteit heeft bepaald. Particuliere ondernemingen en overheden zitten samen in de ijzeren greep van de bewapeningswedloop waarin de mens het onderspit dreigt te delven tegen de technologie. Wat kan een land als Nederland nog doen in zo'n benauwingswekkend gebeuren? De marges zijn smal, zegt deze keer de Minister van Buitenlandse Zaken. Dat is een waarheid als een uil. Maar het is ook waar, dat niets mag worden nagelaten om de voortdurende impasse in de relatie tussen Oost en West te doorbreken. De Regering is daartoe bereid gebleken gezien haar initiatieven bij de wederzijdse ontwapeningsbesprekingen door de inbreng van tactische atoomwapens. Nu gaat het erom alles te doen om die besprekingen tot een succes te maken. Niet alleen het aantal, ook de rol van het atoomwapen in Centraal Europa moet worden teruggedrongen. Uiteindelijk dient het streven gericht te zijn op een kernwapenvrije zone, ook in Europa.

Wij vinden het verantwoord beleid als een klein land als Nederland in een tijd van moeilijke economische afwegingen tot andere prioriteiten komt dan de grote mogendheden die volgens de president van de Wereldbank, Mac Namara, woordbreuk plegen tegenover de arme landen.

Juist omdat ontwikkelingssamenwerking voor hen blijkbaar sluitpost is,

moet Nederland doorgaan die 1,5% als onaantastbaar te beschouwen en op verantwoorde wijze op defensie te bezuinigen.

Wij vinden het teleurstellend wat de defensiebezuinigingen betreft dat het kabinet na de verschijning van de Defensienota, gezien de problemen die het zelf aankondigt voor een volgende periode, er niet toe is kunnen komen opnieuw het vraagstuk van de taakspecialisatie in NAVO-verband aanhangig te maken.

Wij hebben geen behoefte aan bezuinigingen hap-snap. Wij hebben behoefte aan een nieuwe filosofie waarin de taakspecialisatie opnieuw een wezenlijk bestanddeel is. Een beleidsvisie, een bijgestelde Defensienota 1974, lijkt ons noodzakelijk.

Wie voor de vrijheid wenst op te komen, dient dat niet alleen waar te maken binnen, maar ook buiten onze grenzen. Het is een goede zaak dat de Minister van Buitenlandse Zaken een grote rol speelt in het verband van de Verenigde Naties, waar het erom gaat te vechten voor de handhaving van de Rechten van de Mens, waar ook ter wereld. Het is een goede zaak dat een man als Amalrik de vrijheid verkoos in een land als het onze. Het is een goede zaak dat de Regering na de schimmige en onprincipiële besluitvorming over de levering van reactorvaten aan Zuid-Afrika nu de enige juiste stap heeft gezet door in het geheel geen verantwoordelijkheid meer te willen nemen voor exportkredietgaranties ten behoeve van Zuid-Afrika.

Met alle lof voor de opstelling van de Minister in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties waarin hij geen bezwaren heeft uitgesproken tegen het treffen van een economische boycot in internationaal verband, wil ik toch enige opheldering vragen over zijn mededeling dat dit thans geen haalbare kaart is, gezien de opstelling van enkele andere landen in de Europese Gemeenschap. Wat onderneemt de Nederlandse Regering om die andere landen tot andere gedachten te brengen, zodat die economische boycot toch in de kortste keren kan worden gerealiseerd en effectief kan worden gemaakt?

Ik kom tot de afronding. Er is dit kabinet in de 3½ jaar dat het zit, niets bespaard gebleven. Het is voor de zwaarste, ook de meest delicate krachtproeven geplaatst. Juist op die momenten heeft het stuurmanschap getoond, meesterschap in crisisbeheersing. De moeilijkste crisis is die in de wereldeconomie. 3½ jaar regeren met de economische tegenwind op

Van Thijn

volle kracht is een ondankbare bezigheid, zoals recente opiniecijfers nog eens hebben aangetoond. Maar opiniecijfers zijn nog geen verkiezingsuitslagen. Er zit nog het nodige in het vat.

De PvdA laat zich er niet van afhouden haar steun aan dit kabinet voort te zetten. Zij heeft de Minister-President aangewezen als lijsttrekker, daarmee tot uitdrukking brengend dat zij het gevoerde beleid in hoofdlijnen voor haar rekening neemt en ook voortgezet wil zien, uitgebouwd in een nieuw kabinet onder zijn leiding, omdat dit kabinet, dwars tegen de verdrukking in, een solidariteitsbeleid heeft gevoerd, de inkomensverschillen kleiner heeft gemaakt, de laagstbetaalden op heeft getrokken; omdat op tal van terreinen (onderwijs, welzijn, stadsvernieuwing) fundamentele vernieuwingen in gang zijn gezet, die afgemaakt moeten kunnen worden in een volgende periode. Er is nog een hele weg te gaan: de belangrijkste hervormingsvoorstellen van dit kabinet op het gebied van de spreiding van de macht zullen nog in het parlement bevochten moeten worden. En zij zullen bevochten worden.

Op 25 mei zal, wat ons betreft, de kiezer voor de keuze staan: al of niet een politiek van eerlijk delen. De VVD staat voor het tegendeel. Zij heeft nu 3½ jaar vanuit de oppositie dit kabinet en deze politiek fundamenteel bestreden. Zij is erin geslaagd het middelpunt te worden van het rechtse verzet tegen een politiek van solidariteit. Binnen het parlement heeft zij er op het punt van de werkloosheidsbestrijding weinig van gemaakt. In al die jaren van oppositie heeft zij geen reëel alternatief kunnen aandragen voor de bestrijding van de werkloosheid, het grootste probleem dat de mensen bezighoudt. Uit haar ontwerp-verkiezingsprogramma en tegenbegroting blijkt duidelijk, dat onder de VVD de inkomensverschillen weer groter zullen worden – de heer Wiegel heeft het met zoveel woorden gezegd – en dat de laagstbetaalden achteruit zullen worden gezet. Daarmee zet zij de bijl in de solidariteit, die van het Nederlandse volk in de komende jaren gevraagd moet worden om in een gezamenlijke inspanning en offerbereidheid het kwaad van de werkloosheid terug te dringen.

Wij schrikken er niet voor terug om, ook in een verkiezingsjaar, door te gaan met van de mensen offers te vragen. Maar wij zullen niet nalaten in de komende maanden de mensen er onophoudelijk op te wijzen, hoezeer zij

getroffen zullen worden in hun bestaanszekerheid, als de VVD het in dit land weer voor het zeggen zou krijgen; hoe dubbel en dwars de schone beloften van de VVD straks terugbetaald zullen moeten worden, terugbetaald door de zwakste groepen in de samenleving.

De VVD tracht deze harde waarheid te maskeren door 'de strijd voor vrijheid' centraal te stellen. Maar dat is in dit land geen werkelijk strijdpunt. Tegen wie moet die strijd worden gevoerd? Wie is er in dit land tegen vrijheid? Zeker niet de Partij van de Arbeid, zoals ik in dit verhaal uitvoerig heb betoogd. Waar staat nu in het politieke krachtenspel het CDA, dat wil zeggen de gezamenlijke lijst van KVP, ARP en CHU? Ik zie die lijst al voor mij, zoals vroeger die rijtjes 'Schwere Wörter' die wij op school uit het hoofd moesten leren: der Ahn, der Behr, der Bauer. Aantjes, De Bekker, Tolman, of hoe de volgorde ook moge worden.

Mijnheer de Voorzitter! Voor hypotheekhouders is de totstandkoming van de ene lijst een groot gebeuren. Het is fantastisch, wat er in een recessie allemaal kan gebeuren; vóór de zomer – ik pik nu even de ARP eruit –

Ik hoor iets opmerken over 'beste vrienden'. Zei de heer Aantjes dit of de heer Wiegel? Oh, het was de heer Wiegel, maar de heer Aantjes knikte mee. Ik pik dus de beste vrienden eruit, mijnheer de Voorzitter, en ik zie – ik zag dit met zorgen – hoe vóór de zomer de ARP zich diep in de schulden stak. Zij verklaarde zich in beginsel tot de ene lijst bereid, onder een aantal voorwaarden. De belangrijkste voorwaarde was, dat in het parlementaire optreden van de drie kamerfracties een groeiende mate van eensgezindheid moest blijken. Dit werd de zogenaamde politieke hypotheek genoemd. Er werd bij gezegd – vlak vóór de zomer – dat zij niet als afgelost kon worden beschouwd. Dat wisten wij dan! Wij gingen op reces en kwamen na de zomer weer bijeen en ziet: nog voordat het parlementaire bedrijf weer goed op gang is gekomen, blijkt de hypotheek te zijn afgelost. Wonder, oh wonder! Ik weet niet waar de heren hun vakantie hebben doorgebracht, maar dat moet in een land geweest zijn met een uitstekend ondernemingsklimaat. Misschien zijn ze wel in Nederland gebleven.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nog het probleem van de lijstaanvoerder. Dat gaat mij natuurlijk niets aan. Ik heb het idee dat hij hier in de zaal zit. Misschien wil hij even opstaan. Als er niemand opstaat, laat men dan blijven zit-

ten want belangrijker dan de mannetjes is natuurlijk het beleid, de identiteit van het CDA, met name de vraag, welke verantwoordelijkheid deze optelsom van twee regeringspartijen en één oppositiepartij neemt voor het beleid van het kabinet-Den Uyl. Erg hoopvol ben ik niet dat we daarover veel duidelijkheid zullen kunnen krijgen, als ik zie hoe de heer Aantjes tegenover Frits van der Poel verzuchtte: 'De mensen zijn bang voor het grauwe grijze midden'. Toch kan ik daarin niet berusten. Het CDA zal er niet aan kunnen ontkomen om vóór de verkiezingen duidelijk te maken waar ze staat, of het de medeverantwoordelijkheid voor het gevoerde beleid door dit kabinet aanvaardt en of het bereid zal zijn dit kabinet, gericht op spreiding van inkomens, kennis en macht, ook na de verkiezingen voort te zetten.

Die duidelijkheid zal onvermijdelijk in deze Kamer moeten worden geschapen. Voor de PvdA zijn de zaken klip en klaar. Alvorens wij ons samen met de PPR, waarmee gelukkig opnieuw overeenstemming is bereikt over een nieuw progressief regeerakkoord, druk maken over een volgende kabinetsperiode, zal uiteraard eerst het werk van dit kabinet tot een goed einde moeten kunnen worden gebracht. Dit ligt voor de hand.

Onze opstelling is steeds rechtlijnig geweest: er is voor ons een onverbreekelijke samenhang tussen het sociaal-economisch beleid en de aanvaarding door deze Kamer, en door die aan de overzijde natuurlijk, van de voorstellen tot hervorming van de machtsverhoudingen, niet uit politiek hobbyisme, maar omdat – ik heb dat vandaag nog eens uitdrukkelijk willen uiteenzetten – alleen die hervorming de garantie kan bieden, dat de offers die van de mensen gevraagd worden, ook werkelijk ten goede zullen komen aan de werkgelegenheid.

Wij zijn niet gaan regeren om wat te rommelen in de marge. We zijn gaan regeren om ten behoeve van de mensen voor wie wij opkomen werkelijk wat te bereiken. Dit kabinet heeft op dat punt zijn huiswerk gemaakt. Het woord is nu aan het parlement om dat huiswerk ook te honoreren. Nog steeds weten wij niet of een meerderheid in Tweede en Eerste Kamer bereid zal zijn, dit progressieve beleid mogelijk te maken.

De grondpolitiek, ondernemingsraden, vermogensaanwasdeling en investeringsrekening zullen naar onze mening nog in deze kabinetsperiode het Staatsblad moeten bereiken. Wij

Van Thijn

verwachten, dat het kabinet zich daarvoor schrap zal willen zetten en de heer Wiegel daartegen.

De heer **Wiegel** (VVD): Begrijp ik het goed, dat al deze wetsontwerpen nog het Staatsblad moeten bereiken vóór de komende verkiezingen?

De heer **Van Thijn** (PvdA): In deze kabinetsperiode.

De heer **Wiegel** (VVD): Dus behandeling hier en aan de overzijde, contra-seign en het signeren door Hare Majesteit? Alles in deze periode, ook de behandeling aan de overzijde?

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ja, dat is toch niets nieuws?

De heer **Wiegel** (VVD): Dat vind ik interessant!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik ben altijd bereid u te interesseren.

Ik kom tot een volgende interessante kwestie, mijnheer de Voorzitter. Wij willen natuurlijk niet tornen aan het recht van amendement in staatsrechtelijke zin. Wij zullen ook van onze kant verbeteringen voorstellen, maar wij zullen ons verzetten tegen amendementen met een in wezen destructief karakter, die de betekenis aan de voorstellen goeddeels zullen ontnemen. Dat is meer dan een zaak van staatsrecht. Dat is een zaak van politiek. Na zoveel jaren hangen en wurgen wat de politieke samenwerking in dit kabinet betreft – en dat is helemaal geen schande als je zolang tegenover elkaar hebt gestaan –, mogen wij van onze partners toch wel een stuk duidelijkheid verwachten. Het gaat ons niet om breekpunten. Het gaat ons – ik heb het al zo vaak gezegd, jaren achtereenvolgend – om bruggen, die kunnen bijdragen tot een verbetering van politieke verhoudingen die over deze kabinetsperiode heenreikt. Dat kan men niet afdoen met de term 'slikken of stikken'. Het gaat om samenwerking of bestrijden. Als de hervormingen in een van beide Kamers kapseizen, is de brugfunctie mislukt. Dan zijn de mogelijkheden van voortgezette samenwerking verken.

Ik kan mij dat eenvoudigweg niet voorstellen. Na zoveel jaar van samenwerking in dit kabinet, dwars tegen de verdrukking in, weet ik zeker – en dát heb ik aan de orde willen stellen, mijnheer Andriessen en mijnheer Aantjes, door die schrille tegenstelling met wat er in West-Duitsland is gebeurd – dat in deze Kamer de ARP en de KVP weten dat vrijheid pas werkelijk inhoud krijgt in samenhang met het streven naar meer gelijkheid en solidariteit.

Voor die samenhangende politiek, die de drijfveer is van het kabinet-Den Uyl, zullen wij ons in de komende maanden met alle kracht blijven inzetten.

het land in een richting waar het gevaar van vernietigende conflicten steeds groter wordt. Om het eens met Minister Van der Stoep in diens recente

□

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Dat deze begroting een onmatig tekort vertoont, is niet ons hoofdbezwaar daartegen. De rijke Nederlandse staat kan inderdaad schulden maken. Maar omdat die schulden door de belastingbetaler moeten worden opgebracht en voor een groot deel een tribuut vormen aan de toch al rijken, is de vraag 'Waarvoor, voor welke politiek?' beslissend. Daar ligt de kern van onze afwijzing. Achter deze begroting staat een politiek die op alle grote vragen, die van werk en crisisbestrijding, van veiligheid en democratie, geen of de verkeerde antwoorden geeft. De vragen zijn klemmend. Er is in Nederland officieel een kwart miljoen werklozen, feitelijk zijn het er meer. Jonge mensen met opleidingen van jaren, begerig om te werken en een eigen leven op te bouwen, lopen bij tienduizenden langs de kant. Nieuwe golven van ontslagen dreigen, zoals in de scheepsbouw. De koopkracht van het gros van de Nederlanders gaat achteruit, waardoor een verdere toename van de werkloosheid dreigt.

Terzelfder tijd groeien de bewapeningsuitgaven tot een monsterachtige hoogte, slokken zij een groot deel van de nationale rijkdom op en drijven zij

de dreiging van lokale en regionale conflictharden wordt vergroot door de voortdurende en buitensporige toename van bewapening over heel de wereld, conventioneel zowel als nucleair.

De bisschoppen zeggen in hun door-dachte en ernstig te nemen verklaring van januari van dit jaar:

'...gebleken is dat de bewapeningswedloop, indien overgelaten aan zijn eigen dynamiek, in een eindeloze spiraalbeweging voortgaat en dan de veiligheid eerder aantast dan bevordert.'

Ziedaar de vraagstelling: werkloosheid, aantasting van het levenspeil van sociale en culturele voorzieningen, mateloze bewapening en groeiende onveiligheid, met als onvermijdelijk gevolg een voortschrijdende aantasting van democratische rechten en dus ook van democratische controle, moet dat het toekomstbeeld zijn? Laat niemand zich vergissen: het is een vraagstelling die bewust of onbewust het denken van miljoenen mensen beheerst, hoezeer dat ook door sommigen op caricaturale wijze wordt vertekend, bijvoorbeeld door de Club van Rome. Van die zijde werden de angst, de zorg en het verzet in het laatste kwart van de twintigste eeuw niet gericht op de verslindende bewapening,

Bakker

het oorlogsgevaar en de meedogenloosheid van een kapitalisme-in-crisis, maar op de mens die de aarde kaal zou vreten. Zonder twijfel is dat een behaaglijke vluchtweg voor degenen die verantwoordelijk zijn, uit de crisis en de atoomdreiging naar het Europees Parlement en de plasticzak. De verantwoordelijkheden zijn echter niet te ontlopen. Deze regering schreef toen zij aan het bewind kwam de maatschappelijke hervorming, de vermindering van de werkloosheid en van de bewapening in haar vaandel. Zij wekte op deze wijze hoop bij veel mensen. Zij heeft die hoop, dat vertrouwen beschaamd. Haar verdedigers voeren daarvoor als reden aan – wij hebben het zoëven nog door de heer Van Thijn horen gebeuren – dat het kabinet het zo moeilijk had door de schokken waaraan het kapitalistische systeem de afgelopen jaren heeft blootgestaan. Dat is evenwel een omkering van de feiten. Juist in een tijd van economische en politieke crises, zoals die achter ons ligt, van de Amerikaanse Vietnam-nederlaag, van de val van Nixon, van de olie- en de muntcrises, was er niet alleen de kans maar ook de plicht een andere weg in te slaan.

Je kunt zeggen dat het moreel, de morele kracht en het moreel gezag van dit systeem nog niet eerder in veertig jaar zo diep geschokt zijn geweest. In geen tientallen jaren is er zoveel bewuste bereidheid geweest tot een breuk met de eerder gevoerde politiek als juist in de laatste jaren.

Het kabinet heeft die breuk niet willen en durven maken. Waar het erop aankwam, week het terug. Het boog het hoofd voor de NAVO-directieven van Nixon, van Ford en van Luns. Het conformeerde zich aan OESO-richtlijnen, het kroop weg achter de EEG en het bleef het Westduitse voetspoor volgen. De eis van de negen grote ondernemers, gesteld in januari van dit jaar, om de arbeidskosten te drukken en de collectieve voorzieningen om te buigen, werd ingewilligd. De bewapeningslasten stegen in deze regeerperiode van 5,5 miljard tot 8,5 miljard gulden.

Voor de knelpunten van vandaag en morgen heeft het kabinet de formules van eergisteren toegepast. 'Ons land levert een alleszins redelijke bijdrage tot de bondgenootschappelijke verdediging', zegt de Troonrede. 'Geen kabinet heeft zoveel voor het bedrijfsleven gedaan als juist het kabinet-Den Uyl', zegt Minister Duisenberg op 2 oktober in het Algemeen Dagblad, er voor de VARA aan toevoegend dat in twee jaar de winsten met 40% stijgen.

De heer Van Thijn had het onlangs over een 'oorlog van de ondernemers tegen het kabinet.' In een oorlog wordt teruggevochten, hier is alleen gecapituleerd.

In onze visie is het essentiële van het huidige moment dat juist de uitgangspunten voor een andere koers voorhanden zijn. Die koers moet, binnenslands, gericht zijn op opbouwen in plaats van afbreken – internationaal op zelfstandigheid in plaats van horigheid. De kern van zo'n wezenlijke vermindering moet vermindering van de bewapening zijn. Voor wie de durf kan opbrengen om de ontwikkelingen van de laatste jaren door te denken, blijken de mogelijkheden voor zo'n koerswijziging uit de feiten zelf, de mogelijkheden, maar ook de noodzaak.

Het begrip ontspanning heeft in de laatste jaren zijn intrede gedaan. Het is niet uit de lucht gevallen, net zo min als het op dit ogenblik een onbedreigd begrip zou zijn. Wat er aan ontspanning is, is tot stand gekomen na, is het gevolg van, het einde van het Amerikaanse machtsoverwicht. Het is een afdgedwongen begrip.

Er zijn in de laatste jaren regelingen over Duitsland tot stand gekomen, vaak nog wankelende regelingen. Dat kon pas gebeuren toen West-Duitsland en de ultra's en de NAVO hun uitgangspunt, tegen de wil van de CDU/CSU in, moesten verlaten, namelijk dat er maar één Duitse staat bestond – dat was de Bondsrepubliek – met alle oorlogsrisico dat in die claim lag opgesloten. Anders gezegd, wat er aan ontspanning binnen Duitsland is, is afdgedwongen tegen de wil van de Straus's'en in. Hetzelfde is in wezen het geval met de slotakte van Helsinki, die de onaanastbaarheid van de grenzen in Europa vastlegt.

Om nu die meest voor de hand liggende voorbeelden af te ronden, de Amerikaanse nederlaag in Vietnam heeft niet, zoals jarenlang dreigend werd uitgeschermd, internationale spanningen verscherpt, maar zij heeft de ontspanning gediend, zoals iedere nederlaag van onderdrukkers in Azië, in Afrika, in Latijns-Amerika of waar dan ook de vrede ten goede komt. De feiten zelf laten zien dat de hoofdoorzaken van de spanningen in de wereld bij het imperialisme liggen, bij de NAVO-politiek, bij het wapenkapitaal, zoals de bisschoppelijke verklaring vaststelt. Een vredespolitiek moet daar tegenin gevoerd worden.

Er is echter meer. Een van de hoofdgevaren voor conflicten is de atoomproliferatie. Wie spreiden er? Dat zijn NAVO-landen; de Verenigde Staten, in toenemende mate West-Duitsland,

Frankrijk, Canada en, bijna, Nederland. Zij leveren de kennis en het materiaal aan Pakistan, India, Iran, Egypte en Israël, aan die gevaarlijke oorlogshaard Zuid-Afrika en aan Brazilië, wat het begin kan zijn van een eigen productie in die landen van atoomwapens.

Iedereen veracht op dit ogenblik Nixon als een cynische machtsusurpator, maar zes jaar lang heeft hij aan de laatste knop gezeten en had hij ook ons in een atoomoorlog kunnen meeslepen.

Velen zijn niet als de heer Kruisinga. Zij verachten Strauss, de fascistenvriend, de man die zich in de afgelopen maanden heeft laten zien als een weerzinwekkende herinnering aan de donkerste dagen van onze geschiedenis. De krachten die Strauss tegenhouden, die hem moeten tegenhouden, zijn niet de flikflooiers van de D-mark, maar het zijn de internationale verhoudingen die in en na de Tweede Wereldoorlog zijn ontstaan en die niet teruggedraaid kunnen en mogen worden. Dat zijn de feiten waarmee wij te maken hebben.

Het zijn cynische, niets ontziende, op winst en macht beluste krachten die de bewapening, ook de nucleaire bewapening trachten op te jagen. Het zijn de volkeren, de socialistische landen, de opstandige massa's, met name in de zogenaamde derde wereld, die de ontspanning afdwingen. Daarom is vermindering der bewapening juist en nodig.

Het Donner-rapport heeft, ongewild, een aanzienlijke bijdrage geleverd tot het inzicht onder de mensen, welke platvloerse hebzucht er schuil gaat achter de hoogdravende frases, waarmee de bewapeningspolitiek verkocht wordt.

Maar het was slechts een tipje, geconcentreerd op één persoon. Daarom hebben wij verlangd dat stappen zouden worden genomen om alles uit de doeken te doen in de hele keten van besluiten en aanschaffingen, die tot de waanzinnige uitgave van 8,5 mld. per jaar leidt.

De gevormde Kamercommissie kan een doofpot worden, maar ook het begin van zo een breed onderzoek. Wij zijn ervoor, dat onderzoek uit te breiden over de hele sector van de militaire aankopen, naast zee- en luchtmacht ook de landmacht. De delen in dit beleid zijn niet van elkaar los te maken. De commissie moet de grootst mogelijke bevoegdheden hebben. Onze partij en fractie zullen zich voor zo'n onderzoek inzetten, het begeleiden en alle nodige initiatieven nemen om de volle waarheid aan het daglicht te brengen.

Bakker

De wens om een andere weg te kiezen is geen monopolie van ons, communisten. De bisschoppen spraken over eenzijdige stappen op het gebied van wapenbeheersing en wapenbeperking. In gereformeerde kring, zelfs onder hoge legerofficieren, wordt ernstig gedacht over initiatieven tot het weren van kernwapens.

In verschillende christen-radicalen en pacifistische groepen wordt, evenals bij ons, uitbanning van kernwapens van ons grondgebied bepleit. Het PvdA-congres was – hoewel het niets te vertellen bleek te hebben – tegen de aanschaf van de F-16. Nog onlangs sprak de voorzitter van die partij haar teleurstelling uit over de hoge oorlogsbegroting. Die zorg zal waarschijnlijk niet minder worden, wanneer zij leest dat de heer Vredeling op lange termijn – zo zegt zijn begroting – op een of twee terreinen over nucleaire inzetmiddelen wil beschikken. Kan de Regering misschien mededelen waarover de heer Vredeling het hier heeft?

De in alle belangrijke levenskringen toenemende afkeer van de Nederlandse medeplichtigheid en volgzzaamheid op het gebied van de bewapeningswedloop hangt samen met het groeiende besef, welk een loden last die bewapening op ons volk legt. Deze last staat in schrijnende tegenstelling tot de behoefte om de koopkracht, het werk en de voorzieningen in stand te houden. Dit besef, dat niet in de laatste plaats door het optreden van de CPN vooral bij de arbeiders groeiende is, is medebepalend voor een ontwikkeling waardoor de vakbonden tot de belangrijkste oppositionele krachten van de regeringspolitiek gaan behoren.

Eerst hebben de leden van die bonden het matigingsplan van de FNV-voorzitters verworpen, vervolgens hebben zij de loon dwang afgewezen en vandaag keren zij zich in grote meerderheid tegen het gematigde matigingsplan, dat neerkomt op het afstaan van een deel van de in de c.a.o. vastgelegde prijscompensaties, in ruil voor een vage belofte van werktijdverkorting. De versiering die de heer Den Uyl bij dit plan heeft aangebracht met zijn mededeling dat het 40.000 man aan werk zou helpen, is inmiddels naar het rijk der fabelen verwezen.

Natuurlijk is werktijdverkorting nodig. Vijf-ploegendienst in vol-continu bijvoorbeeld.

Het is een heel wat betere, constructieve weg tot vermindering van WAO- en ziektekosten dan inkorting van de uitkeringen, inkrimping van het aantal ziekenhuisbedden of het nieuwste, ons

inziens op geen enkele wettelijke grondslag berustende decreet van Minister Vorrink en Staatssecretaris Hendriks, over de functie-beperking van de ziekenhuizen, waarvan wij bij deze met de grootste klem de intrekking bepleiten.

Maar om op de inlevering van prijscompensatie voor de werktijdverkorting terug te komen, die keus is vals, zoals de hele matigings- en 1%-operatie op een valse keuzestelling berust, met valse argumenten gepresenteerd en met valse argumenten gebagatelliseerd.

Een enkel voorbeeld: een troonrede die triomfantelijk uitroept dat er geen verhoging van belastingtarieven komt en begrotingscijfers die de omzetbelasting met f 3,2 mld. dat wil zeggen met 20% laten stijgen en de loonbelasting met, niet eens gerekend de kinder-afrek-manoeuvere, f 2,5 mld. voor een groot deel op te brengen door het overheidspersoneel. Dat voorbeeld is illustratief voor het verschil tussen schijn en werkelijkheid, zoals de heer Burger het in deze zaak ooit noemde, dat tekenend is voor de reusachtige overhevelingsoperatie, die in de 1%-nota en structuurnota werd aangekondigd, die met de loonmaatregelen werd aangevangen en die in deze begroting wordt voortgezet. Meer winst, meer investeringen en meer werk, aldus de van het VNO en de heer Wiegel overgenomen leus van het kabinet.

De redenering lekt aan te veel kanten om drijvend te blijven.

Meer winst betekent niet automatisch meer investeringen, zeker niet in het eigen land, als daar geen dwang achter staat.

Hoeveel winst van de rederijen is er in de afgelopen jaren al naar Japan gevloeid en hoeveel van de AMRO-bank en de Hoogovens naar Zuid-Afrika?

Hoeveel winst van de enorme Amerikaanse investeringen in Nederland vloeit terug naar de Verenigde Staten zelf? Juicht de Regering in feite die kapitaal-export niet toe? Bevordert ze die niet? Ja, knikt Minister Duisenberg. Waar blijft je dan met je verhaal?

Als er dan geïnvesteerd wordt, betekent dat dan meer werk?

In de Volkskrant stond vorige week een brief van economie-studenten. Zij hadden uitgerekend dat de bepaald niet geringe investeringen in de voedings, chemische en metaal-industrie, over een reeks van jaren, zelden meer, meestal minder werk hadden opgeleverd. Hier knikt Minister Lubbers. Waarschijnlijk, wil ik eraan toevoegen, wel meer WAO-ers. De negen zeer grote januari-schrijvers zeg-

gen het overduidelijk: Meer werk zal moeten komen van uitbreidings-investeringen. Maar welke aanwijzingen zijn daarvoor? Welke garanties kan op dat punt de heer Den Uyl geven, na zijn Limburgse ervaringen?

Wij zeggen dat het omgekeerde dreigt. De aantasting van koopkracht en de sociale uitkeringen zal de middenstand, het ambacht en de voor de nationale markt werkende producent treffen. Het grote gevaar is, dat daàr een stuk extra werkloosheid zal ontstaan, dat door de massale geldinjecties in het grote export-bedrijf aan het gezicht wordt onttrokken. Het is, zoals ik al eerder heb gezegd, onze stellige overtuiging dat het grootste gevaar voor verdieping en verscherping van de crisis en de werkloosheid ligt in de afbraak van de koopkracht en de sociale voorzieningen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer u hierbij een motie te overhandigen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Bakker, Hoekstra, Van het Schip, Meis en Dragstra wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting 1977;

van mening, dat, gezien de prijsstijgingen, een volledige prijscompensatie voor werknemers gewenst is;

verder van mening, dat de onderhandelingsvrijheid der vakbonden hersteld moet worden;

dringt er bij de Regering op aan, de van kracht zijnde loonmaatregel in te trekken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Wij realiseren ons dat zeker in een tijd van economische moeilijkheden voorkoming van genoemde dreiging geld kost. Dat geld is er. Ik wil niet gedetailleerd herhalen wat mijn partij een jaar geleden en daarna bij voortdurend heeft uiteengezet. Ik wil slechts herhalen dat door een vermindering van de NAVO-bewapening, van de EEG-retributies, van de zogenaamde ontwikkelingshulp aan reactionaire regimes, zoals dat van Soeharto, door het aanpakken van de aardgaswinsten van de olieconcerns, door een progressieve vennootschapsbelasting op de grote winsten, door het aan banden leggen van de kapitaalexport en het niet uitvoeren van giganti-

sche bureaucratische objecten, zoals de provinciale herindeling en de spreiding van rijksdiensten, miljarden gulden per jaar zijn vrij te maken voor handhaving en uitbouw van de koopkracht en de sociaal-culturele voorzieningen.

In juni jongstleden bij de behandeling van de 1%-operatie, heeft onze fractie deze maatregelen in een motie voorgesteld. Dat voorstel is toen verworpen, maar de noodzaak ervan dringt zich steeds sterker op.

Er zijn er die ons vanwege deze voorstellen montere eenvoud verwijten, terwijl anderen het over monotone leuzen hebben.

Zij doen dat om te verhullen dat in onze voorstellen werkelijk sprake is van een andere, een anti-crisis- en vredespolitiek, die ingaat tegen hun monotone eenvoud, welke zegt dat arbeiders en ambtenaren moeten offeren voor Philips-winsten en F-16's. Dat is simplisme, het vissen van dertig of honderddertig jaar oude koeien uit NAVO- en ondernemerssloten. Onze stellingname berust op verantwoordelijkheid, op inzicht dat het anders moet en kan.

Het is niet in de laatste plaats door ons standpunt dat in de vakbeweging de stellingname tegen de politiek van de heren Lubbers en Vredeling is ontstaan en gegroeid. Wij hebben in de afgelopen tijd het verzet geïnspireerd en aangemoedigd tegen de politiek, die het kabinet onder druk van de olie- en militaire vliegtuigmaatschappijen voert. Welk simpeler simplisme is er denkbaar dan om kunstenaars, ambtenaren, havenarbeiders, universiteitsbesturen, gemeenteraden, ziekenhuisbestuurders en vakbondsmensen collectief ontoerekenbaar te verklaren omdat zij onze argumenten, onze voorstellen in hun eigen gedachtenpatroon opnemen?

Niet de VVD-acrobatiek van nog meer winst, nog meer bewapening, nog meer bezuiniging, maar onze politieke stellingname van een andere en betere verdeling van de nationale rijkdommen ligt ten grondslag aan het verzet dat uit het volk tegen de regeringspolitiek is gekomen, en in toeneemende mate zal komen. Daar ligt de bron voor een andere politiek, daar ligt de grondaanwijzing waarom ons land door de verkeerde regeringscombinatie geleid wordt.

Toen het kabinet-Den Uyl gevormd was, waarschuwden wij met grote ernst voor een terugkeer naar de Drees-toestanden, waarin de PvdA voor het vuile werk gebruikt werd, zo lang dat 'rechts' goed uitkwam.

Sedertdien zijn de ARP en de KVP niet zuinig geweest met hun uiteenzettingen, dat het daar inderdaad om ging. Vooral het koesthouden van de vakbeweging, van de arbeiders op de bedrijven en van de studenten, speelde in die overwegingen een grote rol. De heer Den Uyl zal deze werkelijke verhoudingen uiteraard niet willen erkennen. Dit deed destijds ook Drees niet; hij had ook de 'gemengde maatschappij' ontdekt.

Inmiddels is de functie van de confessionele regeringspartijen van gewicht veranderd. Waren ze eerst voornamelijk de ketting die de wandelruimte van de hond bepaalde, steeds duidelijker worden ze nu de man met de zweep.

De heer Van Agt tracht het kabinetsstandpunt over de abortus-wetgeving te bepalen, de heer Scholten van de ARP doet dat met de huurverhoging, de heer Lubbers maakt van Vlissingse redevoeringen van veleer miljoenennota's van nu, de heer De Gaay Fortman jaagt het Georganiseerd Overleg met de ambtenaren over de kling en de heer Boersma maakt limericks.

Vanuit de smalle, maar kapitaal-krachtige achterban van de confessionele partijen – welke in wezen dezelfde achterban is als die van de VVD – wordt de aanval ingezet op de toch al broze stokpaardjes van PvdA en PPR.

De VAD wordt vakkundig gefileerd en te drogen gehangen, het schamele, achter de werkelijkheid aanhobbelen-voorstel over de ondernemingsraden wordt met een muur van vraagtekens omgeven en met de grondpolitiek gaat het al net zo.

Zelfs voor deze geringe oogst, die niets met wezenlijke maatschappijvorming te maken heeft – dat wil zeggen met wat maatschappijhervorming moet zijn, vergroting van de macht van de arbeiders tegenover de grote ondernemers – wordt een woekerprijs geëist in de vorm van verdere loondruk, verdere afbraak van sociale voorzieningen en verdere bewapening.

De duidelijkste vorm van demonstratie voor dit, nu onder de naam van CDA, gepresenteerde gedrag, heeft men gevonden door uitgerekend de heer Kruisinga namens dat CDA zijn diepe vreugde te laten uitspreken over de bijzonder gevaarlijke Duitse verkiezingswinst van Strauss en de zijnen. Dat was niet alleen een uitspraak die gericht was tegen nationaal belang en nationale gevoelens in Nederland. Het was ook een grofheid aan het adres van de PvdA en het was er ook één tegen de AR, waarvan de voorzitter niet zo erg lang geleden zei, dat hij van de CDU/CSU nooit lid zou willen worden.

Die CDU/CSU is een groepering die zich onderscheidt door een aanmatigende bedilzucht tegenover de buurlanden, welke zelfs bij de positie van een staatshoofd geen halt houdt. Het bezoek van prinses Beatrix en prins Claus aan Bonn werd aangegrepen om de positie van de laatstgenoemde te accentueren, terwijl een deel van de CDU/CSU-pers al aangaf dat de eerstgenoemde haar volgende bezoek aan Bonn als staatshoofd zal afleggen.

Onze vraag is, wat de Regering bewogen heeft om dit bezoek met zijn onduidelijke strekking te bevorderen of daar de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid voor te nemen?

Nu heeft de heer Den Uyl voor een ontwikkeling als deze een term uitgevonden, die gretig door enkele van de zijnen is overgenomen.

Er zou een algehele restauratie, een terugkeer van de krachten van het verleden gaande zijn in Europa. Dat is een akelige en miezerige redenering in een tijd waarin het Portugese en Griekse fascisme verslagen werden, het Spaanse fascisme ging wankelen, in Italië en Frankrijk links vooruit gaat. Het is het zoeken van een objectieve schijnoorzaak voor subjectieve schuld. Want als rechts vandaag brutaler is in Nederland, dan is dat omdat U, heer Minister-President, het de kans hebt gegeven, omdat het Uw toegevendheid heeft beproefd en naar zijn smaak bevonden. Er hoeft geen restauratie te zijn. Er is in de vakbeweging, de machtigste volksorganisatie, een toeneemende strijdgeest, een heftig verzet tegen de anti-democratische maatregelen die tegen haar getroffen zijn. Er is heftig leven aan de universiteiten – vraag maar aan Diepenhorst. Er is grote weerstand tegen de machtsdrang van de Duitse reactie. Die krachten vragen om uitdrukking van hun wil, in de regeringspolitiek, in een andere, nieuwe regeringspolitiek.

Het is juist op grond daarvan dat de CPN de vorming van een regering van progressieve eenheid aan de orde heeft gesteld. Wij hebben ons programma voor zo'n regeringsvorming. Essentieel is daarin het vraagstuk van vrede en veiligheid, omdat dat de sleutel is voor alle andere hoofdvraagstukken – die van werk, van welzijn en van democratie. Met dat uitgangspunt stellen wij de communistische deelname aan de Regering aan de orde, omdat een echte vredespolitiek zonder de communisten, dat wil zeggen op basis van voortzetting van het anti-communisme onmogelijk is.

Een andere, een vredespolitiek kan tegen de zware tegenstand die ze zal ontmoeten bij al wat geldelijk en gees-

Bakker

telijk verbonden is met de Duitse reactie en het wapenkapitaal alleen slagen als ze steunt op actieve massabeweging. En alles wat de laatste jaren aan massabeweging in dit land bestaan heeft, of het de Vietnam-acties dan wel de vakbondsacties betrof, steunde altijd in de eerste plaats op de eenheid van socialisten en communisten. Maar het liet ook zien – dat zal voor een progressieve regeringspolitiek van wettelijk belang zijn – dat bij dit massale optreden van de bevolking dat wat rechts schéén, uiteenviel, dat een deel daarvan, aangemoedigd en gesterkt door de beweging, de progressieve kant koos.

Als ik namens mijn fractie dit streven van onze partij om te komen tot een regering van progressieve eenheid aan de orde stel, dan kan iedereen weten wat de communisten daarbij inbrengen – hun rol in de vakverenigingen en massabewegingen, hun bestuderende en leidende posities daarin, hun verrichtingen op provinciaal en gemeentelijk vlak – bijvoorbeeld in Amsterdam. Zo ergens, dan hebben de communisten daar en door hun vele werk op gebieden van gezondheidszorg tot onderwijs en door hun bestuurskracht in crisissituaties, getoond hoe zij hun verantwoordelijkheid opvatten.

Wij hebben die verantwoordelijkheid ook hier getoond, in zaken van verreikende betekenis. Wij hebben de parlementaire democratie verdedigd tegen onverantwoordelijke manipulatiepogingen met het kiesrecht als inzet. Wij hebben ons ingezet voor een duidelijke uitkomst van het abortusdebat. Wij willen meewerken aan elke verandering en verbetering voor de positie van de werkers, of het om het onderwijs voor hun kinderen dan wel om de rechten voor henzelf gaat. Dat is onze opstelling, van Oosterschelde tot VAD, van contourennota tot werkelijke maatregelen ter bestrijding der werkloosheid.

Maar we zullen tegelijk alle krachten mobiliseren die we kunnen tegen iedere verdere militarisering, iedere verdere aantasting van de democratie, iedere maatregel die beoogt om de werkers te laten bloeden voor de winsthonger van het grote kapitaal, want die mobilisatie alleen kan de basis vormen voor een progressieve regeringspolitiek.

Mijnheer de Voorzitter! De laatste weken en ook vandaag maken wij mee, dat men van alle kanten bezig is met 25 mei 1977, de verkiezingsdag. Wij hebben vandaag al wat gehoord

over de strijd om de eerste plaats bij de confessionelen. Andere partijen hebben al complete lijsten. Als ik het goed begrepen heb is bij de Partij van de Arbeid de heer Den Uyl de topkandidaat, vóórdat de volksraadpleging heeft plaatsgevonden, die de heer Vondeling ons bij wet wil voorschrijven.

Wij zijn van mening, dat de regeringsvorming niet afhangt van wat er voor of na 25 mei 1977 door een aantal personen zal worden afgesproken. Ze hangt af van wat er morgen en in de komende acht maanden voor en onder het Nederlandse volk gebeurt. Daar zullen wij ons op richten.

De algemene politieke en financiële beschouwingen worden geschorst.

De vergadering wordt te 15.55 uur geschorst en te 16.10 uur hervat.

De **Voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van:

a. een bijzondere commissie: wetsontwerp Regelen met betrekking tot de herinrichting van Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën (14 103);

ontwerp van rijkswet tot Goedkeuring van de op 2 februari 1971 te Ramsar (Iran) tot stand gekomen Overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis, in het bijzonder als verblijfplaats voor watervogels (14 135, R 1046);

b. de vaste Commissie voor Ontwikkelingssamenwerking:

het memorandum van de Nederlandse Regering inzake het ontwikkelingsbeleid van de EEG (13 600, V, nr. 42);

wetsontwerp tot Goedkeuring van de op 25 november 1975 te Paramaribo tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Suriname betreffende ontwikkelingssamenwerking, met bijlagen (Trb. 1975, 140) (14 133);

c. de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat:

wetsontwerp tot Intrekking van de Wet van den 19den Julij 1870, houdende vaststelling der voorwaarden, waarop aan calamiteuze polders in de provincie Zeeland tegemoetkoming uit 's Rijks schatkist kan worden verleend (14 125);

d. de vaste Commissie voor Economische Zaken:

wetsontwerp tot Intrekking van de Wet financiering ontwikkeling snelle kweekreactor (14 128).

De vaste Commissie voor Ontwikkelingssamenwerking heeft verzocht een openbare commissievergadering te mogen houden over het memorandum van de Nederlandse Regering inzake het ontwikkelingsbeleid van de EEG (13 600, hoofdstuk V, nr. 42) en over de beleidsnota bilaterale ontwikkelingssamenwerking (bijlage IV bij de memorie van toelichting op hoofdstuk V).

Ik stel voor dit verzoek in te willigen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik bepaal dat deze openbare commissievergadering zal worden gehouden op maandag 1 november 1976 van 11.15 tot uiterlijk 18.00 uur.

Ik deel mee, dat ik heb benoemd tot lid van de vaste Commissie voor het Wetenschapsbeleid, in de bestaande vacature, het lid Van Heel-Kasteel, en tot haar plaatsvervangster, het lid Andela-Baur.

Aan de orde is de voortzetting van de **algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het dienstjaar 1977 (14 100)**

□ De heer **Andriessen** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet heeft zijn beleid gesteld onder het motto: spreiding van inkomen, kennis en macht. Dat motto was begrijpelijk omdat de grondslag van het kabinet, Keerpunt en Schets van Beleid, daarover heel wat bevat. Toch is dat ten slotte achterhaald door de werkloosheid en het beleid dat het kabinet daar tegenover heeft gesteld. Het oordeel over dat beleid zal een beslissend element zijn in de uiteindelijke beoordeling. Het kabinet had het economisch getij tegen, maar het had ook veel mee. Het natste najaar en de heetste zomer werden het niet bespaard. Het startte echter in een financieel gunstige situatie. Dankzij het beleid van Nelissen waren de staatsfinanciën gezond. Het aardgas leverde vervolgens rijkelijk baten op. Het begrotingstekort werd later op astronomische wijze opgehoogd. Astronomisch zijn inmiddels ook de bedragen die de werkloosheid vergde in aanvullende programma's, in steun aan bedrijven, in uitkeringen aan de slachtoffers ervan. Veel economische problemen kwamen uit het buitenland, veel ook uit het binnenland. Het kabinet is zeker ook zelf verantwoordelijk voor de situatie waarin wij verkeren.

Toch gebiedt de eerlijkheid ook die andere toets aan te leggen, waarin veel elementen van ons hoofdlijnen-program als onderdeel van het regerings-program samenkomen. Het gaat immers bij kennis en macht en een betere inkomensverdeling om wezenlijke zaken die, ook in economische moeilijkheden, niet op de achtergrond mogen raken.

Het kabinet als geheel en de Ministers afzonderlijk hebben zich voor deze en andere zaken intensief ingezet. Niet altijd zonder onze kritiek; ook vandaag zal die kritiek klinken. Maar daarom wil ik graag aan het begin van mijn betoog de Minister-President, de Vice-Minister-President en alle andere Ministers en Staatssecretarissen danken voor hun inzet en hun werk. Ik strek dat gaarne uit tot de ambtenaren, die het kabinet terzijde staan.

Vaak is de macht in onze samenleving niet goed verdeeld. De onjuiste verdeling van de macht kan er oorzaak van zijn dat een machtsbalans in onze samenleving veelal niet gemakkelijk wordt gevonden. Die onjuiste verdeling kan er de oorzaak van zijn, dat mondige mensen zich minder gemakkelijk neerleggen bij de geldende machtsverhoudingen. Er is in onze samenleving veel verzet tegen wet en rechtsorde. Soms wordt die afgeschilderd als een werktuig in handen van de machtshebbers om de gevestigde belangen in stand te houden, wordt er opgeroepen om maatschappelijke ver-

nieuwing tot stand te brengen door het recht in eigen hand te nemen, door het bruuskeren van de rechtsorde, zoals prof. Van Maarsseveen onlangs suggereerde. Voor zover de rechtsorde zelf onvoldoende uitdrukt wat er leeft in de samenleving, zullen Regering en parlement zelf voor bijstelling moeten zorgen. Die verplichting kunnen zij niet ontgaan. Maar dat heeft alleen maar zin, als men wil erkennen, dat de democratie staat of valt met de aanvaarding van democratisch genomen meerderheidsbesluiten. Die besluiten zullen zo democratisch mogelijk genomen moeten worden. Vandaag betekent dat inspraak, dat is duidelijk. Overheid en particulier initiatief, bedrijfsleven en bestuurscolleges moeten in redelijkheid tot besluitvorming kunnen komen en dan ook op de aanvaarding daarvan kunnen vertrouwen. Anders draait de boel dol. Daarom is het van zo groot belang, dat juist als het gaat om structurele hervormingen, de besluiten niet worden doorgedrukt, al dan niet met overtreding van de wet of schending van rechten van derden. Daarom moet polarisatie als strijdmiddel worden afgewezen.

Polarisatie vraagt vaak niet waar het om gaat, maar wie het doet, is vaak niet vóór het een, maar alleen tegen het ander. Zo'n uitnodiging van Van Maarsseveen is pas echt polarisatie, die naar mijn mening in een democratische rechtsorde niet past. Zij leidt tot regelrechte anarchie. De scherpste

vormen daarvan ervaren wij in de gewelddadig redeloos terrorisme, dat ook ons land niet voorbij gaat. Anarchie en onveiligheid gaan vaak samen. Wie van binnenuit de rechtsorde ondergraaft, draagt minstens bij aan onzekerheid en gevoelens van onveiligheid. Men zij voorzichtig. De theorie die zegt dat verzet of zelfs geweld ten gunste van de vooruitgang gerechtvaardigd is, klinkt sommigen misschien aantrekkelijk, maar past in onze democratische samenleving niet. Toepassing van die theorie roept onherroepelijk het verzet op van degenen, die opkomen voor het behoud van wat is. Recheloosheid is dan het gevolg. En de zwaksten lijden altijd het meest. Nood breekt wet zegt een oud spreekwoord. In zijn korthed zegt het alles wat over deze zaak gezegd moet worden. Alleen nood is een titel om de wet te overtreden. Nood kan daartoe zelfs dwingen. Maar nood mag niet te snel worden aangenomen. Alle redenen voor de overheid en de politie om te trachten vanuit de rechtsorde zelf zo min mogelijk provocerend te zijn door meer efficiency in het overheidsapparaat, een samenhangende besluitvorming, beperking van de grote regelzucht, zorgvuldige voorbereiding van de democratische besluitvorming zeker als de structuur van de samenleving aan de orde is, vermijding van oneigenlijke dwangmiddelen en een open overleg, ook in het parlement.

De spreading van macht binnen de verschillende overheden heeft een veelheid aan discussies opgeleverd in de afgelopen jaren. Een wetsontwerp herstructurering binnenlands bestuur is ons in het vooruitzicht gesteld. Daar tegen leven bij ons nogal grote bedenkingen, omdat van een echte hervorkaveling van taken naar beneden en dus dichter bij de burger nog te weinig sprake is.

Wel is er veel gesproken en hier en daar ook gedaan aan decentralisatie onder meer in de welzijnssector. De kaderwet echter, in het kader waarvan dat allemaal zou moeten gebeuren, is er nog steeds niet. Waar zit dat op vast? Schort het aan coördinatie tussen de departementen? Wil men eigenlijk wel? Kan de Minister-President precies vertellen hoe dit in elkaar zit? De kaderwet is geen hobby van christen-democraten. Het blijkt dat de ontwikkelingen in het beleid zo'n wet niet kunnen ontberen. Het proces van omvorming van rijkssubsidieregelingen in rijksbijdrageregelingen zonder een algemeen beleidskader, ontmoet bij ons ernstige bedenkingen. Deze vorm van decentralisatie zonder voorwaar-

Andriessen

den die passen in een kaderwet, achten wij niet aanvaardbaar. Dat moet duidelijk zijn na mijn motie van 1974, die door de Kamer werd aanvaard. Op deze gang van zaken zullen wij bij de begrotingsbehandeling terugkomen.

Over de verhouding overheid – particulier initiatief zijn wij nog niet tevreden. Wat te denken van de opvatting van Staatssecretaris Meijer over de levensbeschouwelijk georiënteerde instellingen, die wij niet zouden willen missen, omdat zij een stuk macht zouden vertegenwoordigen?

Decentralisatie en democratisering, waar wij sterk voor zijn, ook binnen de particuliere welzijnsorganisaties zelf – ik heb dat hier meermalen betoogd –, mag niet de modieuze betekenis krijgen van uitholling van het particulier initiatief. Dat kan niet de bedoeling zijn, niet in de CRM-sector, niet in het onderwijs, niet in de volksgezondheid.

Ik zal mij niet aan de vertekening van de heer Van Thijn schuldig maken, toen hij vanmiddag deze verhouding overheid-particulier initiatief bestreed. Ik erken het eigen recht en de verantwoordelijkheid van de overheid, maar ook die van het particulier initiatief.

De politieke en sociale strijd is in de afgelopen kabinetsperiode bijzonder gegaan over de machtsverhoudingen in het sociaal-economisch leven. De onmacht van het georganiseerde bedrijfsleven om een arbeidsvoorwaardenbeleid te ontwikkelen dat paste in de aanvaarde regeringsdoelstellingen, leidde tot drie keer ingrijpen in de loon- en inkomensontwikkeling. Terecht rijst de vraag, of dit door kan gaan. Ons systeem gaat uit van de vrijheid van de sociale partners op grond van hun verantwoordelijkheid. Regelmatige ingrepen tasten het systeem aan. Maar dan zullen de sociale partners wel de aanvaarde beleidsdoelstellingen van de overheid als uitgangspunt moeten nemen. De felle polarisatie tegen de overheid, nu eens van de ondernemers, dan weer van de vakbeweging, en de harde eisen die deze groepen aan de overheid stellen als voorwaarde voor medewerking, dragen er niet toe bij het vertrouwen in die bereidheid te vergroten. Ons systeem functioneert slechts als ieder zich aan de spelregels houdt. Binnen die spelregels kan en moet volle ruimte aan de eigen verantwoordelijkheid en vrijheid worden gegeven. Het bedrijfsleven dat buiten de regels gaat en dan vanwege hogere belangen met een maatregel van de Regering zou worden geconfronteerd, heeft zich niet over de Regering, maar over zich zelf te beklagen.

Binnen de ondernemingen zullen de voorstellen tot herziening van samenstelling en bevoegdheden van de ondernemingsraad tot nieuwe en – waar het de bevoegdheden betreft – betere machtsverhoudingen leiden. Ik ga daar vandaag niet op in, nu onlangs het voorlopig verslag is uitgebracht. Ook de voorstellen inzake vermogensaanwasdeling raken de machtsverhoudingen in het sociaal-economische leven. Wij zijn voorstanders van vermogensaanwasdeling; wij vinden dat de werknemers moeten delen in de groei van het produktieve vermogen in de onderneming. Daar zit spreiding van vermogen en spreiding van macht in. Wij zijn daar vóór. Ik betwijfel echter ten eerste of de uitwerking die thans is voorgesteld, vermogens- en machtspreiding in de goede zin bevordert.

Het midden- en kleinbedrijf is een wezenlijke factor voor gespreide macht in het sociaal-economische leven. Deze sector heeft het de laatste jaren bijzonder moeilijk gehad, hoewel structureel een aantal belangrijke zaken tot stand zijn gekomen. De AAW is er ten slotte dan toch gekomen, evenals een forse vermogensvrijstelling voor de vermogensbelasting, de erkenning van de eigen betekenis van het inkomen van de zelfstandigen en tal van maatregelen in het integratiebeleid. Loonintensief als deze ondernemingsvorm nu eenmaal is, heeft hij extra geleden onder de excessieve loonontwikkeling van de laatste jaren. Matiging in die ontwikkeling als geheel en de minimum-regelingen in het bijzonder is van de grootste betekenis voor het behoud van een gezond midden- en kleinbedrijf in ons sociaal-economisch bestel. Dat bestel zou onaanvaardbaar versralen in dienst, zorg en creativiteit, als het midden- en kleinbedrijf nog verder in de knel zou raken. Spreiding van macht heeft veel te maken met de kleine schaal, de overzienbaarheid van eigen mogelijkheden en moeilijkheden, met de eigen begaafdheid om zelf verantwoordelijkheid te dragen. De verantwoordelijkheid voor de eigen werksituatie hoort daar wezenlijk bij. De verwerkelijking van eigen mogelijkheden, macht hebben over eigen levensontwerp, dat speelt meer in de kleine groep dan in de grote structuur, meer in de buurt dan in de city, meer op de afdelingsvergadering dan op de massa-meeeting.

Over die macht over eigen levensontwerp gaat het ook bij de emancipatie van de vrouw. De in de Troonrede aangekondigde financiële steun voor vrouwenhuizen en voorlichtingsprojecten is bij mij overgekomen als

een modieuze en selectieve benadering van dit belangrijke vraagstuk. Zo'n benadering doet onrecht aan de noeste arbeid van vele, sinds jaar en dag werkzame vrouwen in tientallen organisaties die minder aan de weg timmeren en die al veel te lang een financiële schouderklop hebben moeten ontberen. Ik verwacht van de Regering dat zij bij de vaststelling die is aangekondigd van haar denkbeelden op langere termijn terzake structureel en niet selectief zal denken. Ik breng daarbij nog maar eens in herinnering de motie die van CDA-zijde in de OCV van 21 juni is ingediend inzake de bijdrage van vrouwenorganisaties aan de emancipatie. De regering kan daar lering uit trekken.

Ik sprak over de macht over het eigen levensontwerp, ik moet nu ook iets zeggen over de macht over het leven. In deze Kamer is onlangs een zeer fundamentele beslissing genomen. Als de meerderheid haar zin krijgt zal het ongebooren leven geen rechtsbescherming meer genieten. Daarmede zal een wezenlijke grens zijn overschreden en een onbekende ruimte zijn betreden.

Euthanasie op verzoek moet mogelijk worden, lees ik in het ontwerp-beginselprogramma van de PvdA. In het ontwerp-verkiezingsprogramma stond het nog wat voorzichtiger. De mens is geen meester over zijn eigen leven. Dat zeggen wij in tal van regels, die de mens dwingen zijn leven en gezondheid te beschermen. Men mag dat aan de mens niet overlaten. De Grondwet van ons land wijzigen wij in twee lezingen en met tweederde meerderheid om ons te wapenen tegen de waan van de dag. De grondwet van onze rechtsorde, de bescherming van het leven, doen wij af bij eenvoudige meerderheid. Daar klopt iets niet en wij moeten elkaar tijdig waarschuwen dat wij op de verkeerde weg zijn.

De wereldbevolking neemt pijlsnel toe. Deze geweldige toeneming zal de machtsverhoudingen in de wereld op haar wijze fundamenteel wijzigen. Hoe, valt nauwelijks te voorspellen. Een nieuwe internationale economische orde komt onherroepelijk. Hoe die orde zal zijn, kan mede van ons afhangen als wij constructief willen zijn. Zij kan ook over ons heen komen. Vandaag nog denken wij als rijk land terecht heel sterk vanuit de solidariteit. Het gaat er toch om de aarde bewoonbaar te maken. Wij beleven die solidariteit op vele wijzen, maar heel bijzonder in onze bijdrage aan de ontwikkelings samenwerking. Daarom trent is een fundamentele beleidsvisie ontwikkeld. De nota Bilaterale ontwikkelings-

Andriessen

samenwerking brengt daarin geen principiële wijzigingen aan, maar wel een sterke accentverschuiving naar hulp aan de armste landen en armste groepen. Er is behoefte om de in 1975 gekozen concentratielanden aan de opnieuw geformuleerde criteria te toetsen. Met name de afwijking van het armoede-criterium zou per land moeten worden geargumenteed. Ik vraag dat niet alleen met het oog op de hulp aan Cuba, maar ook in verband met kritiek die onlangs van OESO-zijde op de landenkeuze is geleverd.

Het internationale optreden van Cuba roept overigens de vraag op, of los van de criteria een land niet zo wezenlijk in strijd kan komen met onze eigen fundamentele internationaalpolitieke doeleinden, dat een soort van marginale toetsing hieraan onvermijdelijk is. Die doeleinden zijn onder meer handhaving van de internationale rechtsorde, in de oost/west-verhouding de ontspanningspolitiek, die in Angola wezenlijk in het gedrang was. Mijn vraag aan de Regering is of zij die mening deelt en in beginsel bereid is daaraan consequenties te verbinden. Dat kan ook van betekenis zijn voor het vertrouwen in de bereidheid van ons volk om de financiële steun op te brengen, waarover de Troonrede spreekt, te rechtvaardigen. Tot dat vertrouwen leveren ook de financiële mogelijkheden van de medefinancieringsinstellingen een bijdrage. Dat blijkt uit vele reacties in het land als je over deze zaak komt praten. De enorme toename van de bedragen op de begroting, die onze instemming heeft, maakt een royale toedeling aan de instellingen die een grotere verwerkingscapaciteit hebben, gewenst.

In 107 landen zijn politieke gevangenen. Amnesty International heeft daarentoent onthutsende gegevens bekend gemaakt. Er zijn plechtige conventies en verklaringen over de rechten van de mens, er is een slotakte van Helsinki, maar het werkt allemaal hopeloos onvoldoende. Ik lees in de krant over massadeportaties van politieke gevangenen in Indonesië naar Buru, maar ik sprak ook met de moeder van Boekowski, die alléén verdriet heeft, omdat haar zoon moet boeten voor zijn strijd voor de rechten van de mens. Ik spreek hier mijn diepe bewondering uit voor Betty Williams en Maireed Corrigan, twee vrouwen uit Noord-Ierland die tegen alle geweld en verdrukking in doorgaan de vrede te verdedigen en de krankzinnigheid van het geweld aan de kaak stellen. Veel kunnen wij niet doen, maar wel het we-

reldgeweten wakker blijven houden, omdat dat geweten gevangenen, gedeporteerden, gemartelden tenminste nog enigszins beschermt. De Regering is op dat punt terecht actief. Twee brandhaarden zijn er op de wereld, die bij uitlaande brand onoverzienbare gevolgen kunnen hebben, Zuidelijk Afrika en het Midden-Oosten. Beide zijn ten diepste een gevolg van schending van mensenrechten, racisme en het niet-erkennen van de rechten van minderheden. Zwart en blank zullen in Zuidelijk Afrika niet alleen maar in vrede samen kunnen leven, als zij uitgaan van medemenselijke gelijkwaardigheid en vrijheid en de politieke gevolgen daarvan aanvaarden. In het Midden-Oosten zal alleen maar een oplossing mogelijk zijn als Joden, Christenen, Arabieren en Palestijnen elkaars gelijkwaardigheid en eigenheid zullen aanvaarden en het recht op een politieke oplossing voor allen in dat gebied.

Voor onze eigen internationale veiligheid blijft de NAVO onmisbaar. Wij beleven ons lidmaatschap niet statisch en dat doen wij terecht. Ontwapening blijft hoofddoel. Mijn indrukken uit de Sovjet-Unie hebben mijn overtuiging bevestigd, dat het streven naar detente door moet gaan, maar dat ontwapening op wederkerigheid moet berusten. De Defensienota leidde tot overeenstemming tussen Regering en Kamer over het te voeren beleid. Dat leek een belangrijke politieke conclusie: defensie uit de eindeloze politieke strijd via een meerjarenaanpak. Het heeft niet zo mogen zijn. Het afgesproken beleid staat volledig op de tocht. De Minister lijkt er zelf afstand van te nemen. Als, zoals ik in de memorie van toelichting lees, de resultaten van een studie over het toekomstige takenpakket van de Nederlandse krijgsmacht kunnen dienen als grondslag voor afspraken binnen een volgende regering, wat betekent dat dan anders dan een soort nieuwe Defensienota? Heeft de Regering mentaal afstand genomen van de Defensienota 1974 of niet? Zij dient over dit punt volstrekte helderheid te verschaffen, zowel naar ons volk en degenen die in de krijgsmacht onze veiligheid helpen verzekeren, als naar onze bondgenoten. De uitvoering van de materieelplannen loopt niet zoals was voorzien. Dat is een gevolg van onvoldoende geldmiddelen na de onderscheiden bezuinigingsronden. Is verder uitstel nog verantwoord? Wij hebben ernstige twijfels. Ik vraag van de Regering over deze zaak volstrekte duidelijkheid vanuit een grotere prioriteit die naar mijn mening de defensie moet krijgen.

Het Europa van de Negen in wording geeft nog steeds geen opwekkend beeld. De rechtstreekse verkiezingen in 1978 zijn toch een mijlpaal. Meer bevoegdheden van het Europees Parlement zullen er het gevolg van moeten zijn. Verdragwijziging is daarvoor nodig. Hoe ziet de Regering de procedure en het tijdschema om daartoe te komen?

Er is een fundamentele onevenwichtigheid in de institutionele verhoudingen binnen de gemeenschap. De Commissie zal als politiek orgaan moeten gaan functioneren in plaats van als een commissie van hoge ambtenaren. De politieke samenstelling van de Commissie dient daartoe in overeenstemming te zijn met de politieke verhoudingen in het Europese parlement. Hoe stelt de Regering, zeker in de tijd dat zij het voorzitterschap vervult, zich tot taak ertoe bij te dragen dat de nieuw te benoemen commissie aan die voorwaarde zal voldoen?

De Troonrede stelt dat het economisch beleid van de lid-staten beter gecoördineerd en de politieke samenwerking verbreed en verdiept moet worden. Ik stem daar volledig mee in. Wat doet de Regering daar concreet aan? Beschouwt zij bij voorbeeld het Nederlandse sociaal-economische beleid als een bijdrage daartoe? Is de Regering zelf bereid bevoegdheden over te dragen? Graag hoor ik een bevestigend antwoord op deze vragen, ook wat betreft de uitwerking van het rapport-Tindemans.

Europa vertoont een rijke politieke geschakeerdheid. Bij de Europese verkiezingen zal daarvan ondubbelzinnig blijken. Wij erkennen, dat een democratisch Europa geen socialistisch, liberaal, communistisch of christen-democratisch Europa zal zijn maar een pluriform geheel, waarin coalitievorming onvermijdelijk zal zijn.

Blijvende bondgenootschappen met andere partijen wijzen wij voor Europa even hard af als voor Nederland, een blijvende afwijzing van democratische partijen evenzeer. De felle polarisatie, waartoe CDU en CSU zich in de jongste verkiezingscampagne hebben laten verleiden is door politieke tegenstanders terecht als grievend ervaren en vormt geen bijdrage aan het gezond functioneren van de democratie, zoals ik de uitspraak van collega Van Thijn geen gezonde bijdrage vond om mij tot deze uitspraak te brengen. Wel hoop ik dat de gewijzigde politieke verhoudingen in de Bondsrepubliek tot een meer Europees gerichte opstelling van haar regering zal leiden.

Andriessen

Met een zekere trots vermeldt de Miljoenennota de aanmerkelijke verkleining van de inkomensverschillen die de afgelopen jaren is bereikt.

Aangekondigd is een wetsontwerp inzake openbaarheid van inkomens en een voorontwerp raamwet inkomensvorming. Het inkomensbeleid is een zeer belangrijk aspect van het beleid geworden. Dat er een verkleining van de inkomensverschillen is opgetreden heeft mijn instemming. Het is in overeenstemming met ons program en wordt ook bevestigd door onze eigen werkgroepen. Ik wijs er daarbij wel op, dat de spreiding van inkomens voor vele zelfstandigen is mislukt. Zij zijn er in hun inkomen aanzienlijk op achteruitgegaan. Ook het overige inkomen is tekort gekomen. Dit laatste is gegaan ten koste van de werkgelegenheid. Worden de verschillen tussen 'minimum' en 'modaal' niet te klein? Je kunt er nu eenmaal niet langs dat inkomensverschillen maatschappelijk functioneel zijn. Ik lees dit ook in de Inkomensnota van het kabinet.

Zijn ook 'modaal' en 'midden' elkaar reëel niet te dicht genaderd, als wij kijken naar de effecten op de bestedingsmogelijkheden van alle mogelijke inkomensoverdrachten: studietoelagen, huursubsidies, schoolgelden, etc.? Men kan niet bij ieder onderdeel van het beleid het inkomensaspect accentueren. Dat leidt tot niet beoogde eindresultaten.

Op de zo juist ingediende voorstellen inzake de zogenaamde eerste fase van de herstructurering kinderbijslag ga ik vandaag niet in. Wij zullen de effecten en de samenhang met de hele operatie nog moeten bezien.

Overigens lijkt het mij onjuist, maatregelen ten aanzien van de top-inkomens alleen in de overheidssector te overwegen. Die aanpak zal over een breder front dienen te geschieden. De overheid is niet met waterdichte schotten van de samenleving afgesloten. Dat is vanmiddag wel gebleken.

De Regering heeft in de tweede helft van de kabinetsperiode een beleid van loon- en inkomensmatiging gevoerd. Gemakkelijk was dat niet. Er zijn echter resultaten bereikt. Dat strekt de Regering tot eer.

Voor de komende jaren gaat de Regering uit van 8 à 8,5%. Zijn die cijfers taakstellend? Wij menen dat ze te hoog zijn om de werkgelegenheid op te voeren.

Ook hier geldt dat de ontwikkelingen van de laatste jaren in onze opvatting lagere percentages zouden rechtvaardigen.

Het modaal inkomen steeg in de periode 1973/1976 reëel met 7,1%. Inflatiebestrijding en werkgelegenheid moeten dan prevaleren boven een doorgaande toeneming van het reëel beschikbaar inkomen met 1,5% per jaar.

Is de Regering bereid om in het overleg met de sociale partners van die gedachte uit te gaan?

Het gaat er ten slotte om, dat de niet-actieven niet het slachtoffer mogen worden van inflatoire loon- en inkomensontwikkelingen van actieven.

Met de voorafgaande beschouwing over lonen en inkomens zit ik al midden in de problematiek van de werkgelegenheid. Wij vinden de taakstelling van 150 000 werklozen in 1980 nauwelijks bereikbaar en toch nauwelijks aanvaardbaar. De tijd van volledige werkgelegenheid lijkt voorbij. Als dat zo is, zal het accent steeds meer moeten vallen op herverdeling van arbeid. Het is voor jonge mensen funest na een goede opleiding toch met lege handen te staan. Het is voor oudere mensen funest als zij het gevoel krijgen door jongeren te worden weggedrongen. Het is voor de verhoudingen funest als in het ene gezin meerdere werkenden zijn en in een ander gezin geen.

Ik heb de oplossingen voor herverdeling van arbeid ook niet in mijn zak. Het heeft wel de hoogste urgentie die vraagstukken intensief te bestuderen. Wij weten van de problemen van jongere werklozen veel te weinig af. Ik vraag de Regering daarnaar een studie in te stellen. Kan de Regering met voorstellen komen voor zogenaamde deeltijd-arbeidsplaatsen in overleg met het bedrijfsleven? Zit er in de zogenaamde non-profit sector niet veel 'verborgen' werkgelegenheid? Kunnen jeugdigen niet mét behoud van hun uitkeringen vrijwilligerswerk doen in het welzijnsveld en bij de sociaal-culturele voorzieningen? Ook plaatsing in een functie, waarvoor tot nu toe een lager opleidingsniveau gold, dient serieus tot de mogelijkheden te behoren. Zo zijn er misschien meer mogelijkheden om iets te doen voor de jeugd, die niet van deze ellende blijvende schade mag oplopen. Moeten niet meer in het algemeen de mensen worden aangesproken op hun bereidheid om zich voor nieuwe functies te laten scholen?

Als wij het menen met de bestrijding van de werkloosheid – en wij moeten het menen – zullen wij bereid moeten zijn daar wat voor over te hebben. Hebben wij dat? Naar mijn mening moet het tenslotte gaan over terug-

houdendheid in de aanspraken op de nationale koek van overheid en particulieren te zamen. Het resultaat van die terughoudendheid dient te zijn: meer ruimte voor investeringen.

Die terughoudendheid vind ik onvoldoende terug in de meerjaren-ramingen. Ik wees reeds op de loon- en inkomensontwikkeling. Ik wijs nu op het niveau van de collectieve uitgaven en de financiering daarvan, en het niveau van de inflatie. De financiële woordvoerders van onze fracties zullen deze stelling uitgebreid toelichten.

Ik besef zeer wel, dat een belangrijk deel van de uitgavenstijging verband houdt met het stimuleren van de investeringen en het behoud of de bevordering van de werkgelegenheid. Naar onze mening wordt echter de boog te strak gespannen. En dat levert dan weer risico's op voor diezelfde werkgelegenheid.

Wij hebben in het debat over de 1%-norm die norm aanvaard met een voorbehoud. Dat voorbehoud is uitgesproken in de motie-Van der Mei. Die motie is weliswaar door de Kamer verworpen, maar voor wat ons betreft bestaat dat voorbehoud nog steeds. Dat voorbehoud had betrekking op de vraag of de boog niet te strak gespannen zou worden en vroeg om vroegtijdig aanvullende ombuigingsvoorstellen voor te bereiden.

Wij vinden, dat aanvullende ombuigingsvoorstellen met betrekking tot de collectieve uitgaven voor de middellange termijn noodzakelijk zijn, al zullen die pijn doen. Wij denken daarbij in de richting van het ontwerp-CDA-program dat naar 0,7% stijging toe wil zonder ons nu reeds op een concreet percentage vast te leggen.

Ik zou het liefste zien, conform de motie-Van der Mei, dat deze Regering aanvullende ombuigingsvoorstellen zou doen.

Dat zou een belangrijke bijdrage zijn voor de continuïteit van het beleid. Het zal in elk geval voor ons een hard punt zijn bij eventuele deelname aan de vorming van een volgende regering.

De nullijn-gedachte voor de collectieve uitgaven, vanmiddag nog door de VVD verdedigd, wijs ik af. Realisering daarvan op te korte termijn zou onaanvaardbare maatschappelijke verstoringen tot gevolg hebben. Daarvoor nemen wij geen verantwoordelijkheid. Wij nemen wel verantwoordelijkheid voor die beleidsonderdelen van dit kabinet – ik heb er al een aantal genoemd – waar wij achter staan. Die verantwoordelijkheid durven wij ook ten opzichte van de kiezers wel te dragen. Waar hier vandaag gezegd is dat

Andriessen

verbeteringen, met name op het sociale vlak, over kabinetten heenreiken – wat mij juist lijkt – wijs ik erop, dat dit wellicht iets te maken kan hebben met het feit dat in al die kabinetten christen-democraten hebben gezeten!

Ook voor 1977 geldt de vraag of een voldoende bijdrage wordt geleverd. De heer Wiegel heeft gevraagd of ik dan voor 1977 de verantwoordelijkheid aanvaard. Ik wil hem erop wijzen dat de motie van het vorige jaar, waar hij naar verwees, pleitte voor een 1%-norm in 1977. In 1977 wordt van de 1%-norm uitgegaan. Er wordt derhalve in dat jaar aan beleidsomgeving gedaan. De heer Wiegel kan dat onvoldoende vinden, maar hij moet niet de indruk wekken dat er in 1977 helemaal niets zal gebeuren. Hij wekte die indruk, maar ik zeg dat dit zeker niet het geval is.

De heer **Wiegel** Mijnheer de Voorzitter! De interrupties komen wat vertraagd door de stoelen hier en daar.

Natuurlijk gebeurt er iets in 1977. Dat heb ik ook nooit ontkend. Mijn vraag aan de heer Andriessen was echter of zijn fractie de hoogte van de uitgaven in 1977 accepteert, of dat hij ook voor 1977 alvast een begin wil maken met de verdere ombuiging van de verminderde stijging.

De heer **Andriessen** (KVP): De heer Wiegel stelde die vraag in het kader van de 1%-norm, want hij beriep zich op die motie van het vorige jaar. Vandaar, dat ik er behoefte aan had hem daaraan even te herinneren. Wat 1977 zelf betreft heb ik zojuist al gezegd dat ik in dit stadium verwijsdat heb ik geloof ik nog niet gezegd....de opvattingen....ja, dat heb ik nog wel gezegd....

De heer **Wiegel** (VVD): U weet zo langzamerhand niet meer wat u gezegd heeft.

De heer **Andriessen** (KVP): De financiële woordvoerders zullen daar morgen uitvoerig over spreken. Ik sta volledig achter wat zij gaan zeggen. U moet dus nog even geduld hebben.

Werkgelegenheid moet van investeringen komen; daar is iedereen nu wel van overtuigd. De vraag is of de rendementsontwikkeling volgend jaar daartoe voldoende is. De MEV spreekt vele malen nogal gereserveerd over het investeringsverloop volgend jaar.

De Regering heeft ingrijpende wijzigingen aangekondigd in de instrumenten tot bevordering van de investeringen. Ik sprak er reeds in ander verband over. Het effect van die in hun uitwer-

king nog onbekende maatregelen valt niet te overzien.

De regelingen zullen al moeten werken per 1 april a.s. Kan dat in redelijkheid? Komt er geen gat in de besluitvorming? Het oude weg; het nieuwe nog onduidelijk en onzeker. Het mag niet zo zijn, dat de invoering van een nieuw systeem, waarover ik thans geen oordeel uitspreek, de oorzaak wordt van aarzeling of teruggang in de investeringen, waar nu juist het gehele beleid op gericht is. Ik vraag dan ook een duidelijke toezegging van de Regering dat een zodanige procedure wordt gevolgd bij de invoering van het nieuwe instrument, dat deze risico's worden vermeden, ook als dat zou moeten betekenen, dat de voorziene datum moet worden verschoven.

Ik wijs overigens op de noodzaak van een bevredigende uitwerking voor het midden- en kleinbedrijf, in het bijzonder ook in land- en tuinbouw. Het behoud van de daar bestaande werkgelegenheid, die bovendien structureel reële groeikansen heeft, is zeer wezenlijk. Ook hier geldt het parool: ook kleinschalig denken. Het nieuwe regionaal beleid is van even groot belang. Uitbreiding van de stimulering in de regio is nodig, nu in vele landsdelen ernstige verstoringen optreden en de herindustrialisering van Limburg nog steeds niet van de grond komt.

Het zal duidelijk zijn, dat ik geen kans zie het beleid van het kabinet op middellange termijn in financieel-economisch opzicht, gericht op herstel van de werkgelegenheid zonder meer tot het mijne te maken. Bijstellingen en minder risico's zijn nodig.

Ik betreur dat.

Vanaf het begin heb ik het kabinet gewaarschuwd voor een te sterke toename van de collectieve lasten, de loon- en inkomensontwikkeling en de bestrijding van de inflatie. Wij zijn het daarover niet echt eens geworden. De waarschuwing van 1973 loopt, via het toegezegde, maar niet gerealiseerde overleg in 1974, naar de 1%-motie in 1975 en het ten slotte niet kunnen aanvaarden van het middellange termijn beleid, zoals de Regering dat voorstaat. Christen-democraten en socialisten hebben elkaar op dit voor de werkgelegenheid meest aangelegen punt jammer genoeg nog niet kunnen vinden. Dat maakt mijn oordeel over de afgelopen periode niet negatief, maar het kan slechts tot een positief oordeel voor de toekomst leiden, als daarover voor een volgende periode heldere overeenstemming kan worden verkregen. Het feit dat het woord inflatie of inflatiebestrijding geen sleutel-

woord is voor rooie mensen, zoals blijkt uit het ontwerpbeginselfprogramma van de PvdA, stemt mij niet gerust. Toch behoort inflatiebestrijding tot de meest essentiële middelen om de werkgelegenheid te bevorderen. Inflatie is bovendien sociaal onrechtvaardig omdat het toch al zwakken nog zwakker maakt: pensioentrekkers, kleine zelfstandigen of zij die van een kapitaalje moeten leven.

Heel vanzelfsprekend wordt een matigingsbeleid gekoppeld aan structurele hervormingen. Ook in de Troonrede wordt dat gedaan. Ik vind dat niet zo vanzelfsprekend, omdat men daarmee onrecht doet aan de noodzaak van de hervormingen zelf. Die noodzaak vloeit voort uit de innerlijke waarde van die hervormingen en zij dient ook primair op die grondslag te worden verdedigd. Een uitruil-filosofie, die Regering en anderen soms bedrijven, leidt niet tot een maximale aanvaarding in de samenleving en daar gaat het nu net om. Collega Peijnenburg heeft in het 1%-debat onze opstelling scherp verwoord. Ik citeer: 'Een stringente koppeling met deze operatie' – de 1%-operatie – 'is dan ook niet juist.'. Zij is ook niet nodig. Immers in ons eigen program hebben wij onze visie op verandering en vernieuwing neergelegd. Daaraan mag men ons houden. Vanuit die gedachtengang zijn wij dan ook bereid de voorstellen van de Regering constructief tegemoet te treden. Die voorstellen wij naar hun inhoud en uitwerking bezien, tot stand brengen vanuit onze visie op mens en maatschappij. Wij houden er daarbij rekening mee dat besluitvorming in ons land in samenspraak tot stand moet komen.

Daartoe zijn wij bereid.'. Einde citaat.

Daaraan wens ik mij onverkort te houden. Voor wat christen-democraten betreft, is de tegenstelling tussen hervormers en matigers, die wel wordt gesuggereerd, vals.

Wij hebben ons program en hebben ons ten aanzien van de hervormingen daaraan gehouden. Maar als wij nu speciaal matiging en soberheid voorhouden aan particulieren en overheid, omdat de nood van honderdduizenden werklozen dat eist, dan doen wij dat omdat wij niet de gemakkelijkste weg willen kiezen. Als matigers zijn wij dan hervormers van de alles-kan-alles-moet-filosofie. Het verschil tussen socialisten en ons is overigens minder een kwestie van tempo dan van visie. Wij willen een VAD maar meer naar onze snit gesneden. Wij wensen een gezamenlijke verantwoordelijkheid

Andriessen

van bedrijfsleven en overheid voor de werkgelegenheid, maar wantrouwen een loketteneconomie die tot anonie-me verantwoordelijkheid leidt.

Wij denken dynamisch over de ontwikkeling van de samenleving, maar hebben een andere invalshoek, die van de in verantwoordelijkheid gestelde mens. Voor onze opvattingen zullen wij staan of wij nu een minderheid of een meerderheid zijn in een coalitie, maar altijd met overtuiging én bereidheid tot samenspraak, met vastberadenheid én redelijkheid, zeker als door middel van macht rechten van derden moeten worden aangetast. Gestage voortgang leidt vaak tot snellere vooruitgang dan de afgebroken sprint. Dat geldt voor vooruitgang in de samenleving, het kan ook gelden voor continuïteit van een beleid.

Ik heb daarom kritiek op de beleidsplanning van het kabinet, men heeft ongelooflijk veel overhoop gehaald. Zoveel tegelijk en daardoor vaak zo laat, dat nu ook te veel in zeer korte tijd tot *parlementaire afronding* moet komen.

Het is typerend voor de Minister-President, die regelend rond gaat en te veel uit zijn ploeg en de beschikbare mogelijkheden wil halen. Dat moet onvermijdelijk tot een lage vergaderproductiviteit leiden. Dit heeft ongetwijfeld ook te maken met het feit dat de Minister-President, wiens optreden in de Lockheed-zaak ik zeer prijs, als leider van de ploeg toch te zeer partijman heeft willen blijven. Het laatste is hem beter gelukt dan naar buiten de vertrouwenwekkende teamleider te zijn, die de leider van een coalitiekabinet per definitie behoort te zijn.

Het is niet in de laatste plaats daaraan te wijten dat mijn oordeel over de brugfunctie van het kabinet niet anders dan genuanceerd kan zijn. Deze brugfunctie betekent voor mij vooral een groei van het vertrouwen over en weer, dat gezamenlijk een beleid mogelijk is, waarin de partners zich zelf kunnen herkennen.

Zo beschouwd acht ik de brugfunctie van het kabinet tot dusverre minder geslaagd. De totstandkoming en de formule deugden niet. Uit polarisatie geboren, heeft het kabinet de polarisatie onvoldoende kunnen overwinnen. Wellicht is de brug, die dit kabinet heeft geslagen deze, dat de overtuiging is gegroeid dat op zo wankele basis vertrouwen nauwelijks gedijen kan. Duidelijk is, dat overeenstemming over hoofdlijnen van beleid – en een harde overeenstemming – een absolute voorwaarde is voor vertrouwen-

wekkende activiteit. Ook dan is de mentaliteit van de partners van wezenlijk belang.

Er zal naar mijn mening overeenstemming moeten zijn over:

– de hoofdlijnen van het verder te voeren inkomensbeleid, gericht op verder gaande verkleining tussen top en onderkant met behoud van de creatieve spanning maar waarbij reële en niet nominale grootheden dienen te gelden, dus ook de effecten van alle mogelijke inkomensoverdrachten;

– de hoofdlijnen van het defensiebeleid, waarbij wij geen bevroren positie innemen, maar wel *erkenning wensen* van de enige waarborg van onze internationale veiligheid: de NAVO;

– de oriëntatie van onze economische orde, die dient te blijven uitgaan van de ondernemingswijze productie binnen aan te geven randvoorwaarden, nu ook ten aanzien van milieu, werkgelegenheid en selectieve groei;

– omvang en richting van onze ontwikkelingssamenwerking, waarvan de omvang op lange termijn medebepalend kan zijn voor de werkgelegenheid in eigen land;

– de eigen positie van het gezin, die onvergelijkbaar is en moet blijven met andere samenlevingsvormen, die eigen rechten hebben, maar niet het recht om met het gezin op één lijn gesteld te worden;

– een met inschakeling van het particulier initiatief te ontwikkelen welzijnsbeleid, gericht op het helpen van de zwakken, maar ook op het voorkomen van nieuwe zwakken, dit met name ook in het onderwijsbeleid, waarvoor vrijheid en eigen verantwoordelijkheid gegarandeerd dienen te zijn;

– de verdere ontwikkeling naar een pluriform Europa tot een werkelijke supranationale macht met een democratische bestuursvorm en werkelijke bevoegdheden;

– een samenhangend beleidsplan met een duidelijke internationale dimensie voor het milieu met waarborgen voor een werkelijke integratie in het regeringsbeleid zowel ten aanzien van de ruimtelijke ordening en infrastructuur als aard en spreiding van investeringen en werkgelegenheid;

– de handhaving van de rechtsorde en de bescherming van onze democratische orde tegen uitholling van binnen-uit door toegeeflijkheid bij wetsovertredingen en inbreuken op de openbare orde.

De beleidsvoornemens van het kabinet zijn inhoudelijk grotendeels bekend. Er liggen wetsontwerpen, er liggen nota's. Toch is een eindoordeel over het kabinetsbeleid als geheel nog

niet mogelijk. Te veel wezenlijke zaken moeten nog – zij het in luttele maanden – worden afgedaan. De progressieven zien de voorstellen veelal als minima, waaraan in beginsel onverkort dient te worden vastgehouden. Zo heb ik ook de heer Van Thijn vanmiddag begrepen. Het zou goed zijn voor het politieke klimaat in de komende maanden, als de Regering zou verklaren de desbetreffende punten nog steeds bij het licht van ook de conclusie van formateur Burger, dat het parlement beslist, behandeld te willen zien.

Ik ben voorstander van een wederkerige intentieverklaring voor de verkiezingen. Dat is bekend. Ik ben tegenstander van de gedachte van een minimum-program, dat als valbijl voor samenwerking tussen partijen kan en vermoedelijk zal fungeren. Een partij zal immers zo nadrukkelijk zijn opvatting over enige centrale thema's profileren, dat concessies niet goed mogelijk meer zijn. Waar 'onaanvaardbaars' klinken, verstomt de dialoog. Dit was het wezenlijke mankement van de formatie 1972/1973.

Uit mijn uiteenzetting tot dusverre blijkt, dat mijns inziens de intentie thans niet kan worden ingevuld. Het CDA als enig optredende christen-democratische groepering bij de komende verkiezingen, zal straks gevoerd beleid, programma's, mentaliteit en toonaangevende personen in zijn overwegingen moeten betrekken, indien het op basis van wederkerigheid tot een intentieverklaring zou willen komen.

Menigeen is geschrokken van het sociaal en cultureel rapport 1976. De mening over de wenselijke ontwikkeling van de sociale voorzieningen is merkbaar terughoudender geworden. De reserve tegen het creëren van nieuwe sociale en culturele voorzieningen is toegenomen, de bereidheid om de overheid over extra geld te laten beschikken om meer openbare voorzieningen mogelijk te maken, daalt.

Is die schrik terecht? Ik betwijfel dat. Lijden wij niet aan overschatting van de 'voorzieningsmaatschappij'? Voorzieningen geven geen garantie voor een beetje menselijk geluk. Begeleiders kunnen diepe wonden die contactarmoede slaan helaas niet voorkomen, hoogstens trachten te verzachten. Dat moet dan ook gebeuren.

Die contactarmoede heeft te maken met veel factoren, maar in elk geval ook met de ontmanteling van de kleine groepen, het gezin, de buurt, de klas op school, de jeugdgroep en ga maar door. Is er niet aan overschatting van de voorziening, de structuur, als basisvoorwaarde voor menselijk geluk?

Andriessen

In de tijd van de meest perfecte communicatiemedia met alle technieken die daarbij horen, is er individueel misschien meer communicatie-armoede dan ooit tevoren. Ook hier is de structuur perfect, maar de mens staat vaak alleen. Voorzieningen zijn goed, zijn nodig. Laten wij blij zijn dat wij hen hebben, maar wij moeten terug naar de mens die vraagt naar de medemens.

Dat kan niet alleen beroepsmatig. Het moet beginnen bij het gezin, in de man-vrouw-relatie en in het gesprek over het balkon of de heg. Moet na de ontmanteling van het gezin de hulpverlener de taak van de ouders tegen hun zin overnemen? Moet na de ontmanteling van de buurt, het gemeenschapshuis de buurtfuncties overnemen? Moet na de ontmanteling van de klas de schoolbegeleidingsdienst de vriendschap overnemen?

Ik overdrijf, ik weet het, maar ik stel de vraag: laten wij niet te gemakkelijk authentieke groepen los voor nieuwe doelgroepen? Daardoor maakt men dikwijls mensen zwak. Als de christen-democratie ten slotte verenigd in het CDA, – want de wonderen zijn de wereld nog niet uit, als men er maar in gelooft, mijnheer Van Thijn – moet opkomen voor de zwakken – en dat moet zij van nature – dan moet zij de mythe en niet het nut van de voorzieningen ontmaskeren, dan moet zij terug naar de mens, niet met de vrijheid voorop, maar met de verantwoordelijkheid die vrijheid normeert tot echte menselijkheid.

□

De heer **Kruisinga** (CHU): Mijnheer de Voorzitter! Het is al weer bijna vijftien jaren geleden, dat Rachel Carson haar geweldige arbeid 'De Dode Lente' in Londen het licht deed zien. Dat was

een startschot tot bewustwording op het terrein van het milieubeleid. Rachel Carson, te vroeg overleden, droeg haar levensarbeid op aan de grote christelijke zendeling en missionaris Albert Schweitzer met een citaat van hem dat luidde:

'De mens heeft de eigenschappen verloren vooruit te zien en te voorkomen. De mens zal er mee eindigen de schepping te vernietigen.'

Voorzitter, ik zou willen dat wij en in ons nationale beleid en in ons internationale beleid met een schouderophalen eraan zouden kunnen voorbijgaan.

Zulks is naar mijn stellige overtuiging echter niet het geval.

De opdracht van Schweitzer door Rachel Carson aan haar levenswerk meegegeven mag en moet helaas juist nu in dit tijdsbestek als waarschuwend woord bij de bepaling van ons beleid nationaal en internationaal centraal staan.

Een woord, dat Schweitzer in zijn diepste overtuiging heeft gebaseerd over hetgeen hem daaromtrent uit de Heilige Schrift heeft toegeklonken.

Zo is het ook, dat wij dit Woord herkennen. Het is ook daarom, dat dit Woord centraal staat in 'Niet bij brood alleen', het programma van de christen-democraten.

De opdracht van de mens een waardig rentmeester met het hem toevertrouwde pand te zijn, treedt deze mens bij voortdurend met voeten.

Waar we ook om ons heen zien, of het nu is de bescherming van het leven en het ongeboren leven, of de bescherming van leefgemeenschappen, of het gewelddadig gedrag jegens elander van mensen, van stammen en van volken, nergens kunnen we gerustgesteld onze weg in het nationale en internationale perspectief, in het nationale en internationale beleid vervolgen. Overal zien we de toeneming van gewelddadig gedrag.

Ik wil in dat kader beginnen met het internationale beleid. 4 Augustus 1975 bereikte ons een schrijven van de Minister van Buitenlandse Zaken over de slotakte van de conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa. De conferentie opende te Helsinki op 3 juli 1973, werd voortgezet in Genève en werd afgesloten op 1 augustus 1975 in Helsinki. De conclusies zijn bekend. Zij leken hoopvol, maar wat is er nu na twee jaren van terechtgekomen? Wij zouden daarover wel een uiteenzetting van het kabinet willen vernemen.

Hoe moeten we verstaan het optreden van sommige ondertekenaars van het verdrag, dat stelt, dat zij 'erkennen het nauwe verband tussen de vrede en

de veiligheid in Europa en in de wereld als geheel' en het optreden hunnerzijds in het gebied van de Indische Oceaan en op het continent van Afrika? Het is de Regering bekend, dat wij de Navo een essentieel instrument voor het behoud van de vrede achten. Wij mogen, naar ik begrijp, van de Regering hetzelfde veronderstellen. Vier jaren geleden heb ik in deze Kamer uitvoerig gesproken over de noodzaak tot intensivering van de Europese samenwerking. Het toen gestelde wil ik nog onderstrepen. Ik ben akkoord met de passage hierover in de troonrede. Daarbij kan echter niet voorbijgegaan worden aan de fundamentele onevenwichtigheid in de institutionele verhoudingen binnen de Gemeenschap. De Ministerraden – met name de Europese Raad – zal de Europese Commissie voldoende ruimte moeten laten om te functioneren als een politiek orgaan in plaats van als een commissie van hoge ambtenaren. Daartoe is onontbeerlijk, dat de politieke samenstelling van de Europese Commissie correspondeert met de politieke verhoudingen in het Europese Parlement.

Van de Regering moet worden gevraagd – zeker in de periode, dat zij het voorzitterschap vervult – zich tot taak te stellen, dat de nieuw te benoemen commissie aan deze voorwaarden voldoet. Wil de Regering hierover iets zeggen?

De troonrede spreekt terecht over de coördinatie van het economische beleid van de lidstaten. Dit had reeds eerder moeten gebeuren, dan was ook wellicht de stijging van de collectieve uitgaven in Nederland rustiger verlopen. Nu is dit echter het meest urgent om de moeilijkheden van Italië en het Verenigd Koninkrijk te overwinnen. Financiële solidariteit binnen de Gemeenschap is noodzakelijk maar verplicht de 'debiteuren' dan ook om een gemeenschappelijk vastgestelde gedragslijn te volgen. Trouwens ook 'krediteuren' hebben hun verplichting zich te houden aan gemeenschapsrichtlijnen. Zal het kabinet op dit punt – gelet ook op het Nederlandse voorzitterschap – met concrete initiatieven komen?

Het mag bekend zijn hoezeer wij van oordeel zijn, dat Nederland aan de ontwikkeling van een Europese kernmacht geen medewerking zal kunnen verlenen. Hoe ziet de Nederlandse Regering haar positie in dit opzicht en in welke positie bevindt zij zich ten opzichte van de andere Europese kernmogendheden?

In de aanvang van mijn betoog heb ik gesproken over de schrikbarende toename van gewelddadigheid in elk opzicht.

Kruisinga

Dat geldt zeker ook voor de toename van de wapenproductie, waarbij de zorg rond de toenemende perfectie en uitbreiding van het bezit van deze ge-perfectioneerde wapening ons niet anders dan met de grootste zorg moet vervullen. Maar uitbreiding van bewa-pening is één zijde van de medaille; het gebruik is de keerzijde. En dan moeten wij een aantekening maken bij de hulp aan Cuba.

De nota Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking geeft wel geen principiële beleidswijzigingen doch wel een sterke accentverschuiving naar de hulp-verlening aan de armste landen en de armste bevolkingsgroepen in die lan-den. De doelgroepen, waarop de hulp-verlening zich met name moet richten, zijn: de kleine boeren, de mensen in de 'slums', de dagloners en de gedepri-veerden. Dat achten wij juist. Genoem-de nota is tegelijk met de begroting uitgekomen. De daarin neergelegde beleidsvoornemens zijn echter mijns inziens niet voldoende in de begroting verwerkt.

Er bestaat mijns inziens behoefte om de in 1975 gekozen landen te toet-sen aan de in de nota neergelegde crite-ria. Daarbij zou voor de keuze van elk land een verantwoording moeten wor-den gegeven, waarbij afwijking van het armoede-criterium zou dienen te worden beargumenteerd. Ik zal gaarne zien, dat de Regering dit punt in haar antwoord betreft.

Het geweld in de samenleving heeft ook te maken met de bejegening van diegenen, die om des gewetenswil, om redenen van godsdienst en politie-ke vrijheid worden vervolgd.

Vorig jaar heb ik de aandacht ge-vraagd voor de toenemende vervolg-ing van mensen, wier enige misdaad is, dat zij hun mening zeggen en gods-dienstvrijheid begeren.

Het is verschrikkelijk te moeten con-stateren, dat één-derde van de wereld-bevolking leeft onder de druk van regi-mes, waar godsdienstvrijheid slechts een farce is.

Wil de Regering nog eens aangeven, welke stappen zij denkt te nemen, hier-op gelet en in aansluiting op de vragen mijnerzijds bij de behandeling vorig jaar van de begroting van Buitenland-se Zaken gesteld? Wij zijn geen goed rentmeester van het pand, aan ons toevertrouwd. De onverschilligheid, waarmee wij omgaan met ons milieu, met de leefbaarheid in onze samenleving, hoort daar evenzeer bij. Tot tweemaal toe heb ik bij dit kabinet bij motie bij de algemene beschouwingen moeten aandringen op actiever beleid

terzake van de milieuwetgeving. Het heeft geen zin het nog eens te herha-len.

Op één punt wil ik echter nog aan-dringen, waar de vorderingen nog on-voldoende zijn, al kan daarvoor niet eenzijdig de schuld aan dit kabinet worden gegeven. Het betreft een ma-jeur milieupunt: de verontreiniging van de Rijn. De afgelopen vier jaren is er toch eigenlijk nauwelijks meer iets bereikt. Het wordt nu toch echt tijd, ook in internationaal kader, een vuist te maken.

Wil de Regering dat doen en welke maatregelen overweegt ze hierbij in de onderhandelingen met de andere Rijn-oeverstaten te betrekken? Als daar niet een grote Nederlandse druk plaatsvindt, zie ik weer jaren niets of vrijwel niets gebeuren. En als je het dan niet uit welzijnsbelang of milieu-belang wilt doen, de cijfers zijn zodanig, dat naar mijn gevoel ook uit wel-vaartsbelang echt iets moet gebeuren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zeer betreurd dat de toezegging van de Re-gering dat mijn vragen terzake van het energiebeleid tijdig zouden worden beantwoord voor deze algemene be-schouwingen niet is gehonoreerd.

Het verhindert mij in eerste termijn daar nu over te spreken. Ik verwacht daarop van de zijde van het kabinet nog wel antwoord, opdat in tweede termijn hierop kan worden teruggeko-men. Toename van geweld, nationaal en internationaal; geen aandacht voor ons milieu, slechte rentmeester van een leefbare samenleving, dat zijn we met zijn allen.

Op één belangrijk aspect daarvan heeft onlangs Schuhmacher in zijn boek 'Hou het klein' nadrukkelijk ge-wezen. Hoeveel gezonde kleine sa-menlevingsstructuren hebben wij niet doelbewust verstoord of ongemerkt kapot laten gaan?

Een van de belangrijke opgaven in de politiek van de toekomst zal naar onze visie zijn, de kleine samenlevingsstructuren, waar aanwezig te be-houden en waar mogelijk de totstand-koming ervan te bevorderen. Niet ten onrechte heeft in het program der christen-democraten de menselijke maat een grote aandacht gekregen. Hervorming van de structuren van on-ze samenleving, zegt de Partij van de Arbeid. Natuurlijk, zeggen de chris-:en-democraten daarop. Als het om vermogensaanwasdeling en om be-zitsvorming bij de mensen zelf gaat, zijn het de christen-democraten ge-weest, die daarvan een belangrijk punt hebben gemaakt. Maar het gaat na-tuurlijk wel om de vraag, welke struc-

tuurveranderingen wij wensen. Het huidige voorstel voor de vermogens-aanwasdeling is daarvan een voor-beeld. Wij achten dat in ongewijzigde vorm bepaald geen aannemelijk stuk.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U zegt 'wij'. Spreekt u namens uw fractie of in bre-der verband?

De heer **Kruisinga** (CHU): Ik spreek op dit ogenblik als fractievoorzitter van de CHU, maar als u het vergelijkt met de tekst, die zoëven door de heer Andries-sen is uitgesproken, dan kunt u zien, dat hij ter zake van de vermogensaan-wasdeling....

De heer **Van Thijn** (PvdA): U zegt dat het geen aannemelijk stuk is. Ik begrijp dat u dat namens de fractie van de CHU zegt.

De heer **Kruisinga** (CHU): Ja, ik vind dit voorstel in ongeamendeerde vorm geen aannemelijk stuk.

Mijnheer de Voorzitter! Structuur-hervormingen raken natuurlijk niet al-leen de bezitsvorming. Bij de mensen zelf, waar wij voor zijn. Zij raken bij voorbeeld ook het gezin, de justitiële wetgeving in het algemeen en het on-derwijs, om een paar punten te noe-men, waar wij grote waarde aan hech-ten.

Van de zijde van de Partij van de Ar-beid wordt geroepen: De christen-de-mocraten moeten op hun bereidheid worden getoetst om structurele her-vormingen in de maatschappij aan te brengen. Nu, als dan de Partij van de Arbeid op hetzelfde ogenblik gemene zaak maakt met de VVD, als socialisten met de liberalen ter zake van vraagstukken van leven en dood samen op-treden, dan moet je als christen-demo-craat toch wel denken: Een beetje min-der hooghartig zou deze vraag ook wel gesteld kunnen worden. Wij gun-nen de socialisten hun principes, maar wij hebben er ook een paar!

Wij hebben onze verontrusting over de plannen van dit kabinet op het on-derwijsterrein van dit kabinet een en ander maal uitgesproken. Ik hoef deze niet te herhalen. Wij kunnen nu con-stateren dat in de troonrede ter zake meer geruststellende woorden zijn op-genomen. Ik zie deze woorden echter wel graag omgezet in daden. Daar wachten wij graag op. Bij de voorstel-len op het terrein van het onderwijs marcheert men in ons land heel licht op het scherp van de snede ter zake van de handhaving dan wel de vernie-tiging van de fundamenteën van de on-derwijspacificatie, door de CHU-voor-ganger De Visser gelegd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de algemeen economische situatie. In

Kruisinga

de discussie daarover hebben wij gezegd dat de 1 %-operatie niet bevredigend was. Wij vinden dat heel grote gevaren zijn verbonden aan het geweldige financieringstekort. Het beleid is gericht op het terugdringen van de werkloosheid tot 150 000 in 1980 en van de inflatie tot 6,5% in 1980. Dat is beide heel erg hoog. Daarbij komt dat het verwelijken hiervan dan nog afhankelijk is van het in vervulling gaan van veronderstellingen, waarbij men zich kan afvragen, of deze haalbaar zijn. Halen wij de wereldhandelfcijfers? Dacht de Regering echt dat wij het investeringsniveau bereiken? Wat denkt de Regering over het bereikbare niveau van de loonmatiging? Er wordt gesteld dat 0,5% loonstijging 10 000 werklozen meer is. Is dat waar? Wil het kabinet dat kwantificeren?

Hoeveel uitgavenstijging voor de overheid en hoeveel loonstijging acht de Regering precies mogelijk en wenselijk, als men daarbij denkt aan de zwaksten in de samenleving en aan de werkloosheid?

Wij betreuren dat naar het oordeel van de directeur van de Nederlandse Bank aan dit kabinet en deze Minister van Financiën wat de kwaliteit van de soliditeit van hun financieringen betreft, moet worden getwijfeld. Is dat juist? Mag ik dit afleiden uit de woorden van de president van de Nederlandsche Bank? Wil de Minister-President precies zijn oordeel geven over wat de president van de Nederlandse Bank heeft gezegd?

Het financieringstekort is enorm. Het tekort zal moeten worden verminderd. Het geheel heeft in elk geval twee belangrijke aspecten: Het begrotingsbeleid voor 1977 en het begrotingsbeleid voor de daarop volgende jaren.

Ik kom tot het begrotingsbeleid 1977. Vele jaren is er door ons op gewezen dat de overheidsuitgavenstijging structureel te hoog was. Verleden jaar is ook de Regering tot de conclusie gekomen dat er een omhuiging diende plaats te vinden. Naar onze mening had in 1976 met die omhuiging moeten worden begonnen. Dat is helaas niet gebeurd. De operatie zal in 1977 beginnen en zij zet in met een enorm financieringstekort, waarvan de kwalijke gevolgen ons ook in de komende jaren blijven vergezellen.

Dan kom ik tot het begrotingsbeleid voor de na 1977 komende jaren en dat brengt mij op de begroting voor 1978.

Het kabinet zal in het verkiezingsjaar die begroting moeten voorbereiden. Als wij denken aan de aanvullende maatregelen, die nog getroffen moe-

ten worden, dan is het duidelijk voor welke problemen wij staan.

Een komend kabinet kan naar alle waarschijnlijkheid nog slechts weinig meer veranderen aan die ontwerp-begroting. Dat is een reden om de begroting 1977, die mede bepalend is voor de omvang van de moeilijkheden in de komende jaren, zo mogelijk, in welke vorm dan ook, bij te stellen. Ik wil op die mogelijke bijstelling van de begroting 1977 aandringen. De heren Beumer en Notenboom komen hierover nog te spreken. Ik wil hierbij, evenals de heer Andriessen, aantekenen dat de door de VVD voorgestelde nullijn mij niet reëel en onhaalbaar lijkt.

Ik wil mijn opmerkingen met betrekking tot de algemeen economische situatie afronden.

De omvang en de ingewikkeldheid van de vraagstukken maken een nationale krachtinspanning noodzakelijk. Partijpolitieke opvattingen, die de structuur van onze economie verzwakken, moeten naar het tweede plan. Het is terecht, dat de Regering in de Troonrede een beroep doet op een gezamenlijke krachtinspanning. Overheid en bedrijfsleven dienen in een sfeer van wederzijds vertrouwen en respect de problemen tot een oplossing te brengen. De 1 %-operatie – of welk procent er uiteindelijk uit de bus komt – is een diepingrijpend beleid. De Regering moet daarbij voor meerdere jaren kunnen rekenen op een grote mate van instemming van het bedrijfsleven. Ook om die reden ligt het voor de hand aan de Sociaal-Economische Raad advies te vragen over de problemen, die samenhangen met de omhuigingsoperatie. Dit advies zou – in het uiterste geval in de vorm van een interimadvies – ter beschikking moeten zijn ten tijde van de kabinetsformatie in 1977. Dat zou die formatie kunnen vergemakkelijken.

Het is ook opvallend, dat de Sociaal-Economische Raad in haar laatste advies van 17 september jl. – gewijd aan de nota selectieve groei – zelf pleit, wat de verdere toekomst betreft, voor een nadere bestudering van het vraagstuk van de groei van de collectieve lastendruk. Ik zou er dus bij de Regering sterk op willen aandringen zo spoedig mogelijk zo'n adviesaanvraag te doen uitgaan. Bij een onbevredigend antwoord overweeg ik daarover een uitspraak van de Kamer te vragen.

Ik zou nog een enkele opmerking willen maken over de investeringsontwikkeling en de loonmatiging. De investeringsontwikkeling is van centrale betekenis voor een verbetering van de

werkgelegenheidssituatie. Het aantrekken van de investeringen is één van de belangrijkste veronderstellingen, waarop het voorgenomen beleid berust. Van doorslaggevend belang daarbij is het volstrekt noodzakelijke rendementsherstel. Het uitzicht daarop is niet bemoedigend. In die situatie vind ik het eenvoudigweg onverstandig om de oude instrumenten weg te werpen zonder te weten hoe de nieuwe zullen uitwerken. Daarom zou ook ik willen bepleiten het oude instrumentarium geleidelijk aan te vervangen door een nieuw instrumentarium, wat betekent, dat de oude stimulerende maatregelen niet op 1 april 1977 zullen aflopen. Graag verneem ik hierover het oordeel van de Regering.

Een belangrijke veronderstelling betreft de na te streven loonmatiging. In de MEV (blz. 75) wordt bepleit, dat ervoor gezorgd zal worden, dat de binnenlandse kostenontwikkeling gedurende een aantal jaren beneden die van het concurrerende buitenland ligt. In de sector van de loonpolitiek is er het punt van de vrije onderhandelingen of door de Regering voorgeschreven loonontwikkeling. Welke waarborg ziet de Regering, dat in een systeem van vrije onderhandelingen de noodzakelijke loonmatiging wordt bereikt? Hoe ziet de Regering op dit punt van beleid haar eigen verantwoordelijkheid? Ziet zij mogelijkheden om tot meerjarige afspraken over de loonontwikkeling te komen? Dit zijn allemaal vragen, waar wij in het kader van de omhuigingsoperatie niet omheen kunnen.

En dan herhaalt zich de vraag: wat gebeurt er met de zwaksten in de samenleving?

Hoeveel procent loonstijging is hoeveel duizend werklozen?

Waarom gebeurt er niets voor de kleine spaarder? Waarom voert de Regering de hierover door de Kamer aan vaarde motie niet uit en prefereert zij kennelijk daarboven iets aan de reiskostenaftrek te doen? Is het beleid bovendien voldoende afgestemd op de zwakke positie van de mensen, de kleine zelfstandigen, uit de middenstand en de land- en tuinbouw? Moet en kan de Regering daar niet meer aan doen?

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte het volgende. Voor mijn fractiegenoten en mij is dit een buitengewone dag. Na ongeveer zeventig jaren zijn dit in dit parlement de laatste algemene beschouwingen, waar de CHU in deze vorm aan deelneemt. Er zijn daarbij gemengde gevoelens. Wij zijn met al onze vezels nog aan de CHU, aan de Unie van Christelijk-Historischen ver-

Kruisinga

bonden. Die CHU was en is een Unie. Zij was opgebouwd uit de vrije anti-revolutionairen van Lohman, uit de Christelijk-Historische Kiezersbond van De Visser en uit de Fries Christelijk-Historischen van Hoedemaker. Lohman, met zijn geweldige verdiensten in de discussie met Kuyper. De Visser, met zijn onuitwisbare verdiensten in de onderwijswetgeving. Hoedemaker, met zijn onvergetelijke inspiratie voor de openheid van de christelijke organisatie en ook van de christelijk politieke beweging.

Maar wij zullen onze CHU-bijdrage blijven leveren. Wij zullen dat doen binnen het CDA, de federatie van de christen-democratische partijen, van KVP, ARP en CHU. En wij doen dat met vreugde. Vreugde, omdat wij na veel strijd en moeite in al ons menselijk tekort gestalte hebben kunnen en willen geven aan de zo moeilijke opdracht, waar mogelijk, de eenheid van christen-democraten tot stand te brengen. Maar ook en niet minder, omdat wij van oordeel zijn, dat juist in deze tijd van materialisme en van technocratische hovaardij meer nog dan in de tijd van de schoolstrijd naast de socialistische richting, naast de liberale richting, de christen-democratische richting in ons land, naar onze wijze van zien, meer dan ooit noodzakelijk is in de Nederlandse politiek, en omdat wij van oordeel zijn, dat die in zo groot mogelijke eenheid tegenover en naast het socialisme, tegenover en naast het liberalisme, in deze tijd haar christen-democratisch beginsel moet uitdragen en haar actie moet voeren.

□

De heer **Aantjes** (ARP): Mijnheer de Voorzitter! Als er één ding met de dag duidelijker wordt, dan is het wel dat wij de problemen waarvoor wij gesteld zijn, alleen samen zullen kunnen oplossen. Het in acht nemen van solidariteit en rechtvaardigheid was bij de verdeling van welvaart al moeilijk, bij het verdelen van noodzakelijke offers is het nog heel wat moeilijker. Het accent zal verlegd moeten worden van de spreiding van kennis, macht en inkomen naar het delen in verantwoordelijkheid, werk en offers.

De keus waarvoor wij staan, (en die ook bij het geraamde begrotingstekort aan de orde is) is of wij de problemen zullen ontlopen door de lasten zoveel mogelijk naar de volgende generatie te verschuiven, dan wel of wij ten behoeve van de komende generatie de lasten zoveel mogelijk zelf zullen opvangen.

Dit laatste kan alleen als alle constructieve krachten in ons volk, in het be-

drijfsleven en ook in de politiek tot een gezamenlijke krachtsinspanning bereid zijn.

Nu de bereidheid tot samen-doen het hardste nodig is, nemen de polariserende tendensen echter eerder toe dan af. Ik citeer nu:

'Polarisatie leidt tot verabsolutering van de tegenstellingen, tot verkettering van de ander, tot onverdraagzaamheid, tot vervreemding van mensen, tot verharding van de verhoudingen, tot verdachtmaking en tot verpersoonlijking van zakelijke geschilpunten.'

Deze passage uit mijn bijdrage aan het debat vier jaar geleden is vandaag nog even toepasselijk. Alleen zijn de rollen verwisseld. Toen zette Keerpunt '72 in met een integrale verwerping van het beleid van het kabinet-Biesheuvel, nu opent het VVD-program met een even ongenueanceerde verwerping van het beleid van het kabinet-Den Uyl.

En beperkte dit verschijnsel zich maar tot de politiek! De politieke polarisatie breidt zich uit tot het sociaal-economische leven. In voorgaande jaren werd door NVV en toen nog in mindere mate NKV alles wat fout was toegeschreven aan de kabinetten-De Jong en -Biesheuvel. Vandaag gebeurt het omgekeerde. Alles wat van het huidige kabinet komt, lijkt tot een verontwaardigde kettingreactie aan werkgeverszijde te moeten leiden. Het is blijkbaar afhankelijk van de politieke samenstelling van een zittend kabinet of

men de polarisatie bestrijdt dan wel verwerpt. De vooral voor onze agrariërs weinig vleiende opmerking van het NCW is er een voorbeeld van.

Het is dit verschijnsel van de selectieve polarisatie die een oplossing van de problemen, die alleen in gezamenlijkheid kan worden bereikt, het meest in de weg staat. Zolang ieder blijft verwijzen naar de ander, zolang het 'na u' de hoogste wijsheid blijft, zal, om met Alexander Pola te spreken, de jungle een jungle blijven.

De problemen zijn er overigens wel naar om alle persoonlijke en groepsbelangen aan de oplossingen ondergeschikt te maken. Over die problemen op zich zelf bestaat weinig verschil van mening. Ook de daarop afgestemde doelstellingen van het regeringsbeleid zullen bij weinigen op weerstand stuiten.

In het licht daarvan is ook een grondige herbezinning op de rijksbegroting noodzakelijk. Het gaat daarbij allang niet meer om redelijke tegenover onredelijke verlangens, maar om het afwegen van redelijke tegen redelijke wensen. Daarbij is van belang dat het politiek-psychologische moment om te beslissen niet wordt gemist. De Minister-President heeft eind 1973 indruk gemaakt met zijn opmerking dat het nooit meer zou worden als het tot dan toe was. Het is wijsheid achteraf – maar daarom kan het toch wel wijsheid zijn – om de vraag te stellen of dit niet het startsein had moeten zijn voor die grondige herbezinning.

Aantjes

Hoe belangrijk ook de vraag is of een werkloosheidspeil van 150.000 in 1980 aanvaardbaar is, groter is de zorg of en hoe een beperking tot dit aantal bereikbaar zal zijn.

Bij de oplossingen die worden aangedragen zijn er die slechts tot een verschuiving van de ellende leiden. Hoe afschuwelijk het ook is wanneer jonge mensen niet aan de slag kunnen, het is geen oplossing daarvoor ouderen voortijdig en dan meestal voorgoed uit het arbeidsproces te verwijderen. Ik weet niet wat erger is. Men kan wel zeggen dat het alleen op basis van vrijwilligheid gebeurt, maar de morele pressie die ervan uitgaat is niet gering. Evenmin levert de werkloosheid van landgenoten een rechtvaardiging op om te kunnen behoeve buitenlandse werknemers te verwijderen. Er is in het arbeidsproces geen wegwerpleeftijd, en buitenlandse werknemers zijn geen 'konjunkturele Arbeitsreserve' zoals onze oosterburen hen aanduiden. Het inschakelen van de één door uitschakeling van de ander, het hanteren van een kwalitatief onderscheid tussen jong en oud, man en vrouw, Nederlander en buitenlander, is een onaanvaardbare oplossing, en bovendien een schijnoplossing.

Even onbillijk is het om de werkloosheid vooral te zien als een tekort in de industriële sector. De maatregelen mogen niet eenzijdig daarop gericht zijn. Dit miskent de functie van honderdduizenden werknemers die in het midden- en kleinbedrijf hun emplooi vinden.

De hoofdzaak van de werkgelegenheidsproblematiek zit in het ontbreken van voldoende arbeidsplaatsen. De oorzaken daarvan moeten worden opgespoord en aangepakt. Buiten twijfel is, dat een belangrijke oorzaak gezocht moet worden in de lage rendementen die de investeringsanimositeit doen afnemen. Kennelijk is de Regering zich daarvan bewust of althans bewust geworden.

Een duidelijke samenhang met de werkgelegenheidssituatie is er ook bij de ontwikkeling van de arbeidskosten.

De primaire verantwoordelijkheid daarvoor berust bij het bedrijfsleven zelf. Dit betwist niemand. Maar ook de overheid heeft daar een specifieke verantwoordelijkheid. Die verantwoordelijkheid van de overheid houdt niet in dat zij overal maar zou mogen ingrijpen waar de zaken anders gaan dan haar gewenst voorkomt. Zij heeft wel erop te letten dat groepsbelangen niet zo van hun vrijheid gebruik maken dat het algemeen belang in het gedrang

komt. En dan heeft die overheidsverantwoordelijkheid nog een bijzondere spits, namelijk ervoor te waken dat niet de minst weerbaren in de samenleving bekneld raken door de manier waarop anderen hun vrijheid aanwenden.

Iedereer vrijheid dient te worden beleefd in verantwoordelijkheid. Van werknemers en werkgevers mag worden verwacht en verlangd dat zij hun verantwoordelijkheid ten aanzien van de niet-actieven beseffen en in hun beleid waarmaken. Anders ligt daár de rechtvaardiging en de verplichting voor het activeren van de overheidsverantwoordelijkheid.

Het minimumloon is in de afgelopen jaren belangrijk opgetrokken. Wij hebben daar onze steun graag aan gegeven. Maar wij moeten wel in het oog houden waar het optimum gelegen is. Dit lijkt bij de huidige werkgelegenheidssituatie bijzonder urgent. Want wat helpen maatregelen ter verbetering van de positie van de zwakken, als het aantal zwakken erdoor toeneemt?

In verband met de loonkostenontwikkeling nog een opmerking over de huren. Er is natuurlijk verband tussen huurontwikkeling en het loonoverleg, al is het feitelijke verband minimaal en wordt het vooral psychologisch zwaar aangedikt. Als echter de Regering in haar voorstellen daarmee wil rekening houden, moet zij wel heel zorgvuldig tegenover de Kamer te werk gaan. Zoals het nu gelopen is, lijkt het mij beter dat de Regering thans van een nader voorstel afziet.

De mogelijkheid om met een voorstel de uitkomst van het sociaal overleg vooraf te beïnvloeden heeft de Regering zichzelf ontnomen.

Naast de stimulering van de investeringen en naast de ontwikkeling van het loonkostenniveau, zijn de overheidsuitgaven zelf van betekenis. Uit de ontwikkeling in het afgelopen jaar is wel gebleken hoe noodzakelijk de bij de vorige algemene politieke beschouwingen door Andriessen en mij ingediende motie was. Intussen wijzen verdere ontwikkelingen veel meer in de richting van een 0,7% die in het ontwerp-CDA-programma wordt genoemd dan van de 1%. Ik realiseer mij zeer wel dat een verdere ombuiging slechts geleidelijk kan plaatshebben en pas over een ruime periode haar beslag zal kunnen krijgen. De richting van het beleid is juist. Dat is de hoofdzaak. Omvang en tempo moeten objectief bespreekbaar zijn.

Ik beperk mijn opmerkingen over het financiële en sociaal-economische beleid hiertoe. Mijn geestverwanten Beu-

mer en Notenboom zullen morgen uitvoeriger op deze belangrijke beleidsonderdelen ingaan.

Het economisch getij mag ons, zoals de Troonrede zegt, tegen zijn, wij bezuinigen nog altijd op onze overvloed. De Derde Wereld echter kan niet bezuinigen op haar armoede. Daarom mag in geen geval inspanning die ter oplossing van onze eigen problemen dient ten koste gaan van onze steun aan de arme landen. Ik stem daarom in met het regeringsbeleid. Ik waardeer het doortrekken van structurele lijnen in het ontwikkelingsbeleid. Politisering van het ontwikkelingsbeleid wijzen wij af. Zomin als ontwikkelingshulp mag worden gegeven uit politieke overwegingen, zomin mag het om politieke redenen worden onthouden.

Wij willen niet, vanwege het politieke regime, Cuba van hulp uitsluiten maar er is gerede twijfel mogelijk of de hulp aan dit land wel past in de criteria die de Regering zelf voor het ontwikkelingsbeleid aanlegt. De militaire interventie-activiteiten van Cuba in andere werelddelen rechtvaardigen de vraag, of dit land wel past in de criteria die de hulpverlening moeten rechtvaardigen, met name het armoedecriterium. Wij zullen daar bij de begrotingsbehandeling zeker op terugkomen. De Nota Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking, die tegelijk met de begroting is uitgekomen, geeft een sterke accentverschuiving te zien naar de hulpverlening aan de armste landen. Daarmee stem ik in. Het lijkt mij nuttig de in 1975 gekozen landen aan de in deze nota neergelegde criteria te toetsen. De discussie daarover kan het meest tot zijn recht komen als de Regering nog voor de begrotingsbehandeling van ontwikkelingsamenwerking aan de Kamer een aanvullende nota overlegt, waarin zulk een toetsing geschiedt. Ik verzoek dat de Regering ook zonder een kameruitspraak die toezegging zal doen.

Een vraag die ik bij deze algemene beschouwingen nog wil stellen, is, in hoeverre de Algemene Rekenkamer in staat is de controle op het uitgavenbeleid ten aanzien van ontwikkelingshulp even effectief te beoordelen als ten aanzien van de andere onderdelen van de rijksbegroting.

Het buitenlands beleid heeft onze instemming. De schildering, die de Minister geeft in zijn memorie van toelichting van de Nederlandse positie ten aanzien van het buitenland, is zowel realistisch als idealistisch. Die instemming geldt uitdrukkelijk ook voor het beleid ten aanzien van Zuidelijk Afrika.

Aantjes

Grote aandacht wil ik van de Regering vragen voor de gegevens over de toenemende schending van mensenrechten en het vraagstuk van de politieke gevangenen in tal van landen. Ik wil er bij de Regering op aandringen de contacten met door ons erkende regimes, ongeacht hun richting en ongeacht de mate van sympathie of antipathie die wij ervoor of ertegen koesteren, te benutten en te intensiveren ten behoeve van de om hun overtuiging verdrukten.

Een bijzonder accent in ons buitenlands beleid dient te liggen bij Europa. De uitspraken in de Amerikaanse verkiezingsstrijd bewijzen eens te meer hoezeer het van belang is dat Europa als zelfstandige eenheid in de wereld kan functioneren. Wij stellen voor de bevordering van de Europese eenheid maar één eis: dat het een democratisch Europa zal zijn. Of dit democratisch Europa een overwegend christen-democratisch dan wel liberaal dan wel socialistisch stempel zal hebben, maken de Europese kiezers zelf uit. Ik hoop dat zij die gelegenheid spoedig zullen hebben.

In een bijzondere positie verkeert Europa wat betreft het defensiebeleid. In 1945 heeft zich in West-Europa (anders dan in Oost-Europa) de unieke gebeurtenis voltrokken dat de bevrijders niet tevens als de nieuwe meesters achterbleven. Hoe men ook verschillend mogen denken over de mate, waarin wij Amerika dank zijn verschuldigd, in één opzicht kan die dank unaniem zijn: Europa kan zich nog altijd om zijn eigen veiligheid bekommeren.

Onze keus voor het Atlantisch bondgenootschap is een vrijwillige keus en een overtuigende keus. Dat is zij voor de Regering. Binnen het bondgenootschap steunen op de ander roept de vraag naar de eigen bijdrage op. Ik kan mij de moeite besparen uiteen te zetten hoe er voortdurend op de defensienota is afgedongen en hoezeer de problemen voor de toekomst zijn vergroot. De Minister heeft ze zelf allemaal keurig en onverbloemd in zijn memorie van toelichting opgeschreven.

Het gaat mij niet om meer of minder geld voor defensie op zichzelf. Ik wil in dit opzicht niet het spiegelbeeld van de progressieve partijen zijn voor wie bij iedere bezuiniging niet alleen defensie moet meedoen maar ook extra moet bijdragen. Het gaat mij ook niet om het ontlopen van de fundamentele discussie over het veiligheidsbeleid. Die discussie is dringend nodig en mag niet stagneren. Het gaat mij er ook niet om de erfenis te miskennen die de Minister bij zijn optreden aantrof.

Het gaat mij om de waarde van het regeringsbeleid en van het overleg met de Kamer. De Defensienota was een regeringsnota, niet een beschouwing van een kamerfractie of politieke partij. Die nota is hier zeer zorgvuldig behandeld. Op dat beleid hebben Regering en parlement zich verenigd. Sindsdien is er echter aan geknabbeld, en zo onevenredig, dat de Minister zelf nu erkent dat er niets van terecht komt en dat een geheel nieuwe opzet nodig is. Hebben wij hier in september 1974 dan voor niets gepraat en ons voor niets gecommiteerd?

De Minister stelt nu een betere taakverdeling in NAVO-verband in het vooruitzicht. In de eerste plaats is het niet correct op de gewenste uitkomsten daarvan reeds in de begroting 1977 en volgende jaren te anticiperen. Bovendien weet iedereen dat iedere reorganisatie eerst geld kost en pas op termijnbaten gaat afwerpen. De Minister zegt nu dat de bezuinigingen de Nederlandse bijdrage aan het NAVO-bondgenootschap niet wezenlijk hebben aangetast. Zou de Minister-President bij zijn antwoord willen uitleggen wat 'niet wezenlijk' hier betekent? Misschien is het strikt formeel genomen voor 1977 wel vol te houden. Maar 1977 maakt deel uit van een meerjarenplanning die in de volgende jaren wel degelijk tot die aantasting leidt. De vorig jaar door mij ingediende en door de Kamer aanvaarde motie diende ertoe te voorkomen dat de Regering, zonder de Kamer te raadplegen, ten nadele van het bondgenootschap zou afwijken van waar Regering en Kamer het bij de Defensienota over eens waren geworden. Die motie heeft de Regering materieel niet uitgevoerd.

Nu zijn er verschillende mogelijkheden. Een ervan is de Kamer te vragen haar afkeuring over deze gang van zaken uit te spreken. Strikt beperkt tot het niet-uitvoeren van de motie van vorig jaar zou daar reden toe zijn. Wie weet – de heer Vredeling weet het – welke gevoelens wij hem toedragen, zal begrijpen, dat dit me met de grootste moeite over de lippen komt. Voor de zaak zelf zal zo'n uitspraak ruim een half jaar voor de verkiezingen weinig of geen effect kunnen hebben. De tweede mogelijkheid is, zelf de begroting met de vereiste 350 mln. trachten te verhogen. Als wij dit ook nog – daar hechten wij aan – op verantwoorde wijze elders in de begroting willen compenseren, is dit voor de Kamer binnen een termijn van enkele weken een onmogelijke zaak. Zeker voor een bedrag van 100 tot 150 mln. ten behoeve van de investeringen in de materiële sector en voor achterstallig onder-

houd behouden wij ons echter het recht van amendement voor. Blijft daarnaast nog een derde mogelijkheid, namelijk de conclusie dat, althans met de huidige regeringscombinatie, geen defensiebeleid mogelijk is, zonder dat daarvoor bij de kabinetsformatie sluitende afspraken zijn gemaakt. Dit betekent derhalve naast de omvang van de beleidsombuigingsoperatie een niet minder zware tweede hypotheek op de formatie.

Intussen zou de Regering zelf al iets van de schade kunnen herstellen door de Kamer toe te zeggen dat bij noodzakelijke prijsbijstellingen het Ministerie van Defensie bij voorrang uit de daarvoor begrote post van 1,1 mld. zal worden schadeloos gesteld. Ik vraag daar nu een duidelijke uitspraak van de Regering over.

Het defensiebeleid is met deze laatste begroting een duidelijk minpunt in mijn evaluatie van het kabinetsbeleid. Het is niet het enige. Het late inzicht in de noodzakelijke beleidsombuigingen is een tweede. Het lichtvaardig gebruik van het onaanvaardbaar is een derde, een vierde en een vijfde minpunt.

Er staan gelukkig andere dingen tegenover. Wie het beleid toetst aan het door de drie christen-democratische fracties bij de formatie op 14 februari 1973 aan de formateur overgelegde program op hoofdzaken, het zogenaamde document-Tilanus, zal daar een groot aantal punten van overeenstemming in vinden.

Daarnaast heeft het kabinet zich juist in problemen, die niet in de programma's voorzien waren, bijzonder goed geweest. Ik denk aan de karaktervolle houding ten opzichte van Israël ten tijde van de olieboycot, aan de machti-gingswet die geen der voorspelde knevelarijen met zich mee heeft gebracht, aan de loonmaatregel die niet tot verstoring van de sociale rust heeft geleid, aan de buitenlandse werknemers die wij niet egoïstisch aan de kant hebben geschoven, aan de elkaar opvolgende gijzelingen waarin de Regering, naar het woord van mijn fractiegenoot Schakel, flexibiliteit en standvastigheid op voortreffelijke wijze heeft weten te combineren, aan het drugbeleid, waarin op de goede manier barmhartigheid en onverbiddelijkheid samengingen, aan de Lockheed-affaire die, door de behoedzaamheid van de Regering, de positie van onze Oranje-monarchie niet heeft kunnen aantasten. Wat de wel te voorziene problemen betreft, noem ik de invoering van de AAW, rechtvaardiger inkomensverhoudingen en het ontwikkelingsbeleid.

Bij zijn optreden heb ik het kabinet een kabinet tussen vrees en hoop ge-

Aantjes

noemd. De vrees is niet geheel ongegrond gebleken en de hoop niet geheel in vervulling gegaan. Negatieve conclusies blijven, maar de positieve overwegen, beide in beperkte mate, de negatieve beperkter dan gevreesd, de positieve beperkter dan gehoopt. Voor een eindoordeel is het nog te vroeg. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen de inhoud van het beleid, de presentatie door de bewindslieden en de houding der partijen.

Wat de presentatie door de bewindslieden betreft: de Minister-President is herhaaldelijk verweten meer partijman te zijn geweest dan premier en staatsman. Het heeft soms, te vaak, ook mijn oordeel moeten zijn. Ik heb één troostwoord: ik heb ervaring met 7 van zijn voorgangers. Zij allen werden pas onder hun opvolger tot staatsman geproclameerd. Wie zal zeggen hoe spoedig de staatsman Den Uyl aan zijn opvolger ten voorbeeld zal worden gesteld.

Minder positief moet ik helaas oordelen over de verhouding tussen de partijen die het kabinetsbeleid hebben mogelijk gemaakt. Het beleid is een compromisbeleid. Niemand behoeft het compromis met zijn eigen program te vereenzelvigen, maar hij behoort wel de verantwoordelijkheid voor het totale beleid te nemen. Dat is een zaak van vrouwen. Zonder vrouwen is er geen samenwerking mogelijk. Te zeer hebben de progressieve partijen alles wat met hun program overeenkwam gepresenteerd als op de christen-democraten veroverd, en wat niet ermee overeenkwam als door de christen-democraten verhinderd, met miskenning, in het eerste geval, van wat wij beiden wilden en in het tweede geval, van de onverbiddelijke omstandigheden.

Naar het zich laat aanzien zullen er straks meerdere mogelijkheden voor een meerderheidskabinet zijn. Ik betreur dat niet. De democratie bestaat en bloeit bij de gratie van het alternatief.

Er is minder reden een combinatie PvdA-VVD tot de onmogelijkheden te rekenen dan velen welkom is. Ik behoeft niet alleen op de abortus-wetgeving te wijzen om de principiële verwantschap aan te geven. Het lonken van de VVD naar de vakbeweging gebeurt met hetzelfde spelen op het materiële eigenbelang. Ien van den Heuvel en Hans Wiegel zonden vrijwel gelijklopende gelukwensen aan de socialistisch-liberale coalitie in Duitsland.

Geen enkele constructieve democratische partij behoort een andere bij

voorbaat van deelneming uit te sluiten. Dit geldt ook voor een combinatie CDA-VVD. Toch zie ik met name in de geest, die uit het VVD-programma spreekt, een grote barrière. Alleen al het kader van het Nederlandse economische en financiële belang waarin het ontwikkelingsbeleid wordt geplaatst, geeft van een ons totaal vreemde benadering blijk. De zorg voor de ander dient voorop te staan en niet die voor het eigen ik. In de hedendaagse VVD herken ik te weinig de principiële liberale stroming die in ons volksleven zo'n positieve factor is geweest. Wanneer zij daarop wat meer bedacht was dan op klantenbinding en klantenwerving, zou zij onze gehele samenleving beter kunnen dienen. Ik zeg dit met geen andere intentie dan waarmee ik mij hier vier jaar geleden tot de PvdA – toen in de oppositie – richtte.

Wat betreft de PvdA, zij kon wel eens voor de keuze komen te staan of zij alleen wil regeren als zij de eerste viool kan spelen, dan wel of zij ook bereid is verantwoordelijkheid te dragen als de spelregels van de democratie haar een andere plaats wijzen. Of zij dan het principiële en extreme isolement zal verkiezen dan wel of zij bereid zal zijn in loyale samenwerking met inachtneming van de door de democratie vastgestelde verhoudingen, veilig te stellen wat in deze vier jaar werd bereikt – en het was binnen de smalle marges heel wat – en naar de mate van de omstandigheden nog aanwezige leemtes op te vullen. Wij hebben in de afgelopen periode ons aandeel om de brug daartoe te slaan waarachtig wel geleverd. Wij hebben die prijs niet betaald om die brug zelf weer op te halen. Het woord is nu aan de PvdA.

Wij zullen voor de formatie onze eigen criteria hanteren, zoals ik ze bij vorige gelegenheden reeds uitvoerig heb toegelicht en zoals zij nu door het CDA-bestuur zijn overgenomen. Ik verwijs daarvoor naar wat ik hier heb gezegd bij de debatten over de regeringsverklaring op 4 augustus 1971 en 18 mei 1973.

In elk geval zullen afspraken over een aantal doelstellingen nodig zijn, ik heb er al een aantal genoemd, echter niet in de vorm van gedetailleerde maatregelen zoals in 1971. Maar ook niet gaan regeren met divergerende doelstellingen en het dan maar tijdens de rit uitvechten of het regeren aan het parlement overlaten.

De uitdaging, waarin wij voor de komende periode gesteld worden, is niet gering.

Ik noem:

- volwaardige werkgelegenheid voor zoveel mogelijk mensen;
- teruggingen van de inflatie;
- op de juiste, dat is dienende, wijze functioneren van gezag en macht;
- het voorkomen van oorlog door onze evenredige bijdrage aan de gezamenlijke veiligheidsmaatregelen;
- fundamentele bezinning op de vraagstukken van doel en middelen met betrekking tot het veiligheidsbeleid stimuleren en gaande houden;
- meer aandacht geven aan het bevorderen van de vrede door onrecht uit te bannen;
- ons ten dienste stellen van de rechtszaak der ontwikkelingslanden;
- onze eigen rechtsorde zuiver houden door wetsovertreding wetsovertreding te noemen;
- een rechtsorde waarin over misbruik van sociale voorzieningen en fiscale regelingen niet verschillend wordt geoordeeld;
- komen tot een herwaardering van de arbeid, waarbij niet alleen het economisch profijt telt maar het maatschappelijk nut als volwaardig wordt erkend;
- herijking van het begrip particulier initiatief in het economisch leven, al naar gelang het bijdraagt tot ontplooiing dan wel tot brandschatting van de schepping;
- onderscheid gaan zien tussen privé-bezit dat de bezitter onafhankelijker maakt en daarom verdient te worden bevorderd, en privé-bezit dat de ander afhankelijker maakt en daarom dient te worden beteugeld en gereguleerd;
- ruimte voor een rentmeesterschap dat niet zichzelf zoekt maar zich verantwoordelijk weet voor de ander;
- zoeken, bevorderen en scheppen van mogelijkheden die de verantwoordelijke mens in het bedrijf en overal elders tot zijn recht doet komen.

Het is maar een willekeurige, onafhankelijke greep die te verveelvoudigen zou zijn.

In het politieke driestromenland van Nederland zal het CDA een beleid trachten gestalte te geven, waarin de oorsprong van onze richting herkenbaar is.

Niet in exclusieve zin, niet vereenzelvigend. Voor mijn deel hoop ik ertoe bij te dragen dat de weg naar een evangelisch politiek beraad – het oude ideaal van één van mijn voorgangers, Bruins Slot, – er niet door wordt belemmerd maar wordt bevorderd.

De vergadering wordt te 18.00 uur geschorst en te 19.30 uur hervat.

□ De heer **Drees** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in dit selecte gezelschap opmerken dat het kabinetsbeleid in deze periode van vier jaar verwoestend heeft gewerkt op onze economie. De bouw is diep ingezakt en de Nederlandse industrie is bezig met een opheffingsuitverkoop. Collega Andriessen wees er al op dat het kabinet startte met een gunstige Ausgangssituatie en dat het na de oliecrisis bovendien bofte met de hoge aardgasopbrengst. De werkloosheid is veel hoger dan aanvaardbaar kan worden geacht. Een deel van het aantal mensen dat arbeidsongeschikt is verklaard is in feite afgevoerd op grond van de situatie op de arbeidsmarkt. Als men daarmee rekening houdt is er een klein half miljoen mensen werkloos: even veel als in de jaren dertig.

De inflatie gaat fors door en het beleid inzake belastingen en premies is gericht op een verdere stijging. Wij zien bedrijven bezwijken, faillissementen toenemen en zelfstandigen en arbeiders werkloos worden. Collega Aantjes zei al, dat niet alleen het beleid inzake inkomensverdeling belangrijk is, maar ook de vraag hoe het met de aantallen loopt. Het kabinet schuift graag de schuld af. Bij onze belangrijkste handelspartner, West-Duitsland, is de inflatie al jaren veel lager. Elementen die wij juist sterk in de hand hebben, zoals de hoogte van inkomens uitgedrukt in guldens of de bouwnijverheid, vertonen een ongunstig beeld.

Prijzen, dat wordt wel eens vergeeten, kunnen ook buiten het beleid om fors in beweging komen. Ik denk aan de olieprijsen of aan misoogst. Voor inkomens zijn wij echter zelf verantwoordelijk. Vele inkomens berusten op contracten, soms ook op éézijdige beslissingen van de overheid. Als wij naar de inkomens in Nederland kijken, in guldens uitgedrukt, zijn die in vele gevallen in een jaar of vijf vrijwel verdubbeld. Het is duidelijk dat dit rampzalige gevolgen voor het prijspeil en de concurrentiemogelijkheden heeft.

Er is al door meerdere sprekers op gewezen, dat de inflatie een sociaal onrecht is. Dit wordt door het kabinet niet erkend; de miljoenennota zegt hoogstens dat inflatie de investeringen schaadt. Het rendement bij vele bedrijven is dicht bij nul; soms van de onderkant gezien, soms net daarboven. Het kabinet blijft foute voorlichting geven: het spreekt wel over spreiding van kennis, maar het spreidt vaak onwaarheden. Het kabinet blijft spreken over de onevenredige winsten, bij-

voorbeeld in de memorie van toelichting op het wetsontwerp inzake vermogensaanwasdeling. Er wordt daarin gesproken over bevoorrechtiging van de aandeelhouder. Belegging in aandelen is in Nederland veel ongunstiger geweest dan in kunst of in onroerend goed. Politici en ambtenaren hebben welvaartsvast pensioenen. Die zijn eindeloos veel beter dan oudedagsvoorzieningen via aandelen.

Het kabinet mist de moed om de inflatie te stoppen. Het spreekt aldoor over een vermindering van het tempo en komt dan nog met prognoses van 7% per jaar, waardoor de oudedagsvoorzieningen verder kapot gaan. De ervaring heeft, bijvoorbeeld in de vijftiger jaren, wel geleerd dat de beste methode is de inflatie fors aan te pakken en in één keer te stoppen, in plaats van aldoor illusies over vermindering van het tempo te wekken. Men ziet zelfs de pleidooien voor devaluatie van de gulden toenemen, zowel door economen aan de VVD-zijde als door economen aan de PvdA-zijde. Wij zijn daartegen, maar er moet wel een bewust beleid worden gevoerd.

De kern van de inflatie is een verhoging van inkomens in guldens die groter is dan de produktiviteit mogelijk maakt. Vrijheid van onderhandelen is uitstekend, mits de partners zich aan die 'gulden regel' houden. Gebeurt dat niet, dan dient de overheid de waarde van het geld en de besparingen te beschermen. Willen wij de prijs-loon-spiraal beëindigen dan zijn twee dingen nodig: Een beleid inzake de overheidsuitgaven dat meer lucht gunt aan de burger én een beslissing over inkomens zoals het kabinet in overleg met de sociale partners juist acht. Die moet men dan dragelijk achten voor het bedrijfsleven; ook voor de staatsbedrijven. Men moet dan verder afzien van prijsverhogingen, behalve misschien in uitgesproken verliessituaties.

Het is absurd dat Staatssecretaris Van Hulst nu al aankondigt dat hij de komende jaren de posttarieven regelmatig zal verhogen; er moet een beleid worden gevoerd, dat is gericht op stabiliteit, zodat ook de PTT rond kan komen zonder nieuwe verhogingen. Het viel mij op dat collega Aantjes de Machtigingswet van 1974 sterk prees. De inflatie is in dat jaar echter bar doorgedaan. Het kabinet heeft de verhoging van de olieprijsen in vele inkomens in guldens laten compenseren. Dat kan helemaal niet en heeft ontwrichtend gewerkt.

De heer **Aantjes** (ARP): Ik heb gezegd dat in de Kamer van de Machtigingswet vele knevelarijen zijn voorspeld, terwijl geen ervan is uitgekomen.

De heer **Drees** (DS'70): Nee, maar het doel, namelijk de bestrijding van de inflatie, is er evenmin mee bereikt.

Minister **Boersma**: Wat was er zonder Machtigingswet gebeurd?

De heer **Drees** (DS'70): Men moet het doel van een wet nastreven. Minister Boersma is ieder jaar met een incidentele loonvormingswet gekomen, zonder dat hij ooit werkelijk bereid is geweest de inflatie te stoppen. Als de Machtigingswet er niet was geweest, vermoed ik dat de inkomens ook met ongeveer 15% waren gestegen, evenals met de Machtigingswet. Ook wat dat betreft is de wet dus een fiasco geworden. Met die wet had men de inflatie in Nederland in 1974 belangrijk kunnen beperken. Men heeft dat niet gedaan. Ik spreek over het gebruik dat men van de wetten maakt.

De professionelen pleiten voor waardevastheid van oudedagsvoorzieningen. Ik wijs er opnieuw op dat dit onverstandig is. Bij stijging van de welvaart komen gepensioneerden dan relatief ten opzichte van de actieven tekort; bij crisissituaties, zoals oorlog of misoogst, kan geen enkele regering garanderen dat een bepaalde groep hetzelfde reële inkomen behoudt. In Engeland bestaat een soort waardevastheid van pensioenen; daar zit men nu in de grootste moeilijkheden. Wel kan men streven naar welvaartsvastheid. Gepensioneerden behouden dan eenzelfde inkomen in verhouding tot actieve collega's. Wij zien dat bij de AOW en bij de ambtelijke pensioenen. Die opzet is een goede. Het is van belang dat ook in de particuliere sector daarvoor mogelijkheden worden geschapen door de invoering van welvaartsvast indexeringen, bijvoorbeeld met een looptijd van 50 jaar en een rente van nul, maar met een geïndexeerde aflossing. Velen in Nederland zijn al blij als zij welvaartsvast kunnen sparen.

Het bezwaar van Minister Duisenberg, dat buitenlands kapitaal zich op indexeringen zal richten, zal naar mijn mening niet gelden voor dit type van index, omdat het voor hen moeilijk is te begrijpen; omdat die index bovendien bij welvaartsvastheid en koppeling aan ambtelijke salarissen in handen is van de Minister van Binnenlandse Zaken zou het een pure overheidsindex zijn.

Zulke leningen kunnen worden opgenomen door degenen die woningbouw financieren. De aanvangshuur – woordvoerders van D'66 hebben daarop bij debatten over de financiering van de woningbouw meermalen gewezen – kan lager zijn dan nu; bo-

Drees

vendien spaart het forse bedragen aan subsidie.

In de juninota is een heel pakket van maatregelen vermeld inzake het snoeien op de rechtspositie van ambtenaren, waarbij het vooral om de laagstbezoldigden gaat. Wij hebben daartegen een motie ingediend, die enige steun, zij het niet veel steun, in de Kamer heeft ondervonden. Ik wijs er opnieuw op, dat de plannen elke serieuze motivering missen. Wij hebben nu de nieuwe memories van toelichting. De memorie van toelichting bij de begroting van Minister Boersma is veel uitvoeriger dan die van Minister De Gaay Fortman. Ik heb de indruk dat de ambtelijke salarissen als een soort sociale voorziening worden behandeld, wat mij een klein misverstand lijkt. Deze twee memories van toelichting zijn zeer vaag; er is geen werkelijke motivering gegeven. Wij achten de voornemens asociaal. Verder valt op dat daarboven nog voorstellen komen om de positie van onderwijzend personeel en defensiepersoneel aan te tasten. Voor zover wetsontwerpen nodig zijn, meen ik niet dat men zich veel zorgen behoeft te maken, want het tempo van wetgeving van dit kabinet is zo traag, dat dit soort wetsontwerpen ons niet meer zal bereiken.

Ons geacht medelid de heer Vondeling heeft recentelijk het boekje 'Tweede Kamer: lam of leeuw?' gepresenteerd. Daarin toetst hij de resultaten van het kabinetsbeleid aan de gedane beloften. Het is een overzicht van nota's en van wetsontwerpen, soms van nog in te dienen wetsontwerpen. Het is geen toetsing op de inhoud van die stukken; misschien was het ook niet als zodanig bedoeld. De conclusie echter op blz. 262 van het boek is ongemotiveerd. Er staat dat vele beloften zijn nagekomen.

Al voorbeeld noem ik de Machtigingswet. Als belofte wordt genoemd de 'Machtigingswet inkomensvorming en bescherming werkgelegenheid'.

Die belofte kwam echter helemaal niet voor in het kabinetsprogramma, niet bij de confessionelen, niet bij de PvdA en zelfs niet in de uitgebreide correspondentie van de heer Burger. Maar goed, als die belofte er al was, zij is niet waargemaakt. Ondanks de verleende machtiging is de inflatie niet gestopt en de werkgelegenheid niet beschermd.

Een andere belofte betreft de onafhankelijkheid van Suriname. Dit land is inderdaad onafhankelijk geworden, maar het beleid van dit kabinet heeft geleid tot een kleine catastrofe. Een

kwart van de inwoners is immers voor de onafhankelijkheid gevlucht.

Wat betreft het aspect van de 'openheid' heeft de Tweede Kamer eind juni in een motie gevraagd om publikatie van het advies van de commissie inzake de sociale verzekeringen. We hebben hierover een brief gekregen van Minister Boersma. Vorige kabinetten zijn vlot overgegaan tot het publiceren van dergelijke rapporten. Terwijl wij wellicht straks een discussie moeten voeren, hebben wij geen kennis kunnen nemen van dit rapport.

Mijnheer de Voorzitter! Op blz. 253 vermeldt de heer Vondeling dat de ziektekostendrempel in de inkomsten- en loonbelasting is verlaagd. Ik meen, dat die drempel fors is verhoogd in 1973.

Verder zijn ten aanzien van andere zaken studies, die vroeger waren aangevangen, klaar gekomen, maar dit kabinet heeft er niets mee gedaan. Er zijn geen beslissingen genomen.

Op blz. 257 wordt in de hoogste categorie opgenomen 'Energie-, kernenergiebeleid, uitgestippeld.' Die stipfels staan dan misschien voor de voortdurende wijzigingen van koers, maar de Energienota van 1974 is niet uitgevoerd! Daarbij ging het om de bouw van drie kerncentrales onder bepaalde voorwaarden. Wij hebben ook gelezen dat het Kalkarfonds zou worden vervangen door een energiefonds. Ook dat is weer ingetrokken en het beleid inzake export van civiel nucleair materiaal naar Zuid-Afrika was gewoon onoprecht.

Mijnheer de Voorzitter! De auteur heeft aan een onderwerp vaak het cijfer 2 toegekend. Dat betekent: 'In behandeling en waarschijnlijk voor de verkiezingen klaar'. Op blz. 249 wordt een 2 toegekend aan de uit de 1%-operatie voortvloeiende wetten. In september 1975 kondigde het kabinet aan dat er een ombuiging van het beleid nodig was. Dat was 13 maanden geleden. In juni kwam er een eerste schets, maar er zijn nog steeds geen wetsontwerpen.

Enkele collega's hebben er al op gewezen, dat de zogenaamde structuurhervormende wetsontwerpen los staan van de financiële plannen. Het kabinet legt een band met de financiële plannen of met de loonmatiging. Dat is onzin en wat dat betreft ben ik het eens met de heer Kok van het FNV. Immers, in het regeringsprogramma kwamen deze voornemens al voor, los van het budgettaire beleid. Ik wijs er verder op dat de voorstellen inzake het grondprijnsbeleid financieel onbelangrijk zijn. Hetzelfde geldt voor de vermogensaanwasmeling, waarvan de opbrengst,

na correcties voor de rente en aan de inflatie, misschien net voldoende zal zijn om de administratiekosten te dekken. Minister Boersma heeft al de cynische opmerking gemaakt, dat het tenminste werkgelegenheid verschaft, die dan overigens eerst elders wordt weggehaald. Er is ook geen band met de loonmatiging, want deze matiging geldt voor zes maanden. De wetsontwerpen zijn bedoeld voor een aantal jaren.

Als men structuurhervormingen wil bepleiten, dan dient men zich te baseren op fundamentele gegevens en ideeën over onze maatschappij en niet op incidentele feiten.

Mijnheer de Voorzitter! Het was vooral de heer Andriessen die sprak over de behoefte aan kleinschaligheid in de maatschappij. Van essentieel belang is de inrichting van ons volle land. Er zijn globaal genomen twee mogelijkheden. In de eerste plaats het wonen in gevarieerde, goed ingerichte steden met groene ruimtes voor landbouw, recreatie en natuur.

Een tweede mogelijkheid is het uitsmeren van de bebouwing over het land, zonder vorm. Bij zo'n verspreide bebouwing zijn voorzieningen als scholen, winkels en werk altijd ver van de woning. Openbaar vervoer is dan onmogelijk en het land wordt gevuld met gebouwen en infrastructuur. Bovendien wordt er dan veel meer energie verbruikt.

Het kabinet zegt te kiezen voor steden. Het zou dan zuinig moeten omgaan met de ruimte en niet moeten streven naar lage bebouwingsdichtheden. Gezinsverdunding leidt ook tot een spreiding van bebouwing, maar dat zou niet gesubsidieerd moeten worden.

Twintig jaar geleden woonden gemiddeld ongeveer 4 mensen in een woning. Op het ogenblik ongeveer 3 en als de huidige trend zich doorzet straks misschien 2. Dat betekent 50% meer bebouwing dan bij 3 mensen per woning. De bebouwingsdichtheden zijn laag en verder zien wij enorme ruimtes om ieder gebouw. Ik denk bijvoorbeeld aan de grote ruimtes rondom de universiteitsgebouwen voor parkeerruimtes. Ik denk ook aan de 'veemarkt' met al die kettingen op het Binnenhof. Beter is het stallen in garages met meer lagen. Dat is essentieel voor een goede stad.

Het kabinet stimuleert echter gezinsverdunding. Er wordt subsidie gegeven aan iedereen, die ruimer wil wonen. Er is alle reden om mensen meer inkomen te geven, als men vindt dat zij te weinig geld hebben, maar het is

Drees

strijdig met het ruimtelijk beleid om de bouwconsumptie te stimuleren. De vakbeweging heeft enkele jaren geleden terecht gepleit voor het afremmen van ruimtebeslag. Ik denk aan het voorbeeld van kamerverhuur, dat natuurlijk ook bevordert dat er meer mensen op een hectare kunnen wonen. Als men kamers verhuurt moet men daarover inkomstenbelasting betalen, alsmede sociale premies, terwijl men tegenwoordig ook in hoge mate huursubsidies derft als men kamers verhuurt. Het huursubsidiebeleid berdt de kamermarkt. Wie ruimte consumeert, wordt ruim beloond. Verder begrijpen wij dat – het plan is nog niet ingediend – het kabinet wil stimuleren dat men ver van zijn werk kan wonen. Het wil namelijk de reiskostenaftrek verhogen. Beter is een algemene verlaging van de inkomstenbelasting. Men dient juist te bevorderen dat men dicht bij zijn werk woont. De huur-, parkeer- en reissubsidies zijn een voorbeeld van tegenstrijdig beleid.

Het kabinet zegt het groene hart van Holland te willen beschermen, maar in de Verstedelijkingnota wordt gesteld dat het meest bedreigde gebied toch al zo is aangetast, dat het verder moet worden opgeofferd aan nieuwe bouwplaatsen bij Zoetermeer en Pijnacker. Wij weten al jaren dat, willen wij het groene hart redden, wij aan de buitenkant moeten bouwen, zoals in Almere. De railverbinding naar Almere wordt uitgesteld, hetgeen de problemen bij voorbeeld bij Amsterdam vergroot.

Minister Westerterp: Die is niet uitgesteld.

De heer Drees (DS'70): Er is nooit een besluit genomen. Ja, dat is een passende omschrijving.

Minister Westerterp: U zegt dat die verbinding is uitgesteld. Er is echter meegedeeld, dat een beslissing zal worden genomen in het structuurschema Verkeer en Vervoer. Dat weet u toch?

De heer Drees (DS'70): Er is verleden jaar een rapport over de railverbinding klaargekomen, dat niet gepubliceerd is. Er heeft dus een uitstel van publicatie en daarmee van gedachtenwisseling plaatsgevonden. Of is het nooit de bedoeling geweest, dit rapport te publiceren?

Minister Westerterp: De heer Drees weet heel goed uit de stukken dat de beslissing omtrent de Almerlijn wordt genomen in het structuurschema Verkeer en Vervoer. Waarom zegt hij dan dat de beslissing wordt uitgesteld?

De heer Drees (DS'70): Ik zal het uitgebreider formuleren. De beslissing wordt uitgesteld, vergeleken met de mogelijkheid om de beslissing te nemen. Verleden jaar was het rapport er. Toen had men een beslissing kunnen nemen.

Minister Westerterp: Waarom heeft u deze beslissing dan niet genomen, toen u Minister van Verkeer en Waterstaat was?

De heer Drees (DS'70): Toen werd de voorbereiding van het rapport net in gang gezet.

De heer Wiegel (VVD): En omdat de heer Drees wist, dat de heer Westerterp hem zou opvolgen, een zeer daadkrachtig man!

De heer Drees (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet is trots op de vermindering van verschil in inkomen tussen modale werknemer en minimumloner. Nu was dat verschil al gering. De grote meerderheid van de kostwinners heeft een inkomen, dat dicht bij elkaar ligt, namelijk tussen een à twee maal het minimumloon. Is het wenselijk dat het verschil tussen de modale werknemer en de minimumloner zo klein wordt? In de interimnota werd gesteld dat tal van inkomensverschillen redelijk zijn. Ik denk aan het verschil in inspanning, aan nachtarbeid, ploegenarbeid, zwaardere arbeid, meer verantwoordelijkheid. Ik geloof dat collega Aantjes er ook op heeft gewezen. Er is geen enkel argument van de kant van het kabinet genoemd, waarom het redelijk is, het verschil – dat al gering was – tussen modale werknemer en minimumloner te verkleinen. Aan ongerechtvaardigde voordelen van topgroepen wordt niets gedaan. Academici verdienen in hun leven zo'n twee miljoen meer dan mensen met kortere opleidingen. Zij krijgen hun opleiding vrijwel gratis. Soms zit er in deze opleiding een stuk consumptie. Een ander die boeken koopt moet dat wel betalen. De zin van forse subsidiëring van het hoger onderwijs als consumptie is onduidelijk. Meestal dient het lager onderwijs voor de uitoefening van een gespecialiseerd beroep. Het is logischer dat de klant dat betaalt, zoals men ook betaalt voor het instrumentarium, de telefoon of de secretaresse van de notaris, de dierenarts of andere academicus. In feite betaalt in Nederland de klant wel de hoge tarieven, maar bovendien als belastingbetaler ook de opleiding.

De groep politieke ambtsdragers, waartoe wij allen behoren, krijgt onzichtbare voordelen door een snelle

pensioenopbouw. De meeste politieke ambtsdragers krijgen tweemaal zoveel als degenen, die een gewoon goed pensioen krijgen, terwijl bewindslieden driemaal zoveel krijgen. Terwijl het bij een normale pensioenpremie om ongeveer 24% van het salaris gaat, gaat het bij ons om 48 tot 70% van het salaris. Bij ministersinkomens is dat dus een ton per jaar. Een ander die dat voor een polis opzij moet leggen, zou eerst belasting moeten betalen, omdat de aftrek van lijfrentepremie niet zo hoog is.

Men zou dus een inkomen moeten hebben van ongeveer een half miljoen gulden om hetzelfde arbeidsinkomen te hebben als bewindslieden. De heer G. Nooteboom heeft daar herhaaldelijk op gewezen. Wij hebben een voorstel ingediend om de politieke pensioenen te verlagen tot een normaal pensioen, maar een brede meerderheid in de Kamer – PvdA, VVD en de confessionelen – heeft dat verworpen.

Mijnheer de Voorzitter! Een belangrijk aspect van inkomensverhoudingen is de verhouding actief – niet actief. Wij menen dat de AOW-uitkering gelijk dient te blijven voor gehuwden aan het minimumloon. Wat is een redelijk peil voor mensen onder de 65 jaar? Daar ligt het allemaal anders, 65 jaar is een simpel criterium, net zo iets als kinderen tot 16 jaar. Bij de loonderving onder de 65 jaar echter is er een element van keuze. Velen vinden werk, velen willen werk zoeken, ook in een andere plaats, ook als het onaangename aspecten heeft, zoals werk op weekenden. Er zijn echter ook mensen in Nederland die alleen werk willen dat helemaal aansluit bij hetgeen zij vroeger gewend waren. Men moet beseffen dat wie weer gaat werken een offer brengt en ook vaak hogere concrete kosten heeft.

In een groot deel van de jaren '50 en '60 bestond de regel dat iemand die weer ging werken, tenminste 20% daarvan kon behouden. Thans is het verschil in feite vaak vrijwel nihil. Wij achten dat onjuist. Wij achten het ook onjuist dat in veel landen in West-Europa een uitkeringspercentage bestaat van ongeveer 50%. Wij achten dat a-sociaal. Wij achten echter 80% sociaal verdedigbaar en uitvoerbaar, 100% is op den duur onuitvoerbaar. Dat betekent of gigantische werkloosheid – en daar gaan wij nu hard naar toe – of intensieve controle. Het is een peil dat men misschien binnen een gezin kan hebben, maar daar heeft men ook intensieve sociale controle. In een vrije maatschappij van 14 mln. mensen dient enig lok-element, zoals Stevens

Drees

dat noemt, te blijven. Over het begrip passende arbeid hebben wij wel meer gesproken. De enge formulering van dit begrip in de huidige wetten leidt tot het voortduren van hoge werkloosheid, ook al is er vraag van Hoogovens tot strandtenten, van de bouw tot Horcabedrijven. Willen wij de permanente frictiewerkloosheid terugdringen, dan moeten wij het begrip passende arbeid verruimen.

Het kabinet spreekt over spreiding van macht. Van wie? Van de Premier naar de Ministers? Wij hebben eerder de indruk dat dit omgekeerd is. Is er macht verschoven van de Ministers naar de Staatssecretarissen? Ik denk niet dat de heer Glastra van Loon die indruk heeft gekregen. Heeft het kabinet macht verschoven naar de gemeenten? Geen sprake van. Heeft het kabinet macht verschoven van de overheid naar de burgers? Evenmin. Het verhaal dat het kabinet zijn macht zou willen spreiden, is een leugen.

Het bedrijfsleven is ontwricht. Minister Lubbers wil de belastingdruk verhogen en naar zijn maatstaven subsidiëren. Meer macht voor Minister Lubbers. Belastingfaciliteiten zijn objectiever. Die zijn vastgelegd in de wet en de mogelijkheid van beroep op de rechter bestaat. Een groot deel van de burgers leeft nu van sociale uitkeringen. Meer macht voor Minister Boersma of, via de Bijstandswet, voor Minister Van Doorn. De belastingen en de premies stijgen.

Professor dr. J. van den Doel, die de laatste tijd heel interessante artikelen heeft geschreven in de Haagse Post over de een of andere samenzwering uit de tweede helft van de jaren '60, maar ook in het Economisch Dagblad van 4 oktober over de begroting, denkt dat de behoefte aan collectieve goederen is toegenomen. Collectieve goederen zijn goederen die voor iedereen in een bepaald gebied werken, zoals zee- of defensie. De uitgaven voor collectieve goederen zijn stabiel in Nederland, waarschijnlijk al sinds het midden van de vorige eeuw. Het peil is zo'n 10 à 15% van het nationale inkomen. Minister Duisenberg stelde ook dat het de uitgaven voor de inkomensoverdrachten zijn die sterk zijn gestegen en verder zijn het de uitgaven voor subsidies voor individuele goederen.

Het beleid is gericht op concentratie van macht bij de centrale overheid, op het vergaren van een groot deel van het inkomen van de burgers en daarvan deelt men dan een deel uit – zo is men wel weer – aan de burgers in de vorm van woningen, hoger onderwijs, grond om te parkeren en dergelijke.

Dat komt niet speciaal aan de laagstbetaalden ten goede. Hoger onderwijs wordt gevolgd door de topgroep. Allokatie is verder zo vreemd, het kabinet wil geen royaal gebruik van grond, maar stimuleert het toch. Het wil geen lange studies, maar dan moet het remmen met wachtlijsten of loterijen. Die toeloop naar langer onderwijs is natuurlijk bij deze subsidies enorm. Iemand zei mij een aantal jaren geleden: 'Wim, wij krijgen straks gebrek aan domme mensen.'. Als je echter dit kabinet bezig ziet, dan valt dat toch weer mee.

Het totaal aan belasting, premieheffing en vermindering van subsidie, als iemands inkomen stijgt, nadert vaak de 100%. Bij topinkomens vonden wij vroeger een marginale heffing van 60 à 70% hoog. Dat leidde al tot ontwijking: inkomen naar andere jaren schuiven, naar onkostenvergoedingen of andere beloningen in natura. Ik las kort geleden een proeve voor de toekomst van collega Van Thijn, waarbij hij 100% wil invoeren voor allerlei soorten van topinkomens, hetgeen zou leiden tot een ongelofelijke verschuiving. De scheidslijn tussen inkomen en kapitaal of tussen inkomen en onkosten is vaag, net zoals het begrip huishouding, dat natuurlijk fiscaal een grote rol speelt. Vroeger werd jonge mannen wel geadviseerd, een rijke vrouw te trouwen, maar dat is dom. Je moet met haar in concubinaat gaan.

De heer **Wiegel** (VVD): Jammer dat ik dit nu pas hoor.

De heer **Drees** (DS'70): Het is blijkbaar te laat begrepen bij de laatste goed gaande middenstandsbedrijven, maar dat is gewis. Ik kan de heer Wiegel adviseren, althans op gescheiden adressen te gaan leven; dan kan hij toch weer van die fiscale verlichting profiteren.

Het totaal aan heffingen bij lagere inkomens is in Nederland op het ogenblik hoger dan bij de top. Dat is heel vreemd. Vaak moet men bij de lagere inkomens 80% en meer afstaan als men een kamer verhuurt of weer een baan aanvaardt of gaat overwerken. Dit is in strijd met de interimnota, waarin stond, dat heffingen naar inkomen hun grens hadden bereikt. Het wordt nog gekker als men kinderslag negatief gaat koppelen aan het inkomen. Die hoge heffingen zijn verder zo vreemd, omdat steeds meer inkomens worden vastgesteld in overleg met de vakbeweging of door de overheid zelf. Men zou dan denken, dat die bruto-inkomens redelijk worden geacht, of in elk geval redelijk worden geacht na heffing van inkomstenbelasting. Door die andere heffingen erop te

stapelen, wordt echter het begrip 'inkomen' overbelast. De bevolking moet dan een uitweg zoeken in het vermijden van werk, van ondernemen en van geldtransacties en in het uitwijken naar beloning in natura.

Het kabinet wil investeringssubsidies gaan geven, die afhangen – zo heb ik het begrepen – van energiegebruik, grondgebruik, de belasting van lucht of water, grondstoffengebruik en het aantal arbeidsplaatsen. Het Planbureau heeft in 'De Nederlandse economie in 1980' die criteria bekeken en is tot negatieve conclusies gekomen. De verhoging van de belastingen en het voortduren van de inflatie zullen de lust tot investeren verder doen afnemen en die gerichte subsidies zijn te onrijp. Dat hele streven (hogere belastingen, hogere subsidies) betekent concentratie van macht, minder keuzevrijheid voor de burgers. De marge bij werken wordt zo gering, dat deze als onvoldoende compensatie voor de offers wordt ervaren.

De bevolking wordt in toenemende mate afhankelijk van toewijzing in natura, eventueel op de meest willekeurige wijze, namelijk bij loting. Als die belasting- en premiedruk blijven stijgen, dan houden wij ten slotte maar een soort zakgeld over. Ik denk aan die onderlinge transacties: bij voorbeeld als iemand een ander betaalt voor het schilderen van zijn huis, dan houdt die ander daarvan de helft over. Als men het zelf zou schilderen met slechts een derde van de bekwaamheid die men in zijn eigen vak heeft, dan kan men het toch beter zelf doen, dan geld verdienen in zijn eigen vak, belasting betalen en uit het netto-inkomen een ander betalen, die daarvan ook maar weer een stukje overhoudt.

De arbeidsverdeling in Nederland gaat verder achteruit. Wij gaan terug naar een primitievere maatschappij. Wij zouden dit ook kunnen samenvatten als de Weg naar Onvrijheid.

De heer **De Gaaij Fortman** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! 'Bedreigd bestaan'. Dat was het thema van de Vredesweek dit jaar. Velen voelen zich in hun bestaan bedreigd. Het geldt niet alleen voor het $\frac{2}{3}$ deel van de wereld dat onder het bestaansminimum leeft, maar ook voor het derde deel uit de rijke landen. Het privé-inkomen groeit nauwelijks meer; de werkloosheid neemt toe; men heeft het gevoel dat de misdadigheid stijgt; het terrorisme vormt een voortdurende bedreiging; fabrieksrampen bedreigen de volksgezondheid; een allesvernietigende atoomoorlog blijft een groot gevaar.

De Gaaij Fortman

Vooral in een verkiezingsstrijd komen de onlustgevoelens tot uiting. Met schrik zagen wij de sfeer van reactie en van collectief egoïsme in de Duitse bondsrepubliek. Dat is een land met een hoger inkomen dan het onze, met minder werkloosheid en met een hardere munt. Toch heerste er een klimaat van ontevredenheid. Kennelijk ontbrak elk geloof in mogelijkheden tot maatschappijvernieuwing. Wie voor Nederland niets meer in het vooruitzicht kan stellen dan dat het ons net zo goed zal gaan als de Duitsers, moet weten dat dit het perspectief blijft van een ontevreden maatschappij.

Voor de PPR is de motivering in de politiek het scheppen van een perspectief, van uitzicht op een samenleving waarin meer wordt vertrouwd op solidariteit dan op egoïsme en materialisme.

Op dat perspectief willen we ook het regeringsbeleid beoordelen. Je mag niet verwachten dat een Nederlands kabinet op eigen kracht de internationale verhoudingen verandert, dat het de wereld behoedt voor milieuvergiftiging en een dreigende grondstoffen- en energiecrisis, dat het het atoomwapen uitbant, dat het een einde maakt aan de verpaupering in de krottenwijken van de steden en op het platteland van de Derde Wereld. Je mag zelfs niet verwachten dat het in eigen land louter op eigen kracht kan bereiken dat arbeid, inkomen en zeggenschap eerlijk worden verdeeld. Een Nederlands kabinet is ook voor het op Nederland zelf gerichte beleid afhankelijk van de steun van velen, bovenal van de mentaliteit van de eigen burgers. En als je dat beseft, is elk stapje dat een kabinet kan zetten op de weg van maatschappijhervorming een grote gelukwens waard.

Toch is die benadering van de smalle marges voor beleidsombuiging die de parlementaire democratie in het westen biedt, ons te mager. Zeker, wij erkennen de werkelijkheid van de weerstanden en van de noodzaak tot compromissen en kleine stappen. Maar juist omdat er een zo grote afhankelijkheid is van de mentaliteit van de burger, richt onze aandacht zich in de eerste plaats op de gevolgen van het beleid voor die mentaliteit. Welke koers willen we volgen? Slaagt de politiek erin, mensen te bezielen met zijn allen die koers in te slaan? Vanuit deze gezichtshoek is het niet juist het regeringsbeleid uitsluitend te meten aan de scherpe meetlat van je eigen program, maar moet vooral het meetinstrument van het kompas worden gebruikt. Licht

het regeringsbeleid op de goede koers? Wordt er uitzicht, wordt er perspectief geboden in het bedreigde bestaan van vandaag? Als een rode draad zal die vraag lopen door dit betoog bij deze algemene beschouwingen.

Gisteren verscheen het rapport 'Mensen tellen', dat professor Linne-mann en anderen schreven als vervolg op het rapport 'Grenzen aan de groei' van de Club van Rome. De ondertitel luidt: 'Op zoek naar een menswaardig bestaan voor een verdubbelde wereldbevolking'. Die verdubbeling komt er in veertig jaar. Bevolkingspolitiek kan hieraan niets veranderen. Een hoge bevolkingsgroei is nu eenmaal niet de oorzaak maar een gevolg van onderontwikkeling. Het rapport gaat daarom na of die verdubbelde wereldbevolking ook gevoed kan worden en of huisvesting, onderwijs en gezondheidszorg voor alle burgers beschikbaar kunnen komen. Het antwoord is ja! Het kan wel. Ook voor een verdubbelde wereldbevolking kan er genoeg te eten zijn. Maar zal het ook gebeuren? Dat is twijfelachtig, want voedsel wordt niet verdeeld naar behoefte, maar naar inkomen. Er is dan ook in feite geen wereldvoedselcrisis. Er is een wereldinkomenscrisis.

In deze situatie past geen trots vanwege het cijfer voor de Nederlandse ontwikkelingshulp. Helaas heeft de discussie over de kwantiteit van die hulp de vraag naar de kwaliteit ervan verdrongen. Wat doen wij om ervoor te zorgen dat onze bescheiden middelen gebruikt worden voor voedsel, huisvesting, onderwijs en gezondheidszorg ten behoeve van de mensen die niet eens hun basisbehoeften kunnen bevredigen? De nota Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking zoekt terecht naar een voorrang in het beleid voor de armen in de derde wereld. Naar onze opvatting vraagt dat een meer ingrijpende beleidsombuiging dan thans wordt voorgesteld.

Pover is het perspectief dat de nota Selectieve Groei de ontwikkelingslanden biedt. Er klinkt nog geen bereidheid door tot het toetsen van investeringen van ons bedrijfsleven op hun gevolgen voor de ontwikkelingslanden. Naar wie gaat de toegevoegde waarde waartoe investeringen steeds dienen? Al te gemakkelijk beroepen wij ons op internationale besprekingen over een nieuwe economische orde. 'Een nieuwe internationale economische wanorde' werd het onlangs genoemd.

Mensen tellen. Dat heeft een dubbele betekenis. Het is ook de Nederland-

se vertaling van een verkiezingsleuze die de Engelse liberale partij eens gebruikte: People count! Mensen tellen! Iedere mens telt! Dat moet ons uitgangspunt zijn in de ontwikkelingssamenwerking, niet slechts op het terrein van Minister Pronk, maar in het hele regeringsbeleid. Iedere mens telt! Of hij nu bruin, geel, zwart of blank is. De Zuidafrikaanse politiek van onderscheid naar ras in het toekennen van politieke rechten en economische kansen gaat nu uitlopen op een verschrikkelijke rassenoorlog. Solidariteit met de onderdrukten kan zich voor een land in de positie van het onze nog het beste uiten in druk op de machthebbers. De weigering kredieten voor Zuid-Afrika te herverzekeren was een belangrijke stap evenals de verklaring van Minister Van der Stoep dat als Zuid-Afrika blijft volharden in de apartheidspolitiek het moment voor een economische boycot niet veraf kan zijn. Sindsdien kwam de weigering van premier Vorster te voldoen aan het verzoek van zijn eigen thuislandleiders met vertegenwoordigers van alle bevolkingsgroepen, ook van de zwarten in de steden, om de tafel te gaan zitten. Is het moment voor een economische boycot dan nu niet gekomen? Sluiten we ons nu aan bij het appel van de Deense minister Andersen op de grote westerse landen? Laten wij bij deze verschrikkelijke bedreiging toch het weinige wat wij kunnen doen niet nalaten.

De studie van het Zweedse vredesinstituut SIPRI over 'bewapening en ontwapening in het atoomtijdperk' voorspelt dat bij voortgang van de verspreiding van kernwapens – binnen negen jaar zou het aantal kernmogendheden op 35 komen – zo'n gevaarlijke pokersituatie in de wereld ontstaat, dat voor de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie een zogenaamde 'preventieve' atoomaanval een haast onweerstaanbare verleiding wordt. Veel heeft Nederland in dit weerzinwekkende spel om het voortbestaan van de mensheid niet in te brengen. Het teleurstellende is dat ons land zich lijkt neer te leggen bij de afschrikking met kernwapens ook voor de toekomst. Generaal Von Meijenfeldt heeft nog onlangs gepleit voor een kernwapenvrije zone in centraal Europa en voor het streven naar verklaringen van NAVO en Warschaupakt niet als eersten kernwapens te zullen gebruiken. Maar bij het debat over de ontwapeningsnota werden moties die dit vroegen zowel door de Regering als door de Kamer afgewezen. Zo ontbreekt elk uitzicht op een veiligheidsbeleid, waar-

De Gaaij Fortman

in aan de afschrikking met atoombommen en aan de miljardenverslindende bewapeningswedloop een einde is gemaakt.

Perspectief zien wij wel in het onderwijs- en welzijnsbeleid. De bij de regeeringsverklaring beloofde voorrang voor cultuur en welzijn is meer dan allen financieel uit de verf gekomen. Op het spel staat de creativiteit, de menselijke scheppingskunst. Zelfs in samenlevingen waarin de basisbehoeften nog niet kunnen worden bevredigd wordt die creativiteit overeind gehouden. Zoals op zoveel terreinen kan het overheidsbeleid ook hier alleen sturen en stimuleren. Het streven naar decentralisatie en democratisering waarvoor de bewindslieden op CRM gekozen hebben, juichen wij toe.

Het perspectief van het onderwijsbeleid is de permanente vorming met gelijke kansen op vorming voor een ieder die ze zoekt. Bij alle geharrewar over richting en inrichting mag de vraag waartoe het onderwijs dient niet naar de achtergrond verdwijnen. Voor de weerbaarheid, voor de geestelijke weerbaarheid van de leerlingen, zo wordt ons vanuit het christelijk onderwijs voorggehouden. Maar ook voor de dienstbaarheid, wil ik er aan toevoegen. Mensen moeten in de hun gegeven capaciteiten tot hun recht kunnen komen, ten behoeve van zichzelf, maar ook van anderen. Het belang van de eerste jaren van de vorming voor de motivatie van de mens in het leven kan moeilijk overschat worden. Daarom steunen wij van harte de voorrang voor het kleuter- en basisonderwijs. Maar daarnaast is een zaak als de moeder-MAVO van geweldig belang. Zo kan het onderwijs de boodschap overbrengen dat iedereen erbij hoort. Mensen tellen!

Op het terrein van de economie wordt een 'georiënteerde markteconomie' beloofd. 'Is dat werkelijk een belofte?', zal professor Lambers zich afvragen in een volgende maand te houden lezing. Wij kunnen het antwoord nu wel geven. Het is geen belofte maar een idee uit de oude doos, vooral gebruikt ter typering van de Franse economie, de 'économie orientée'. Het centrale plan dient in Frankrijk om de nationale volkshuishouding te richten op economische groei en vooruitgang. De ondernemingen worden gestimuleerd, het plan te volgen, niet zozeer met sancties als wel met premies, met name in de sfeer van de belastingheffing. Zo wil de Regering dat het bij ons ook gaat maar dan vooral door het uideilen van investeringspremie.

De Nota 'Selectieve groei' maakt een grote fout door de markteconomie gelijk te stellen met de gedecentraliseerde economie. Sinds de beroemde Reith-lezingen van Galbraith weten we toch dat de markteconomie in hoge mate een geplande economie is, met een graad van bureaucrativering en concentratie van macht die nauwelijks onderdoet voor die in het overheidsapparaat. Daarbij komen dan de verwechtingen van de grote ondernemingen met het centrale overheidsapparaat. Wie naar decentralisatie streeft, zal een beleid moeten ontwikkelen voor een technologie van kleinschaligheid, voor behoud van het midden- en kleinbedrijf en voor spreiding van zeggenschap, ook binnen de ondernemingen. Het streven naar decentralisatie moet zich dan ook uitstrekken tot het overheidsbeleid. Daarbij moet de positie van de regionale ontwikkelingsmaatschappijen worden verstrekt. Dat is ons perspectief van een democratische economie.

Van de bekende structuurhervormende wetsontwerpen die wij in het komend jaar moeten behandelen, zien wij de wet op de investeringsrekening als de belangrijkste toetssteen van de regeringsvisie op de economische orde. Daaruit zal moeten blijken waarop de markteconomie geïntereerd wordt.

Er zijn nog geen aanwijzingen gegeven over de wijze waarop het midden- en kleinbedrijf van de investeringspot kan profiteren, terwijl het door het betalen van belasting wel aan de pot bijdraagt. En wat doet het wetenschapsbeleid voor het midden- en kleinbedrijf?

Wie gaat de wet op de investeringsrekening uitvoeren? Wordt het de centrale overheid zodat vooral de bedrijven profiteren die de weg in Den Haag kennen, of krijgen regionale instanties, zoals onder meer de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij, ook een deel van de pot te verdelen? Wij wachten in spanning. Voor de Partij van de Arbeid wordt hier het perspectief bepaald waarmee zij in haar nauwe verbintenis met het kabinet de kiezers tegemoet zal treden. Gaat de Minister-President straks Campagne voeren voor de 'georiënteerde markteconomie' uit de selectieve groeinota? Voor sociaaldemocraten is dat, naar het ons voorkomt, een te pover perspectief.

Opvallend blijft het geloof in particuliere investeringen, als een panacée voor al onze problemen. De investeringsmogelijkheden in het westen zijn evenwel beperkt geraakt, niet alleen door het inzakken van de wereldhandel en de daardoor aan de dag getreden

overcapaciteit, maar ook doordat wij het milieu moesten gaan beschermen en door de versterkte positie van de ontwikkelingslanden.

De zogenaamde Keynesiaanse aanpak van een economische teruggang is het pompen van geld in de economie door inflatoir gefinancierde overheidsbestedingen. Dat heeft de laatste jaren geen succes gehad, doch had vooral inflatie tengevolge. Het arbeidsaanbod is niet meer voor 90% ongeschoold en overal inzetbaar. Dit is het ook al niet omdat de uitkeringen gelukkig op zo'n niveau liggen dat de mensen geen loonslaven meer hoeven te zijn. Maar er valt ook een ander verschijnsel te constateren: een structurele afname van de kapitaalschaarste in het Westen. Dat werd al voorspeld door Keynes.

Ten onrechte menen vele economisten dat in de theorie van Keynes geen plaats was voor structurele inzinkingen. Maar Keynes voorspelde in 1936 dat na ongeveer 25 à 30 jaar – het zijn er 40 geworden, maar de oorlog is er dan ook bij gekomen – het rendement op kapitaal enorm zou dalen, niet omdat er geen vraag zou zijn op te roepen door koopkrachtinjecties, maar omdat de particuliere ondernemer het eenvoudig niet meer zou zien zitten, nieuwe producten te gaan maken, nieuwe investeringen te doen op basis van rendement. Het zou dus een structurele crisis worden. Keynes voorzag dat geleidelijk een 'vermaatschappelijking van de investeringen', 'Socialisation of investment' noemde hij het, zou optreden. Hij meende dat de noodzakelijke maatregelen daar voor geleidelijk en zonder breuk met de algemene grondregels van de maatschappij ingevoerd zouden kunnen worden.

Bij het komende wetsontwerp op de investeringsrekening staat die vermaatschappelijking van de investeringen op het spel. Naast de gestimuleerde investeringen zullen overigens ook of liever juist de investeringen waarvoor geen premies gevraagd worden, moeten worden getoetst. In dat verband willen wij waarschuwen tegen de gedachte dat het milieu in deze moeilijke tijden moet worden opgeofferd aan de economische groei.

Wij herdenken dezer dagen de sterfdag van Franciscus van Assisi, nu 750 jaar geleden. Dat was een man die leefde uit eerbied voor de natuur en voor alles wat leeft. Hij liet zien dat je blij kunt zijn zonder bezit en met slechts het meest noodzakelijke levensonderhoud; een man die van daaruit de strijd aanbond tegen het overtollige in de maatschappij van zijn tijd. Begrijpelijk is dat vandaag de vraag wordt

De Gaaij Fortman

gesteld of vanuit de eerbied voor het leven en voor de natuur niet gekozen moet worden voor een nieuwe armoedebeweging. Ik meen dat het nu gaat om een beslissing die niet zo zeer individueel kan worden genomen, als wel door de maatschappij in zijn geheel. De Raad van Kerken heeft weinig succes gehad met haar actie voor een nieuwe levensstijl. Ondanks het feit dat 70% van de Nederlandse bevolking bij een kerk hoort, is in de consumptiestatistiek van een nieuwe levensstijl niets te merken. Voor de modale man met vrouw en twee kinderen op een flatje valt er ook niet veel te nieuwe-levensstijlen. Hij kan niet buiten zijn ijskast en televisie en moet er in het weekeinde met de auto tussen-uit. Je onttrekt je vandaag niet zo gemakkelijk aan de maatschappelijke dwang in het bestaan tenzij je er, gelijk de hippies helemaal uitspringt. Toch blijkt uit vele gegevens dat het klimaat voor een maatschappelijke, een collectieve versobering zo slecht niet is. Driekwart van ons volk, leert een recente opiniepeiling, is tevreden met zijn inkomen, tweederde is bereid van inkomens-verhoging af te zien als iedereen het doet en als daardoor een redelijke zekerheid kan worden geboden dat de werkloosheid vermindert.

Uitgesproken moedig is de houding van de vakbeweging die zijn leden de vraag heeft voorgelegd of zij inkomensoffers zouden willen brengen, terwille van de werkgelegenheid. 'Borenbedrog', noemde de christelijke werkgevers het. Hoe komt het toch dat precies kan worden voorgerekend hoeveel arbeidsplaatsen een extra procent loonsverhoging kost, maar dat het omgekeerde als bedrog moet worden gezien?

De Regering hoeft niet uit te gaan van 1,5% groei van het privé-inkomen. Zij kan van ons allen zelfs een stap terug vragen, als zij daarmee maar geloofwaardig kan maken dat de werkloosheid wordt opgelost. De opstelling van de vakbeweging is van dien aard dat haar onderhandelingsvrijheid inzake de lonen en arbeidsvoorwaarden niet behoeft te worden aangetast terwille van de werkgelegenheid. De Regering kan die opstelling verder beïnvloeden door haar inkomensbeleid voor die mensen die niet onder een CAO vallen. Bij alle remedies tegen de werkloosheid zal intussen zeker op korte termijn een flink aantal mensen werkloos blijven. Voor hen moet naast een inkomen ook zinvolle arbeid worden verschaft. Het werk is er, maar het bereikt niet de arbeidsbureaus, omdat

er niet voor betaald kan worden. Het moet mogelijk worden de werkzoekenden ook te confronteren met de vele arbeid die vrijwillig moet worden verricht. Op 4 maart 1933, tijdens de grote economische crisis, hield Franklin D. Roosevelt zijn eerste rede als president van de Verenigde Staten. De heersers van het ruilverkeer, de bankiers, kregen er flink van langs 'Zij hebben geen visie en waar visie ontbreekt daar gaat het volk tenonder.' Daar komt het citaat van de Minister-President vandaan waarnaar de heer Wiegel vanmiddag nog verwees. Als maatstaf voor het herstel zal Roosevelt de vraag in hoeverre het zou lukken sociale waarden te hanteren, edeler dan puur geleidelijke winst en hij vervolgde:

'Geluk zit niet in louter geldbezit; het ligt besloten in de vreugde iets te bereiken, in het enthousiasme van de creatieve inspanning. Het werk en de morele prikkel tot arbeid mogen niet langer vergeten worden in de krankzinnige jacht op vluchtige winst. Deze donkere dagen zullen alles waard zijn wat ze ons nu kosten. Als ze ons leren dat onze ware bestemming niet is passief verzorgd te worden, maar te zorgen voor onszelf en onze medemenssen.'

Roosevelt raakte hier het leed van de werkloosheid in zijn kern: louter verzorgd te moeten worden en niet meer mee te mogen zorgen. Belangrijker dan de discussie of er straks in 1980 200.000, 175.000 of 150.000 werklozen zullen zijn is dan ook de vraag welk perspectief onze maatschappij die medemenssen kan bieden. Naast het recht op inkomen moet ook het recht op zinvolle arbeid worden verwezenlijkt.

'Wat is het perspectief in het personenvervoer?' Het meerjarenplan koos voor een reeks van verkeersmaatregelen, zoals een gewijzigd verkeersbeleid, bevordering van de doorstroming en het terugdringen van het autogebruik in de steden. Als dat gebeurt dan kunnen wij aanvaarden dat, zolang bereikbaarheid en leefbaarheid van een streek niet in het geding komen, de voorzieningen van het openbaar vervoer worden afgestemd op het gebruik dat ervan wordt gemaakt. Maar de bezuinigingsmaatregel op het openbaar streekvervoer, waarbij los van enig beleidsplan dagelijkse diensten worden uitgedund en een hele reeks buslijnen op zaterdag en zondag worden geschrapt, wijzen wij volstrekt af. Degenen die in hun vervoersmogelijkheden worden getroffen zijn juist de zwaksten; zij die geen particuliere auto kunnen of willen rijden, jongeren, bejaarden, gehandicapten, dikwijls ook

de vrouwen. Wie in deze streken wel een auto heeft plakt de sticker 'blij dat ik rij' op zijn voertuig en het perspectief is door Minister Westerterp zelf gegeven: 'stik in je blik'. Wij kunnen ons niet voorstellen dat het kabinet besloten heeft dit beleid door te voeren en de hier aanvaarde motie-Van der Doef zonder meer naast zich zal neerleggen.

De democratische rechtsorde zien wij als de grootste verworvenheid in de Nederlandse samenleving. Maar terwijl de grondslagen van die rechtsorde niet mogen worden aangetast, moet zij toch ook steeds de maatschappelijke vernieuwing weerspiegelen. Zo gaan wij dit zittingsjaar een hoogst belangrijke discussie over de eigendom tegemoet bij de vaststelling van boek V van het nieuwe Burgerlijke Wetboek. Het belang daarvan bleek nog eens bij de hoorzitting over het wetsontwerp inzake de vermogensaanwasdeling.

Door het VNO en anderen werd gesteld dat de gedachte van vermogensaanwasdeling strijdig met de Grondwet – immers onteigening zonder schadevergoeding – zou zijn. Er zou zaaksgenot worden onttrokken aan de aandeelhouder hetgeen aan zijn rechten tekort doet. Alsof uitsluitend het kapitaal leidt tot het zaaksgenot in de onderneming! In feite gaat men dan uit van de oude kapitalistische gedachte dat de aandeelhouders tezamen eigenaar zijn van de onderneming, met hantering daarbij van een absoluut eigendomsbegrip. In die visie is de verbintenis met de werknemers er een van huur en verhuur van arbeidskracht. De arbeider verhuurt slechts zijn arbeid; hij kan geen recht hebben op de onderneming zijn. Dat deze mening nog opgeld doet, onderstreept het belang van een fundamentele discussie over de eigendom. Naar de opvatting van mijn fractie kan de onderneming niet langer worden beschouwd als voorwerp van eigendom.

Ik heb het regeringsbeleid niet willen beoordelen op basis van tal van programmatische plussen en minnen, maar op het perspectief dat dit beleid biedt. We mogen wel aannemen dat het de meeste Nederlanders weinig uitmaakt of het beleid nu links of rechts genoemd wordt. Maar in de noodzaak een uitzicht te bieden voor de oplossing van de problemen van het bedreigd bestaan ligt de kans voor een beleid van maatschappijhervorming.

Als er al weinig spectaculaire successen op korte termijn geboekt kunnen worden, dan zal er toch meer uitzicht geboden kunnen worden op lan-

De Gaaij Fortman

ge termijn. Ons oordeel is dat de Regering kansen laat liggen. Er hangen donkere wolken boven onze samenleving: de paddestoelwolk van Hiroshima en Nagasaki en de zwarte gifwolk van Seveso. Door de ondervoeding en verpaupering in de derde wereld en de werkloosheid in het Westen nemen de spanningen toe, internationaal en nationaal. In deze situatie kan de Regering niet de oplossingen presenteren, maar wel meer uitzicht bieden. 'Eerlijk proberen', dat is de leuze waarmee de PPR komend jaar de verkiezingen in wil gaan.

Vanzelfsprekend hopen wij dat die verkiezingen zullen resulteren in nieuwe regeringsverantwoordelijkheid. Onze partij streeft naar invloed en zonder verantwoordelijkheid is invloed niet te koop. Maar wij realiseren ons dat de invloed van een partij als de PPR pas op termijn tot gelding komt. Daarom is onze inbreng in de machtsvraag die in een debat als dit centraal staat, gering. De keerzijde daarvan is dat wij ons ook niet onmiddellijk druk hoeven te maken bij de eerste minder gunstige opiniepeiling. De verkiezingsstrijd zal ons nog vol-op de gelegenheid geven de kiezers met onze visie te confronteren. Maar bovendien is er voor ons hoger goed dan de machtsstrijd van het moment. De oprichters van de PPR zijn op een beslissend moment juist weggelopen van de macht. Belangrijker dan de machtsvraag – waaraan wij ons als politieke partij overigens niet onttrekken – is politiek als bezieling van mensen om samen te zoeken naar uitzicht in het bedreigde bestaan. Mensen tellen!

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! De jongste Troonrede alsmede de miljoenennota 1977 hebben in de vaderlandse pers en bij veel mensen geen groot gejubel losgeslagen; ik zou denken het tegendeel. Alleen al die lange indrukwekkende rij van sombere krantekoppen vormen een droeve stoet.

De Haagse Post van 25 september beluisterde in de voorlaatste zin: 'Veel arbeid, inspanning en visie zal worden gevraagd', een echo van Churchills wereldberoemde volzin in het holst van de oorlogsnacht, toen hij sprak van zweet, bloed en tranen. Wij zien echter de troonrede van 1976 nog niet tot de grote klassieke redevoeringen in de politieke geschiedenis verheven. Zo heroïsch is het allemaal nu ook weer niet. Trouwens de vraag mag gesteld worden of er naast de inderdaad nood-

zakelijke arbeid en inspanning nu wel zoveel visie vereist is. Aan visie en visioenen is er geen gebrek, zou ik denken.

Niettemin is het wel juist dat offers nodig zijn. Alle inkomens moeten bereid zijn hun bijdrage te leveren, zegt de Troonrede. Maar welke en waren ze niet te voorkomen geweest? Is de omvang van het beleid van de afgelopen drie jaren aanvankelijk niet veel te hoog ingezet? Daarom kan het staatsstuk nimmer de zoëven bedoelde klassieke hoogte bereiken. Trouwens, de bewoordingen doen eerder erbarmelijk en meewarig aan:

Het herstel is langzaam, het inflatietempo bleef hoog en de werkloosheid hardnekkig.

Dat wisten we al langer. Komt het kabinet pas nu tot de ontdekking? Het komt wat kinderachtig over. Een kleintje mag zeggen, 'Stoute tafel', wanneer hij zijn bol stoot, maar bewindslieden moeten wijzer wezen. Is er niet al jaren gewaarschuwd tegen de ambitieuze oprijving van uitgaven? Heeft het kabinet niet bij zijn optreden te voorbarig van de hoge toren geblazen dat de uitgaven voor welzijnsvoorzieningen meer dan evenredig waren verhoogd? Niemand is, mits de voorzieningen deugen, daar tegenstander van. Maar het moet kunnen anders is het middel fataler dan het euvel. Het kabinet is te lang optimistisch gebleven en vandaag nog. In de vijzel van de bepaald niet rooskleurige economische toestand wil het optimisme de bewindslieden niet loslaten.

In vele landen ter wereld kwam het herstel op gang. Doch in Nederland wil het maar niet. Ik zou haast denken dat dit het omgekeerde is van wat we zo vaak beleven.

In heel veel wat nodig gebeuren moet is ons land de grote koploper, terwijl de rest van de wereld van de domme uit de pas blijft marcheren. In financieel-economisch opzicht blijven wij achterop. Of speelt in beide posities onze geniale betweterigheid ons parten? Waren de uitslagen van de recent gehouden verkiezingsopiniepeilingen misschien juist en rechtvaardiger dan menigeen plezierig vindt? Mogelijk gaan de ogen van *verscheidene kiezers open*. Want het hoefde toch helemaal niet dat ons land achterbleef bij vergelijkbare landen? Immers hadden wij niet in onderscheiding met andere staatshuishoudingen het aardgas? Was de uitgangspositie niet redelijk gezond? Daarom is dat achterblijven *waarvoor ons meelij wordt verzocht te raadselachtiger*. Ietwat meer analyse van de precare situatie waarin het vaderland verkeert zou niet mis-

staan hebben. Heeft het ook iets te zeggen dat de arbeidsquote hier hoger is dan in de rest van de wereld? Of moet het beleid zich daarvoor op de borst slaan? Wanneer het kabinet bereid was geweest de hand in eigen boezem te doen, zou er wellicht ook een betere therapie gevonden zijn.

Dit begrotingsjaar heet het oogstjaar. Ik meen dat ook wel wordt gesteld dat het derde jaar voor een kabinet het jaar van de oogst behoort te zijn. Een kabinet zou kunnen werken als een viertaktmotor. Na de inlaat-, de compressie- en de arbeidslag zouden wij dan nu aan de uitlaatslag toe zijn, die de verbrande gassen naar buiten drijft. Me dunkt dat wij ze ruiken, wanneer wij verschillende begrotingen tussen de regels door lezen. Wat poëtischer kunnen wij de vier jaren, die telkens met aankondiging van beleidsvoornemens begonnen, vergelijken met jaargetijden. De eerste keer klonk het inderdaad van een nieuwe lente en nieuw geluid. De tweede keer was het hoog zomer. Het was in de troonrede buitenland wat de klok sloeg: Midden-Oosten, Cyprus, Portugal, Griekenland en Afrika. De hitte begon parten te spelen, de fut ging eruit. Toen kregen wij het vorige jaar de herfst. De eerste niet de beste woorden van de troonrede luidden: De werkloosheid. Windvlagen gierden en regen kletterden tegen de ruiten. Nu is het winter. Het kabinet poogt te snoeien en te kappen in de kale bomen. Hier en daar zijn enkele knoppen aan te wijzen. Is dat de beleidslijn van het kabinet? Die Jahreszeiten van Den Uyl. Een trieste afloop. Wij hebben willen waarschuwen. Het gebed, de bede werd terzijde gesteld. Het gebod werd verlaten. Ik zou een hele reeks kunnen noemen. Misschien is het aanklagend geweld aanwezig in de beperking. Juist dezer dagen ging als eerste het casino in Zandvoort open. 's-Gravenhage maakt zich gereed voor de volgende opening van een speelgelegenheid. In deze zelfde weken had het abortusdebat plaat met de welbekende uitslag. Met Minister Van Agt hopen wij dat de Eerste Kamer wijzer zal blijken te zijn dan de Tweede. Wanneer het gebed stopt en het gebod niet meer beslag legt, moeten we oordelen duchten. Ook in het economische is dat te merken. De toeneming van echtscheidingen legt enorm beslag op de bijstand en de tolerantie ten aanzien van wat alternatieven heten voor gezin en huwelijk, noopt tot meer investeringen in de woningbouw. Wellicht zal het antwoord van de Regering luiden dat met name die casusstart en de aanvaarding van het abortus-provocatusontwerp treffende

Abma

voorbeelden zijn van zogenaamde vrije kwesties, zodat het kabinet de handen in onschuld kan wassen. Dat mogen ze net denken. Is er verschrikkelijker bewijs van armoede aan wezenlijk beleid, wanneer men aangelegenheden van leven en dood en van wel en wee zonder blikken en blozen aan de volksvertegenwoordiging overlaat? Men moet toch wel ontbloot zijn van elk gevoel van verantwoordelijkheid. Alsof het niet tot de essentiële plichten van het ministerambt behoort dergelijke ingrijpende aangelegenheden te behartigen! Tot inachtneming van deze plichten hebben bewindslieden zich met ede verbonden.

Wat baten zorg en arbeid, wat verlenen inspanning en visie voor een profijt zo lang ons volk alles in het werk stelt om de zegen, waarin alles is gelegen, door onwaardige houding en gedraging af te houden? Is het verwonderlijk dat zoveel in dit land is geslagen met de doem van vale vergeefsheid? De toorn van de Allerhoogste wordt geprovoceerd over een gebied dat verontreinigd wordt door allerhande kwaad. Hoe dwaas kortzichtig is het wanneer we ons met hoogste verontwaardiging en hevigste termen te weer stellen tegen vervuiling van het natuurlijk en biologisch milieu, terwijl het ethische milieu mag verstikken in al wat walging en weerzorg oproept. Kortzichtig, dat is het juiste woord. Want het morele kwaad wordt gestraft met het soortgelijke materiële.

De troonrede besluit met het uitspreken van de hoop, kracht te mogen ontvangen. Het komt mat en moe over. Alsof verzucht wordt in arren moede: Wij hopen er het beste van. Het kabinet kan antwoorden geen boodschap te hebben aan de aspecten die ik te berde bracht. Het kabinet kan dat doen. De Regering dient echter te weten en te beseffen dat het wél een boodschap aan haar heeft.

Wij vinden het hier een trieste gang van zaken dat de hand gelicht wordt met de vitale normen. Zij betreffen niet slechts leven en dood, wel en wee hangt er bovendien van af. Daarom vragen wij ons af hoe de confessionele partijen dit alles kunnen gedogen? Want wij zijn niet van de dingen af, ook al zijn ze bij de wet geregeld en al zijn die wetten aanvaard. Heeft de heer Aantjes als belangrijke woordvoerder van het CDA te laat deze werkelijkheid onderkent, toen hij alsnog de kwestie van de abortus wilde betrekken in het toekomstig formatie-beraad? Is de aangelegenheid niet van zoveel belang dat samenwerking in een regeringsco-

alitie daarmee behoort te staan en te vallen? Waar blijft de geloofwaardigheid wanneer bescherming van ongeboren leven ondergeschikt wordt gemaakt? Geboorterechten mogen niet verkocht tegen enig gemak of enig genot. We mogen geen deelname aan de macht in dit land willen winnen ten koste van schade aan de ziel en aan het heilige gebod.

De komende kabinetsformatie zal beslissend zijn voor het gehalte van onze stellingname ter gelegenheid van het pasgehouden abortus-debat. Trouwens de komende formatie zal zoveel toetsen. Ook de uiteindelijke waarde van de oppositierol van de CHU, nu zij haar kop en koppigheid heeft neergelegd in de schoot van het CDA? Voor ons is uiteindelijk de vraag hoe hoog het echt reformatorisch erfgoed geneeerd blijkt, wanneer het CDA van stee gaat.

Deze opmerkingen zijn niet gemunt op mensen, wie ook. Zij zijn ons allen als behoort zeer lief. Maar het gaat om beginselen en uitgangspunten. Niet op personen maar op principes richten wij ons. Want de nood is opgelegd. In de bedreiging van stoffelijke belangen en materiële waarden ligt de schromelijke verontachtzaming van geestelijke waarden en normen ten grondslag.

Misschien herinneren betreffende bewindslieden zich dat ik vorig jaar mijn twijfels heb uitgesproken over de opzet van het financiële beleid. Het papier was ook toen uitermate geduldig en de woorden klonken gewillig. Om te blijven haken heb ik gezegd, dat wat ter schraging van de koers was opge maakt een flitsen was van mitsen. Dat gold toen de miljoenennota. Heel misschien heeft de uitdrukking enige indruk gemaakt. Het woordje mits is tenminste voor zover ik kan nagaan in reserve gehouden. Schijn bedriegt zo vaak. Want ik vind dat gecamoufleerd het woord thans zelfs is opgerukt tot in de troonrede toe.

Het beleid is toegespitst op behoud en schepping van arbeidsplaatsen en terugdringen van inflatie. Accoord. Dan lezen we: Alleen als dit gelukt enzovoort. Wat zijn die woorden anders dan een parafraze van ons welbekende woordje mits. Indien alle inkomensgroepen bereid zijn kunnen collectieve voorzieningen gewaarborgd blijven. *Weer Indien is mits. Verderop staat:* Als wij die voorzichtigheid betrachten komt een prijsstijging binnen ons bereik. Als is mits. Nogmaals: Wanneer deze bereidheid aanwezig is. Wanneer is mits. Opnieuw derhalve ook dit jaar en dat tot in de troonrede toe een flitsen van mitsen. Die mitsen zijn verle-

den jaar niet geëerbiedigd, anders zou er dit jaar een ander geluid geklonken hebben. Welke garantie is er dat de mitsen deze reis niet zullen uitflitsen? De tekenen zijn er reeds en uit het kloppen op de deur is bereids vernomen dat de bereidheid om de voorwaarden te vervullen aan zware druk onderhevig is. Een korte notitie over de uitspraak dat het beleid nieuwe arbeidsplaatsen moet scheppen. De roep om een troonrede in duidelijk Nederlands wordt sterker.

Had de Regering kunnen zeggen dat zij er zorg voor zou dragen dat er meer mensen aan het werk zouden komen? Of is het toch wel zo subtiel en wel zo veilig om te spreken van het scheppen van arbeidsplaatsen, omdat helaas de ervaring leert dat voor elke arbeidsplaats nog niet een bereidwillige werker gereed staat? Het kabinet zal begrijpen wat wij bedoelen. Zoveel woorden heeft een goede verstaander ook niet nodig. En anders kunnen kamerleden die bij arbeidsbureaus stage lopen van advies dienen. Niet slechts proeven we bij de mensen ongerustheid over de werkloosheid maar ook verontwaardiging, omdat er voor openstaande plaatsen geen mensen te vinden zijn.

Wat bedoelt de Regering met uitzicht op bescheiden groei van de koopkracht? Villa Bellevue? Niet meer dan dat? Is zo'n manier van spreken indicatief voor de uiterst onzekere economische situatie waarin ons land is terechtgekomen?

Hoe afhankelijk zijn wij allen met elkaar niet. Dat zou de ongekende droogte ons hebben moeten leren deze zomer. Opmerkzaamheid kan overheid en onderdanen bijzonder van dienst zijn. De droogte bracht velen in verlegenheid. Het kabinet had daar oog voor. Maar er zijn zovelen in grote moeilijkheden ten gevolge van de ongunst van het economische klimaat. De Regering weet er alles van. Het getij was ons tegen, zegt ze. Laat dat besef vooral ook consequenties hebben in de bejegening van behalve agrariërs, ook van de vissers, die hun bijzondere noden kennen en van kleine middenstanders, van spaarders en al deze categorieën. Vooral de beteugeling van de inflatie vangt zoveel in éne klap. Wat is het oordeel van eerst-aangewezen bewindslieden over de uitspraak van dr. Witteveen, dat de sociaal-economische kosten van de inflatie ernstiger zijn dan werkloosheid?

Hoe dikwijls hinkt het regeringsbeleid blijkens de woorden van de troonrede op twee gedachten. Is dat het oorsprongskwaad van het huidige kabinet? Ik neem een zeer markant en illustratief voorbeeld. Voorrang blijft voor

het openbaar vervoer voor allen. Daarnaast beseft de Regering het belang van de auto voor velen. Begrijp ons goed. Wij willen niet dat de weegschaal in enige richting doorslaat. Wel wensen we een evenwichtig beleid en niet zig-zag-gedoe. Terloops, maar hier ter plaatse de vraag of Verkeer en Waterstaat opgeknapt met het vervoerstekort van de grote steden niet op die wijze dubbel moet inleveren.

Hinken op twee gedachten: De Regering spant zich in voor verbetering en vernieuwing met erkenning van de verantwoordelijkheid van met name het bijzonder onderwijs.

Wij zijn dankbaar voor die erkenning. Dat gezegd zijnde door de Regering, wachten we op vaste schreden en geen hinkstappen. Nog een andere kwestie.

Kan het beleid, gericht op zoveel mogelijke en zo breed mogelijke scholing voor allen, fricties vertonen met het streven gericht op het scheppen van arbeidsplaatsen?

Welke maatregelen beraamt de Regering om eventuele concurrentievervalsende repercussies van de aanmoediging van investeringen en van subsidies op lonen tegen te gaan? Het verheugt ons dat knellende banden, het bedrijfsleven aangelegd, iets worden verruimd om de patiënt wat meer ademhaling te gunnen. Maar komen door de achterdeur niet VAD en ondernemingsraden binnen om toch weer die mogelijkheid tot enige verbreding van winstmarges te bedreigen? Ook dat kan hinken op twee gedachten zijn. Wanneer de bewindslieden zich wat royaal betonen ten opzichte van investeringen mag de waarheid, dat de linkerhand niet weten mag wat de rechter doet, niet inhouden dat die linkerhand neemt wat de rechterhand toeschoof. Ook moet gewaakt worden tegen voorwaarden en bedingen die geruisloze socialisering en nationalisering binnen bereik brengen. Evenmin achten wij schaalvergroting raadzaam. Naar ons voorkomt is dat bij landbouw voorschans van de baan.

Hinken op twee gedachten. De overheid wil niet afstappen van democratisering en spreiding van zeggenschap, maar tevens grote voorzichtigheid betrachten in financieel-economisch opzicht. Zijn de kosten van de democratisering aan tijd en geld niet aanzienlijk? Nogmaals, wij pleiten niet voor het een of het ander. Maar een evenwichtig en consistent beleid is wel geboden. De Regering moet ook waken om geen huis dat tegen zichzelf verdeeld is in het leven te roepen.

Ernstige bedenkingen koesteren we tegen de financiering van het ontworpen beleid voor het komende jaar. Lijkt het er niet een beetje op dat onze Minister van Financiën te onbedachtzaam gewone kosten en dokterskosten voor het vurig begeerde herstel scheidt? Moeten die dokterskosten niet evengoed op tafel komen? Aan gezichtsbedrog hebben we niet veel. Miljarden zijn nodig. Bijzondere tijden rechtvaardigen bijzondere middelen. Ja, ja. Dat lijkt ook gezegd aan trouwe wachters of Nederlands economische muren. De heer Zijlstra mag geen roepende worden in de woestijn, want als de woestijn zich voordoet, is het kwaad geschied.

Wij herinneren bij deze gelegenheid aan onze 4%-motie van juni, die thans wellicht ook geen schijn van kans maakt. Voor zijn behoefte aan middelen moet de Minister niet op de kapitaalmarkt zijn. De rentes zouden als vogels uit het riet omhoog vliegen, de inflatie zou haar slag slaan en de aanmoediging aan het adres van de investeringen kon vergeten worden. De bewindsman zal zijn middelen voor een belangrijk deel uit de lucht moeten plukken. We spreken wel eens van tekort-subsidies, dat zijn in zekere zin de investerings-stimulantia ook. Maar uit een groot tekort tekorten subsidiëren, is al te gortig. Wij hebben dikwijls het pleit gevoerd voor de homeopatie, maar dit is de hemeopathe te dol, want die werkt ondanks zijn bestrijden van kwalen met gelijke, dat is die kwalen veroorzakende middelen met minieme doses. Hier worden echter tekorten met een machtig groot tekort gecureerd. Is het verhaal over het zogenaamd 'inverdienen' geen sprookje, te meer omdat de overzichten gewagen van nieuwe lasten, uitgaven en taken voor de afzienbare toekomst? Het inverdien-effect mag geen uitverkoop-effect worden. Het scheppen van arbeidsplaatsen wordt echt een scheppen, namelijk uit niet.

Wat te denken van de 8% aanzwelling van de wereldhandel? Behoort dat ook tot de familie van de mitsen? Ik wil me niet mengen in de twistvraag of hier gezegd moet worden drijfzand. Op gewoon zand bouwen is ook al onaanvaardbaar.

Heeft de heer Witteveen onlangs in Manilla zonder reden zijn waarschuwend vinger opgeheven in de richting van West-Duitsland en Japan vanwege het onvoldoende aandeel in het herstel, dat ook andere landen zouden kunnen profiteren? Al met al gaat de begroting bedenkelijk dicht langs de kanten van vele sloten. Het kabinet zal

ter verdediging opmerken dat zijn bo-reling niet in zeven sloten tegelijk zal stappen. Daar ben ik het volkomen mee eens. Maar in één diepe sloot lopen is genoeg voor een kopje onder.

Geen lastenverzwaringen, meent het kabinet, alsof die niet juist waren aangebracht. Wat is bovendien het effect van de kinderaftekoperatie, voor een aantal gezinnen met midden-inkomens vooral? Wanneer tevens studiefinanciering in geding is, kunnen de effecten dubbel-op zijn in de zin van budgetverzwaring. Onze zorg ten aanzien van de defensie is sedert vorig jaar niet afgenomen. Hier geldt inderdaad een bittere noodzaak. Wij achten vervanging en vernieuwing van materieel te land, ter zee en in de lucht een belangrijke eis. Het zal zich wreken, wanneer plooiën in de voorhanden begroting worden opgeschoven naar een grote hobbel in de nabije toekomst. Bij een eerdere gelegenheid heeft mijn fractie bezwaren geuit tegen wat heet 'regeren per nota'. Uit beantwoording van bereids gestelde vragen is gebleken dat de Minister-President het te duchten gevaar niet uitsluit. Het is wel een kwestie waarover klaarheid gewenst is.

Ten aanzien van zuidelijk Afrika delen we de vrees die in de troonrede is verwoord. Wel achten we van hoogst gewicht dat in de bejegening van toestanden in andere naties niet met twee maten wordt gemeten. Wij denken ook aan landen, waar ondraaglijke verdrukking heerst en vervolging omwille van het geloof. Het heeft onze instemming in de lijn van wat we jarenlang hebben bepleit dat de ontwikkelingshulp plaatsvindt in bilateraal contact. Minder kunnen we ons vinden in de gedragslijn dat de hulp zich bovenal zal richten op de allerarmste volkeren. Ons bezwaar richt zich niet op de kwalificatie als zodanig, allermindst zelfs, maar wel op binnenlandse situaties die kunnen meebrengen dat steun wordt geboden aan ontwikkelingen, die de tegenstander welgevallig zijn en met andere woorden het wereldcommunisme versterken. Dat is wel eens ons bezwaar tegen het schermen met het opkomen voor de allerarmsten.

De verbreding van politieke samenwerking binnen de EEG roept ernstige reserve op aan onze kant. Met name denken we aan de complicaties die zich voordoen bij de realisering van wat een gemeenschappelijk landbouwbeleid moet heten. In EEG-onderhandelingen zijn onlangs in een deal een zeventiental richtlijnen aanvaard. Het was een nogal technische ingewikkelde affaire, waarbij verschillende depar-

Abma

tementen betrokken moeten zijn. Onze vraag luidt of met name aan de reper- cussies voor de exportpositie vol- doende recht is wedervaren.

De vrees, eerder geuit, dat door al- lerrehande investeringssteun een inval- hoek geboden wordt voor overheids- bemoeiing geldt ook voor andere sec- toren. Wij denken bijvoorbeeld aan de noodlijdende bosbouw. Ook bij water- leiding en vervoersbedrijven is die ten- dens waarneembaar. Nauwgezette aandacht verdient permanent de over- weging van eventuele voorwaarden die aan steun- en subsidietoezeggin- gen worden verbonden. Socialiseren- de en nationaliserende tendensen zijn naar ons inzicht uit den boze. Nauw hiermee annex is een waarschuwing om het overheidsapparaat niet node- loos te vergroten. Gelijke tred met de bevolkingsgroei zoals de VVD bepleit verdient volle aandacht.

De aankondiging van het beleid sig- naleert het ernstige euvel van het ter- rorisme. Hetzelfde te zeggen is ons niet verdrietig. Ook de kwesties van onmacht van het recht en van burger- lijke ongehoorzaamheid vragen een oplossing. De stelling, toegevoegd aan een proefschrift voor een microscop- isch onderzoek: 'Spreiding van ken- nis, macht en inkomens leidt in Neder- land kennelijk niet tot een daling van werkloosheid, criminaliteit of inflatie, is veelzeggend. Wij nemen aan dat voor het debiteren van deze these geen microscopisch onderzoek vereist was.

De Regering dient te waken dat de urgentie van de overigens kostbare be- stuurlijke reorganisatie niet als een kapstok gaat fungeren, waaraan zoveel wordt opgehangen dat het nuttige meubel onder de last bezwijkt. Zolang de gewesten in de maak waren, ducht- ten wij een vierde bestuurslaag. Het huidige alternatief doet vrezen dat slechts twee bestuurslagen overschie- ten.

Ik wil mijn beschouwingen afsluiten met een vijftal opmerkingen. Voor het totaal financieel-economisch beleid achten wij de eenvoudige volkswijs- heid, die naar ik hoop nog menigeen toespreekt, dat de tering gelijke tred moet gaan met de nering. De toegewij- de kleine middenstand is bereid dit voor te leven, mits – ook eens een keer een mits mijnerzijds – deze daartoe de armslag wordt gegund. Dit kabinet was zo ambitieus om plaats en ruimte voor twee kabinetten op te eisen. Want tot 1980 en daarna moeten de rekenin- gen voor dit beleid gepresenteerd wor- den. Laat de vloed van stukken spre-

ken. Eén kabinet, twee kabinetten te erg.

Toen ik hier kwam in 1963 vond een loonexplosie plaats, waarvan de ge- volgen voortduren. Nu het kabinet vol- gend jaar vertrekt, raakt ons volk be- dolven onder de uitkomsten van een explosie van uitgaven. In luttele jaren een verdubbeling. Nog één zo'n explo- sie!

Ergens heette de presentatie van het beleid riskant en moedig. Een slimme vogel die commentator. Hoe de uit- komsten zijn, hij krijgt gelijk. Mislukt het, dan heeft hij het immers gezegd. Loopt het spaak, hij wist het. Wij voor ons zouden tot heilzame schrik beide kwalificaties willen combineren. Het gepresenteerde beleid verdient over- moedig te heten.

Ik behoeft niet uit te weiden. Vooraf- gaande heb ik bewijzen aangedragen voor het feit dat moet betuigd: Wie God verlaat heeft smart op smart te vrezin. Maar de keerzijde geldt even- zeer: Maar wie op Hem vertrouwt, op Hem alleen, ziet zich omringd door Zijn weldadigheden. Dat garandeert ware zedelijke volkskracht, waarover pas zo- veel werd gesproken. Het beleid in de zojuist aangehaalde woorden typeert het beleid dat mijn partij en fractie van ganser harte het Nederlandse volk gunt. Laat ons gefundeerd hopen dat die kracht, die zedelijke volkskracht, ons wordt geschonken.

□

De heer **Terlouw** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Algemene beschouwingen dienen er voor om het kabinetsbeleid in algemene, brede zin te beoordelen. In dit jaar betekent dat een beoorde- ling van de kabinetsplannen voor 1977, maar ook een beoordeling van vier jaar beleid – drie jaar voltooid, één jaar begroot –, een toetsing van 'wat is bereikt' aan de doelstellingen, de vraag of de samenleving met dit beleid slecht, redelijk, goed of het best ge- diend was.

Wat is politiek? Het geheel van maat- regelen waarmee men een land (ge- west, stad) bestuurt, zegt het woorden- boek. Dit zou de indruk kunnen wekken dat politiek alleen is het bestuurlijk ap- paraat met het controlerend orgaan, Regering en parlement. Maar zo wordt de betekenis van politiek niet beleefd door de mensen.

Politiek is macht en machtsstrijd. Het cement van de samenleving, het chaos-voorkomende, het ordenende, is macht. Een aanzienlijk deel van die macht is politieke macht.

Daarom behoort een Regering, be- horen politieke partijen die alleen wil-

len weten van macht als die democra- tisch gekozen en gecontroleerd is, zich voortdurend af te vragen wat er gaan- de is, niet alleen in het bestuurlijk ap- paraat, maar ook, of vooral, in de hele samenleving.

Onlangs is verschenen het rapport 1975 van het Sociaal en Cultureel Plan- bureau. In algemene zin is uit dat rap- port dat hier vanavond al eerder is ge- citeerd, de conclusie getrokken, dat Nederland conservatiever is geworden in de periode na 1970. Die kwalificatie lijkt mij juist voor zover het gaat over een verminderde tolerantie tegenover mensen van een ander ras of waar het gaat over de nog steeds aanwezige neiging tot stigmatisering, tot negatie- ve beoordeling van de werkloze.

Maar lang niet in alle opzichten kan men de toegenomen onlust- en angst- gevoelens afdoen met vernieuwd con- servatisme. De Nederlander blijkt bij- voorbeeld helemaal niet zo ontevren- den over zijn inkomen. Het is het wel- zijn, nu en vooral in de toekomst, dat hem zorgen blijkt te baren.

In 1966 had de ontevredenheid over de samenleving tot gevolg een sterke vernieuwingsgezindheid. Opmerkelijk is dat, volgens het rapport, de ontevren- den nu weinig neiging vertonen tot vernieuwing. Wij kunnen dat gemak- halve conservatisme noemen, maar het zou ook geen luxe zijn om na te gaan of de sterk vernieuwende partijen – waarbij ik D'66 graag als eerste noem – wel steeds voldoende hebben beke- ken welke vernieuwingen werkelijke verbeteringen waren. Het is immers al te gemakkelijk om degenen die niet in extase worden gebracht door vernieu- wingen die je zelf voor verbeteringen houdt, maar die dat nog niet hebben bewezen te zijn, voor conservatief uit te maken.

Overigens, het staat voor mij vast dat de hoofdpunten van vernieuwin- gen van D'66, namelijk maatschappe- lijke democratisering en bescherming van natuur en milieu, het welzijn van de mensen wel degelijk hebben ver- hoogd en dat dit ook zo is ervaren.

De malaise, het gevoel van onzeker- heid en ongerustheid voor de toe- komst, zit 'm niet in het materiële vlak. De westerse mens lijdt aan afstomp- ing, aan automatisering, aan ver- vreemding van zichzelf, van zijn mede- mensen en van de natuur.

In dit proces, zegt Erich Fromm, heeft de mens zich zelf veranderd in een ding; het leven is ondergeschikt geworden aan het bezit, 'het zijn' wordt overheerst door 'het hebben'. Terwijl de wortels van de westerse cul- tuur, zowel grieks als hebreuws, de

Terlouw

vervolmaking van de mens tot doel van het leven maakten, houdt de moderne mens zich bezig met de vervolmaking van de dingen en met de kennis om deze te vervaardigen.

Het lijkt erop dat ten langen leste de westerse mens begint in te zien, of liever aan te voelen, dat zijn monomane hang naar bezit, naar produktie en consumptie, een werkelijke rijping tot volwaardig mens-zijn, een werkelijke aanvaarding van het leven, in de weg staan. Nu het aantal mensen dat alle materiële goederen bezit toeneemt, staan ook steeds meer mensen met lege handen, diezelfde mensen. Zij staan te meer met lege handen, omdat datgene wat de westerse cultuur aan niet-materiële waarden bezat voor een groot deel is losgeslagen.

– De machtswillekeur van hoogleraren is ingeperkt, maar ook de zo positieve eerbied voor de briljante leermeester is daarmee verdwenen.

– De frustrerende druk van de gemeenschap om totaal onwortelde huwelijken toch in stand te houden, is gelukkig weg; maar ook verkommeren steeds meer kinderen in het niemandsland tussen twee ouders die het gevecht om vrede wat al te gemakkelijk opgaven.

– De kerken kunnen de mensen niet meer klein houden, waaraan zij zich vroeger nogal eens schuldig maakten; maar zij die God dood verklaarden, hebben verzuimd de ontredderde gelovigen een andere 'zin van het leven' voor te houden.

Terwijl de materiële voorzieningen toenamen, is er in het veld van de niet-materiële waarden veel gekapt en weinig geplant. Onderwijs, zal men zeggen, is verreweg de grootste begrotingspost. Dat is zo, maar het overgrote deel van ons onderwijs is materieel gericht. Dit kabinet heeft zoveel gedaan aan de sociaal-culturele sector, kan men tegenwerpen. Zeker, maar de sociaal-culturele sector ontwikkelt zich in hoofdzaak volgens maatstaven die zijn ontleend aan de produktiesector; de sociaal-culturele sector is dienstbaar aan de produktiesector, in ieder geval meer dan omgekeerd.

Wie vroeger om een kopje melk verlegen zat, ging het lenen bij de buurvrouw. De techniek heeft in die situatie verandering (en verbetering) gebracht. Wij hebben nu een koelkast. Maar hiermee is ook een brokje menselijk contact verloren gegaan en daar is niets voor in de plaats gekomen. Dat hebben wij verzuimd te doen.

Iemand wiens kind vroeger ziekteverschijnselen vertoonde, liep in zijn

ongerustheid naar de bureaus om raad, of om van zijn telefoon gebruik te maken. Nu heeft hij zelf telefoon en binnen tien minuten staat de ambulance voor de deur. Dat is natuurlijk een grote verbetering en ik zou het niet graag missen, maar er is ook iets door weggevallen. Wij hebben verzuimd dat weggevallene opnieuw in te vullen.

Wij hebben elkaar niet meer nodig. Machines en organisaties, perfecter dan mensen, hebben de taken overgenomen. En wij hebben niets gezocht om de kilte die daardoor ontstaat te verjagen. Dat hebben wij verzuimd.

Technocratie en bureaucratie hebben de plaats ingenomen van contacten tussen mensen onderling en tussen mens en cultuur: beter, efficiënter, goedkoper. We willen ze niet meer missen, maar we zullen moeten leren, ermee te leven, wij zullen moeten eisen dat technocratie en bureaucratie ondergeschikt zijn aan de mens. Het gaat om de mens, niet om de machine, niet om het systeem.

Al 500 jaar voor Christus of daaromtrent sprak Zarathustra: 'Uw vruchten zijn wel rijp, maar gij zijt niet rijp voor uw vruchten'. Inderdaad, de straaljager, de maanraket, de computer, ook het sociale stelsel, het zijn rijpe vruchten, prachtige produkten van het menselijk kunnen. Helaas, wij zelf blijken niet rijp om er mee te kunnen leven, wij zijn niet rijp voor onze rijpe vruchten. Wij kunnen niet leven met onze verworvenheden. Is het dan wonderlijk dat het Sociaal Cultureel rapport moet constateren dat de mensen – ondanks de gestegen welvaart – ontevredener, ongelukkiger en banger worden?

Wij leven in een wereld van machines en dat is beangstigend, als niet op ieder moment duidelijk is dat de machine ondergeschikt is aan de mens, een dienaar, een hulpmiddel. En hoe onduidelijk is dat als we corresponderen met computers of als cruise missies zelfstandig hun weg vinden naar een vijandelijk doel. Mens en machine zijn tegenstrijdige begrippen, en toch doen wij er alles aan, via consumptiedwang, via groeivoeten, macro-economische verkenningen, prioriteitstellingen, zelfs via ons onderwijs, om ze met elkaar te verzoenen.

Suzuki zei in 1960, sprekend over het Zen-boeddhisme:

'De persoon impliceert individualiteit, persoonlijke verantwoordelijkheid, terwijl de machine het produkt is van verstandelijkheid, abstractie, veralgemenisering, totalisering, groepsleven.

Objectief of intellectueel gesproken of gesproken vanuit de georiënteerd-

heid op de machine, heeft persoonlijke verantwoordelijkheid geen betekenis. Verantwoordelijkheid is logischerwijze verbonden met vrijheid en in de logica bestaat geen vrijheid, want daarin wordt alles beheerst door strenge logische regels.'

Misschien hebben we de mensen te lichtvaardig van hun verantwoordelikheden ontheven, verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor anderen. We kunnen niet leven met onze verworvenheden, niet met de explosiemotor, ook niet met het sluitende stelsel van sociale verzekeringen. Ik kom daar nog op terug.

Als de mensen onzeker zijn, en bang voor de toekomst, dan komt dat niet omdat ze bang zijn dat de materiële voorzeleningen gaan haperen, dat de welvaart niet meer zal groeien, maar omdat wij proberen mens en machine met elkaar te verzoenen, omdat we niet aan de mens bouwen, maar aan de technocratie, omdat we vervreemden van elkaar en van de natuur en daardoor van onszelf, omdat we menen dat onze persoonlijke moeilijkheden kunnen worden opgelost door de bureaucratie, omdat we ons richten niet op wat we zijn, maar op wat we hebben, omdat we schaalvergroting toepassen tot we begin noch einde kunnen zien en knielen voor deze gouden gigant.

Mijnheer de Voorzitter! Wellicht denkt u dat ik een anti-groeiverhaal aan het houden ben. In het geheel niet. Ik probeer alleen te begrijpen waarom de mensen dan zogenaamd weer conservatiever worden en wat het antwoord van de politiek moet zijn.

De vraag 'groeit of geen groei' is achterhaald door de veranderde situatie in de wereld. De vraag voor Nederland luidt nu veeleer of we

- voldoende vernieuwing kunnen realiseren om een behoorlijk welvaartsniveau te handhaven, en
- of die welvaart werkelijk welzijn zal kunnen voortbrengen.

Voorthollen als een blind paard is onzin, terugdeinzen naar de middeleeuwen evenzeer.

De fractie van D'66 is van mening dat vooruitgang, in de zin van toenevend geweld, massificatie, schaalvergroting, ontmenselijking, overname van alle arbeid door machines, funest is. Anderzijds is het gevaarlijke onzin om het produktie-apparaat weg te trappen, of de ondernemers de schuld te geven van de vervreemding. Het is de hele Westerse cultuur die een zo grote nadruk heeft gelegd op het 'hebben', en die cultuur in zijn geheel wankelt nu door de gevolgen ervan.

Terlouw

De oplossing is niet niks meer te doen, of minder te doen, de oplossing moet worden gevonden door het anders te doen, door prioriteiten te verleggen. Leidraad daarbij kan zijn, dat maatregelen geen systemen moeten dienen, technocratische noch bureaucratische noch politieke systemen, maar mensen. Het geluk van die mensen wordt bepaald door de mate waarin ze creatief zijn, contact met elkaar hebben en contact hebben met natuur en cultuur. Het welvaartsniveau is daarvoor alleen instrumentaal; het is geen doel in zichzelf.

Dat wil zeggen dat het hoofddoel van het politiek handelen moet zijn de sociaal-culturele sector te versterken, maatregelen te nemen in de sociaal-culturele sector, waardoor mensen hun creativiteit kunnen ontplooiën en hun contacten met elkaar en met het bestaande kunnen verdiepen. De motor die dit moet voortbrengen blijft de industriële bedrijvigheid, die vernieuwd en versterkt moet worden, aangepast aan nieuwe omstandigheden, nieuwe eisen, nieuwe randvoorwaarden. Beide sectoren, de sociaal-culturele en de industriële, bestaan naast elkaar en kunnen bestaan door middel van elkaar. De overheid moet een actief beleid voeren ten aanzien van een hoogwaardige industrie. De industrie maakt verbetering en uitbouw van de sociaal-culturele sector mogelijk. De sociaal-culturele sector vormenselijkt de industrie.

Ik zal nu proberen een aantal beleidsdaden en beleidsvoornemens van de Regering te toetsen aan de uitgangspunten die ik heb geschetst.

De Regering neemt een beperking van de groei van de collectieve uitgaven tot 1% van het nationale inkomen per jaar als uitgangspunt. Verder wil de Regering de rendementen in het bedrijfsleven verbeteren.

Op zichzelf is voor die rendementsverbetering een beperking van de groei van de collectieve uitgaven niet strikt nodig. Ook als aankopen en investeringen via de overheid lopen kunnen rendementen van het particuliere bedrijfsleven worden verbeterd. Bovendien zou de overheid maatschappelijk nuttige dingen kunnen doen, heel wat nuttiger dan verhoging van de particuliere consumptie.

Toch zijn we het eens met beperking van de groei van de collectieve uitgaven. De reden is niet alleen dat verdere stijging van de belastingdruk onherroepelijk een stimulans wordt voor de ontwikkeling van een ingenieus afwentelingssysteem. Ook is een belangrijke reden dat we de bureaucratie vre-

zen die hand in hand gaat met het overheidsbudget, dat we het gigantisme vrezen van het overheidsapparaat, de complexiteit, de onoverzichtelijkheid van het systeem, waarin de individuele mens de weg niet vindt en neurotisch wordt van de lokettenangst. Het is de machtsconcentratie die we vrezan; macht moet gespreid worden.

De Regering wil de rendementen herstellen door een (zij het bescheiden) groei van de particuliere consumptie. Dat spreekt ons weinig aan.

De groei van het nationaal inkomen kan worden gebruikt voor rendementsherstel, collectieve uitgaven, uitgaven in de sfeer van milieu- en arbeidsomstandigheden verbeterende maatregelen in de bedrijven en particuliere consumptie.

Aan dit laatste is, gemiddeld althans, het minst behoefte. Onze voorkeur heeft het om de rendementen te herstellen en voorts het de bedrijven mogelijk te maken, of af te dwingen, dat wat er verder aan armslag is te gebruiken voor schoner produceren en consumeren en voor het verbeteren van arbeidsomstandigheden: veiliger, menselijker, geen lopende-bandwerk, een horizontaler arbeidsverdeling, indien verlangd een vervroegde pensionering (of een latere pensionering), creatiever.

De Regering stemt haar beleid af op de oplossing van het werkloosheidsprobleem. Terecht. De vraag is of de Regering oplossingen vindt en of dat fundamentele verbeteringen zijn.

Het gevoel nutteloos te zijn is vernietigend voor een mens. Dat gevoel heeft hij als hij ongewild werkloos is; hij kan het ook hebben als hij acht uur per dag zinloze arbeid verricht.

Geregeld lees ik in de kranten dat men (vooral in het westen van het land) nauwelijks vakmensen kan krijgen. Dat klopt met wat ik vorig jaar bij de algemene beschouwingen heb gezegd over een kort onderzoekje bij een aantal gewestelijke arbeidsbureaus. Wie een vak kent hoeft niet werkloos te zijn. Ik wil niet pleiten voor een teruggaan naar de zuiver technische opleidingen van vroeger, zonder algemene vorming, maar als we terecht zijn gekomen in een situatie dat bij deze opleidingen het vakmanschap niet meer een belangrijke plaats inneemt, dan zijn we op de verkeerde weg. Want vakmanschap geeft plezier en voldoening; algemene vorming zonder vakmanschap is steriel, algemene vorming naast vakmanschap veruimt de blik. Zijn er eigenlijk nog jonge mensen die een gewelf kunnen metselen?

Vakmanschap, ambachtelijk kunnen, schept niet alleen vreugde voor de man of vrouw zelf, het is ook onontbeerlijk voor de stadsvernieuwing, die dreigt te stagneren omdat er geen vaklieden zijn. Daar moet iets aan gebeuren. Wij vinden het erg belangrijk, wij vinden het essentieel, dat mensen op hun eigen kleine schaal, naar eigen inzichten hun leven, hun woon- en leefpatroon kunnen inrichten.

Niemand hoeft het vandaag de dag te doen zonder inkomen, al is het leven met het minimumloon zeer sober. Het betekent dat geldstromen van enorme omvang hun weg vinden naar hen die om de een of andere reden niet werken. Onder hen zijn er velen die graag wél zouden werken.

Tegelijkertijd is er werk in overvloed dat niet kan worden verricht, omdat er geen geld voor is; in de sociaal-culturele sector, bij de ouden van dagen, de hulpbehoevenden, de eenzamen, de ontwortelden, in vervuilde natuurgebieden en noem maar op.

Wat is dat voor bizarre situatie?

Werkgelegenheid hoofdpunt van het regeringsbeleid, de erkenning dat het fruikend voor iemand is om geen zinvol werk te kunnen doen, enorme geldstromen, en talloze baantjes die open moeten blijven door geldgebrek. Zou er soms iets met het systeem aan de hand zijn? Denken wij misschien toch meer aan perfectie van het systeem dan aan de mens voor wie het is ontworpen?

Men spreekt van misbruik van de sociale wetten – een randverschijnsel. Geen randverschijnsel is de toename van ziekten, niet ziekteverzuim, van onvrede met de situatie, van stijging van het gebruik van medicijnen. Wij hebben het allemaal beter, ja zeker. En wij zijn meer ziek. Wij hebben een prachtig stelsel van sociale verzekeringen opgebouwd, en wij zijn meer ziek. Wij hebben een perperdure organisatie voor de volksgezondheid, en wij zijn meer ziek. Wij hebben uitgekookte diëten, kennis van voedingsleer, een farmaceutische industrie, trimbanen en sportvelden, en wij zijn meer ziek. Wij kunnen niet leven met onze verworvenheden, wij zijn niet rijp voor onze rijpe vruchten, wij worden er ziek van.

Of de mens er tegen kan, zijn verantwoordelijkheden tot een minimum te zien terug gebracht, of hij het de moeite waard vindt om in een ziekenhuis als nr. 316 zijn leven met een week verlengd te zien, of hij rijker wordt van nog een jaar langer onderwijs in iets wat het bestaande systeem weer een stap verder zal brengen, wij hebben

Terlouw

het ons niet afgevraagd. Misschien hebben wij te ijverig aan de systemen gebouwd, zijn wij vergeten te kijken of zij wel naar menselijke maat zijn gesneden. De mensen moeten maar in de systemen passen.

De systemen zijn perfect, feilloos, sluitend, en in al hun volmaaktheid vaak belachelijk. Scholen, ziekenhuizen, tehuizen voor ouden van dagen werven met voorbeeldige ijver cliënten om maar aan hun subsidies te komen. Toneelgezelschappen eindigen het seizoen met dure producties om dezelfde reden. Allerlei gesubsidieerde instellingen zijn als de dood om geld over te houden, omdat anders het jaar daarop hun subsidies worden gekort. Mensen dienen systemen, systemen dienen computers, computers dienen de industrie, de industrie dient het materialisme, waaronder de Westerse cultuur gebukt gaat. Het klinkt wat retorisch – ik geef het toe – maar ik neem aan, dat de bedoeling duidelijk is.

Een concreet voorbeeld, dat gelijktijd een uitnodiging voor de Regering inhoudt.

Er zijn in ons land 700 000 à 1 miljoen gehandicapten. Vierhonderdduizend van hen zitten in een rolstoel. Wat zien wij hen eigenlijk weinig. Blijkbaar zijn velen van hen netjes weggestopt.

Deze gehandicapten zijn met ingang van vorige week afhankelijk geworden van de uitvoering van de AAW, de aanvullende wetgeving op de WAO en de AWBZ.

Nu schijnt de AWW complementair te zullen werken waar andere regelingen te kort schieten, maar het is nog zeer onduidelijk of en, zo ja, hoelang dit ook zal gelden ten aanzien van gezinsverzorging en huishoudelijke hulp, die wordt verstrekt door CRM.

Toch is juist dit laatste essentieel voor de zelfstandigheid van gehandicapten en zelfstandigheid is een van de wezenlijkste verlangens van de gerijpte mens. Er is mij verteld dat veel gehandicapten zelfstandig zouden kunnen leven, zouden kunnen wonen in een zogenaamde zelfstandige bejaardenwoning voor gehandicapten, als zij maar hulp hadden juist buiten de normale werken, bij het opstaan en naar bed gaan. Is het waar dat voor dat soort hulp de AAW niet zal bijspringen, waardoor vele geestelijk volwassen en zelfstandige personen zullen zijn aangewezen op verpleeg- en verzorgingstehuizen? Is het ook waar dat dat duurder is? Zo ja, dan schiet hier kennelijk het systeem weer te kort,

want dan herkent het niet de individuele mens en wat werkelijk belangrijk voor hem is.

Iets dergelijks geldt voor oudere mensen. Naar ik hoor zijn er huisartsen die mensen van boven de zeventig afraden om zich zelfs maar te laten inschrijven voor toekomstig verblijf in een tehuis voor ouden van dagen. Het regelmatig terugkerende telefoontje dat er nu plaats voor hen is maakt hen onzeker, en zeggen deze huisartsen: het is voor uw geestelijk en lichamelijk welzijn veel beter, zo lang mogelijk zelfstandig te blijven, te midden van jongere en werkende mensen, met gevarieerde contacten, en met een taak en verantwoordelijkheid, ook al zijn die geringer dan vroeger. Ook hiervoor is gezinshulp nodig op incurante tijden.

Dit kabinet is niet een materialistisch kabinet, in de zin dat het geen oog zou hebben voor het belang van de sociaal-culturele sector. Het is onredelijk te zeggen dat deze Regering de ondernemers vette kluiwen toewerpt vanuit verholen kapitalistische begeerten. De Regering slaagt er in aannemelijk te maken dat zij herstel van de productiesector wenst onder andere om haar spreidingsdoelstellingen mogelijk te maken.

Wat ons teleurstelt is dat de Regering grijpt naar de oude middelen, alsof de problemen van een oude, al bekende soort zijn. Dat zijn ze niet, noch in de sociaal-culturele sector (waar eerder sprake is van een labiel evenwicht dan van sociale stabiliteit), noch in de industriële sector.

De problemen zijn van structurele aard, zegt nu dan ook de miljoenennota. Wat is de oplossing? Een structuurnota, modern geschreven, maar feitelijk alleen een andere verpakking van wat al plaatsvond.

De ondergrens voor projecten die gebruik kunnen maken van het investeringsrekeningstelsel is gelegd op f 10 mln. Geen voorstellen zijn gedaan voor concrete maatregelen voor het middelgrote en kleine bedrijf.

Van het speerpuntenbeleid moet worden verwacht dat het zich zal richten op dezelfde grote technologieën die ook vroeger al werden gesteund, de nucleaire technologie (natriumkoelsystemen voor SNR, reactorvaten), vliegtuigindustrie, satellieten. Teleurstellend voor iemand die al jaren pleit voor versterking van het middelgrote en kleine bedrijf, steun voor deze bedrijven van de overheid óók in het bewerken van nieuwe markten, een op deze bedrijven gericht aankoopbeleid

van de overheid zelf, het vormen van kleine, dynamische groepen, die per aandachtgebied stimulerend kunnen werken op technologische vernieuwing, marktverkenning en -bewerking, toekomstverkenning ten behoeve van kleinere bedrijven. Op dit laatste heeft overigens de Minister voor het Wetenschapsbeleid bij de parlementaire behandeling van de Nota voor het Wetenschapsbeleid tot mijn grote genoegen positief gereageerd.

Het niveau van welvaart, en daardoor van welzijn, zal in overwegende mate worden bepaald door de mate van technologische en industriële vernieuwing die wij kans zien te realiseren. Zolang ik adem heb en het recht om dit spreekgestoelte te beklimmen zal ik dat blijven herhalen. Ik doe het meteen nog maar een keer. Het niveau van welvaart en daardoor van welzijn – ik kijk de Minister van Economische Zaken aan – zal in overwegende mate worden bepaald, naar mijn mening, door de mate van technologische en industriële vernieuwing, die wij kunnen realiseren. De Minister van Financiën moet het nog maar eens nalezen.

In deze kabinetsperiode heeft de Regering een spreidingsbeleid willen voeren, niet alleen van rijksdiensten, maar – het is hier al door verschillende sprekers gememoreerd – ook van inkomens, kennis en macht.

Aan inkomensspreiding is inderdaad iets gedaan. Het fiscaal instrument is daarvoor gehanteerd voor zover mogelijk. Weinig is gedaan om fundamentele oorzaken van inkomensongelijkheid weg te nemen, waarover ik bij de eerste algemene beschouwingen tegenover deze Regering heb gesproken, onder andere over:

- de monopolievorming, zelfbescherming van beroepsgroepen;
- de aureooltjes, op grond waarvan inkomen wordt verworven;
- de ondoorzichtigheid van de beloningsstructuur, onder andere waar het pensioenaanspraken betreft.

Heeft de Regering kennis gespreid? De deuren en laden van dit kabinet staan vrij vaak open en anders wel op een kier. Lof voor de behandeling van de affaire-Prins Bernhard, lof voor de wijze waarop een paar persoonlijke incidenten van of met kabinetsleden werden opgelost: menselijk, in portie.

Ons onderwijsniveau behoort tot de hoogste in de wereld, de Regering heeft zich ingezet voor het handhaven van een gevarieerde pers, ons omroepbestel is uniek in z'n bonte verscheidenheid. Met de VPRO, het IKON, Veronica en de EO en alle grotere

Terlouw

krijgt indoctrinatie niet veel kans in Nederland en dat is niet gering te achten. Wij blijven zitten met de vraag, die ik vandaag niet, überhaupt niet kan beantwoorden, welke kennis gespreid wordt, kennis die leidt tot rijpheid en aanvaarding van het leven, of kennis die de basis is voor geweld en hebzucht?

Ik verneem graag wat de Regering heeft gedaan naar haar eigen overtuiging aan de spreiding van de macht. Voor zover ik kan nagaan heb ik macht zich alleen zien concentreren. Macht heeft zich geconcentreerd bij de overheid, bij de bureaucratie, is niet terechtgekomen bij de individuele burger.

Ik zie niet dat de burgers greep hebben gekregen op de ontwikkelingen van nieuwe technologieën, die straks over hen komen. Het lijkt mij dat burgemeesters nog steeds in de eerste plaats worden benoemd op grond van de machtspositie van hun partij, niet in de eerste plaats op grond van hun hoge verstandelijke en morele kwaliteiten.

Minister De Gaay Fortman: Zij worden benoemd op grond van hun bekwaamheid en dat weet de geachte afgevaardigde.

De heer Terlouw (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik moet bestrijden wat de Minister van Binnenlandse Zaken nu zegt. Als het waar is dat burgemeesters in de eerste plaats op grond van bekwaamheid worden benoemd en niet in overwegende mate op grond van een machtspositie van de partij waartoe zij behoren, dan zouden er meer D'66-burgemeesters en burgemeesters van andere groeperingen en partijloze burgemeesters zijn benoemd. De Minister van Binnenlandse Zaken kan niet ontkennen dat de politieke partij een belangrijke factor is bij het benoemingsbeleid.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard kan ik niet ontkennen dat het behoren tot een politieke partij een van de factoren is die bij burgemeestersbenoemingen een rol spelen. Uit wat de geachte afgevaardigde zegt blijkt dat hij de praktijk van de burgemeestersbenoemingen niet kent.

De heer Terlouw (D'66): Dat klopt.

Minister De Gaay Fortman: Ik nodig hem bij dezen uit daarover eens met mij te komen praten.

De heer Terlouw (D'66): Dat is nu juist de moeilijkheid. Wij willen daarover met de Minister niet zo graag spreken.

Dat is nu precies waar de crux van de zaak ligt.

Minister De Gaay Fortman: Ik bedoel niet dat de geachte afgevaardigde over kandidaten van zijn partij met mij zou komen praten, maar ...

De heer Wiegels (VVD): ... maar om zelf burgemeester te worden ...

Minister De Gaay Fortman: ... maar over de procedure voor de benoeming van burgemeesters.

De heer Terlouw (D'66): Die uitnodiging neem ik graag aan.

Ik had het over spreiding van macht.

Minister Lubbers: Spreiding van kennis!

De heer Terlouw (D'66): Als aan mij wat informatie wordt gegeven behoort dat tot spreiding van kennis. Via kennis spreidt men ook macht, dat is waar.

In het wetsontwerp VAD concentreert zich beheersmacht over grote kapitalen.

De Regering heeft driemaal ingegrepen in de loonvorming. Ik haast mij te zeggen dat wij het daarmee eens waren, maar het etiket spreiding van macht verdient het bepaald niet. Mijn fractie is van mening dat de Regering de komende tijd zo terughoudend zal moeten zijn als maar enigszins mogelijk is met ingrijpen in onderhandelingen over het arbeidsvoorwaardenbeleid. Als de indruk gaat ontstaan dat ingrijpen regel is en vrijheid van onderhandelen uitzondering, dan is een wezenlijk element van onze democratie in gevaar en is er strijdigheid met de doelstelling macht te spreiden. Overigens spreek ik graag de wens uit dat er een sociaal contract tot stand zal komen, dat kan dienen als een kader waarbinnen CAO's worden geregeld.

Al met al heb ik niet veel machtspreiding gezien, behalve dan misschien indirect, via de spreiding van inkomens en kennis. Misschien wil de Minister-President eens uiteenzetten wat hij er zich van had voorgesteld en wat er van terecht is gekomen. De ware kunst van democratie blijft ten slotte het weggeven van macht, niet het verzamelen ervan.

We hebben nu een aantal jaren samengewerkt met de grootste socialistische partij, terwijl D'66 zelf geen socialistische partij is. Ondanks meningsverschillen kon die samenwerking standhouden, omdat de PvdA een vernieuwingsgezinde partij is, nooit te lui om na te denken over de koers die de samenleving neemt of zou moeten nemen.

Toch is D'66 in wezen veeleer liberaal dan socialistisch, in die zin dat de partij zich vooral richt op het individu en diens plaats in de samenleving. Waarom dan toch voelt D'66 zo weinig verwantschap met de politiek van de VVD?

Dat heeft vooral de volgende twee redenen.

a. De VVD geeft er weinig blijk van iets te begrijpen van de culturele crisis waarin de westelijke wereld zich bevindt;

b. In de praktijk richt het vrijheidsbegrip van de VVD zich vooral op de vrijheid materiële goederen te verwerken. Dat blijkt o.a. uit het nieuwe verkiezingsontwerpprogramma. D'66 vindt – en ik citeer hier Schumacher – dat een leven, allereerst gewijd aan het nastreven van materiële doelen, leeg en fundamenteel onbevredigend is. Zo'n leven zet persé de ene mens op tegen de andere, de ene natie tegen de andere, want de behoeften van de mens zijn oneindig en oneindigheid kan alleen worden bereikt op geestelijk, nooit op stoffelijk gebied.

Het CDA is tot stand gekomen. Er valt nog weinig te zeggen over de innerlijke samenhang ervan, noch over de politieke richting die zal worden ingeslagen. Helaas, een explosie van het bestaande partijstelsel heeft sinds 1966 niet plaatsgevonden, misschien is het meer een implosie. Ik hoop – voor de politieke helderheid waarop het Nederlandse volk recht heeft – dat niet alleen de confessionele, maar ook de politieke grondslag van het CDA duidelijk zal worden, maar het geloof daarin, als vaste grond van deze hoop, mis ik.

Ik wil nog iets zeggen over de politieke overtuiging van D'66 vergeleken met die van de PvdA. Voor een gedeelte geldt wat ik ga zeggen ook de PPR: overigens bestaat er tussen de PPR en D'66 een grote overeenkomst in ideeën en opvattingen die pas in hun praktische uitvoering soms divergeren.

Eerst een voorbeeld uit de praktijk. De Partij van de Arbeid en de PPR zijn een boycot-actie begonnen tegen de AMRO-bank.

D'66 doet daaraan niet mee, niet omdat wij het apartheidssysteem in Zuid-Afrika niet even grondig zouden verfoeien als die andere partijen, niet omdat wij ons niet zouden willen inspannen om aan dit systeem afbreuk te doen, wel omdat wij geen zondebok willen zoeken om de onlustgevoelens over onze eigen verantwoordelijkheid op af te wentelen; tot voor kort verdienden wij allemaal wat graag geld aan Zuid-Afrika. Wel omdat wij van de vele Nederlandse bedrijven die een

Terlouw

commerciële relatie hebben met Zuid-Afrika, er niet één willen kiezen om in de ogen van het publiek in discredit te brengen, want dat vinden wij onrechtvaardig.

Nu over onze verhouding tot de PvdA iets meer in het algemeen. Het zou dwaasheid zijn niet te erkennen dat het socialisme ook in Nederland van grote betekenis is geweest; ik bedoel dat in positieve zin.

De PvdA komt op voor de zwaksten in de samenleving. Al degenen die menen dat D'66 niet zou opkomen voor de zwaksten in de samenleving, maken een ernstige vergissing.

Het verschil zit in de waardering wie die zwaksten zijn.

Voor de PvdA zijn de zwaksten nog altijd identiek of vrijwel identiek met de laagst betaalden. Zonder twijfel hecht de PvdA grote waarde ook aan bijvoorbeeld onderwijs voor deze zwakken, maar de identificatie is een materiële en ook één met een groep, met een klasse. Het is dan ook geen wonder dat oplossingen veelal worden gezocht in gemeenschapsvoorzieningen, in collectieve maatregelen.

Ook D'66 zet zich in voor de 'zwakken van de PvdA'; dat is in negen jaar stemgedrag in deze Kamer wel gebleken. Maar voor ons zijn de zwakken ook, mede, misschien langzamerhand wel vooral, de vervreemden, de eenzamen, degenen die onmondig worden gehouden, degenen die het in de technocratie niet harden kunnen, degenen die vinden dat het ziellose, eentonige, nutteloze werk dat ze moeten doen een belediging is voor hun mens-zijn, de van hun menselijke contacten beroofden, de van hun verantwoordelijkheid beroofden en zij die merken dat de materialistische Westerse cultuur hen meer en meer met lege handen laat staan.

Dat zijn de individuen, niet in een groep of klasse onder te brengen. En een individu-gerichte benadering springt zuinig om met oplossingen in de collectieve sfeer, want de bureaucratie die daarmee hand in hand gaat versterkt de vervreemding, verkillig en onmondigheid waarover ik sprak.

Het socialisme heeft grotere rechtvaardigheid en grotere solidariteit met de minst bedeelden gebracht. Thans, nu de materialistische Westerse cultuur en de materialistische mens daarin een identiteitscrisis en een motivatiecrisis beleven, nu blijkt dat we met onze rijpe vruchten, met onze verworvenheden niet weten om te gaan, is er een individualisering nodig, een post-socialistisch liberalisme, een liberalis-

me dat het belang van de socialistische inbreng in het nabije verleden erkent.

De VVD spreekt van 'gelijke kansen'. Dat is lang niet goed genoeg. De één wordt gezond geboren, met goed verstand en met evenwichtige, verstandige ouders. De andere zwak, zwak begaafd ook, met een egoïstische vader en een neurotische moeder. Gelijke kansen?

Post-socialistisch liberalisme schept per individu de kans die hij persoonlijk onvoldoende heeft meegekregen. Je kunt je inspanningen erop richten dat iemand die f 30.000 verdient, maar qua capaciteiten er f 40 000 waard is, inderdaad een veertigduizender wordt. Dat kan je doen. Maar ik weet wel een paar hogere prioriteiten.

De politieke uitgangspunten van D'66 in hun gedaante van 1976 zijn neergelegd in een programma en worden volgende maand op een congres besproken. Ik ben van mening dat geen andere politieke partij in Nederland deze uitgangspunten dekt.

De fractie heeft beoordeeld en beoordeelt het regeringsbeleid vanuit deze uitgangspunten. Dat valt hier negatief, daar positief uit. Ik heb bij deze algemene beschouwingen bewust afgezien van iedere detaillering. We krijgen daarvoor de gelegenheid bij de *begrotingsgewijze behandeling*.

Helaas ontbreekt mij de tijd om vandaag te spreken over onderwerpen die ook van uitermate groot belang zijn, zoals de situatie in Libanon en in Zuidelijk Afrika. Dat zal moeten wachten tot later in deze herfst.

De vergadering wordt te 21.40 uur geschorst en te 21.50 uur hervat.

□

De heer **Koekoek** (BP): Mijnheer de Voorzitter! Tot nu toe is het reeds duidelijk geworden dat het in Nederland niet goed gaat. Het gaat niet goed met de Regering, want wij hebben een begrotingstekort volgens de miljoenennota van 14,6 mld. en dat is ongeveer vijf maal zo hoog als dat bedrag vijf jaar geleden was. Wij hebben nu rond tweehonderdvijftigduizend werklozen en wij maken aan de lopende band nog ontslag van werknemers mee, omdat de bedrijven moeten sluiten vanwege het slechte beleid van deze Regering.

Er is in 1972 een grote fout gemaakt, toen wij een linkse regering kregen met medewerking van de KVP en de ARP, want de progressieven in Nederland hadden bij lange na geen meerderheid gehaald. Het was toen

een heel grote fout dat de KVP en de ARP het tekort aan zetels aanvulden. Wij hebben het altijd gezegd en de praktijk heeft geleerd dat hetgeen wij hier hebben gezegd altijd is uitgekomen. De praktijk heeft ook geleerd dat hetgeen deze Regering gezegd heeft in de voorgaande vier jaren niet is uitgekomen. Op 29 november aanstaande is het vier jaar geleden dat wij verkiezingen hebben gehad. Wij zijn in Nederland een vierjaarlijkse periode gewend, maar wij hebben vernomen dat dit kabinet nog een maand of acht wil blijven zitten en dat wij dus nu minstens een viereenhalfjarige periode krijgen. Ik zeg dat het een grote fout van de twee zogenaamde rechtse partijen was ons met een linkse Regering op te schepen terwijl het daar niet bij blijft, want zij hebben het volk laten kiezen en op zogenaamde rechtse partijen laten stemmen. Toen zij gekozen waren zijn zij een links beleid gaan voeren. Dat is ook verkeerd geweest.

Ons medelid Drees deed hedenmiddag de uitspraak dat wij in Nederland nog geen gebrek hebben aan domme mensen. Als ik het goed heb begrepen, bedoelde hij daarmee dat wij nog een heleboel mensen aan de andere kant van de regeringstafel hebben zitten die nu nog niet inzien dat het in Nederland misgaat. Het scheelt natuurlijk dat de heer Drees het op een heel beleefde manier kan brengen. Dat was mij hoogstwaarschijnlijk niet gelukt. Destijds heb ik al eens van een van onze ministers mij afgevraagd hoe zo'n minister nu kan menen dat het vertrouwen in hem verloren kan gaan, als hij reeds langer dan drie jaar in een kabinet zit dat de ene blunder na de andere maakt. Als ik het goed heb begrepen, is mij dat toen behoorlijk kwalijk genomen.

Nu is echter toch weer gebleken dat wij gelijk hadden. De middenstand wil een andere minister. Die wil een eigen minister van Economische Zaken. Ik heb dus nu de hele middenstand achter mij staan.

Nu zijn dat er niet zoveel meer als vier jaar geleden. Er zijn er heel wat weggesaneerd. Onder dit kabinet hebben vele middenstanders het loodje moeten leggen, omdat zij het niet langer meer konden volhouden. Ik denk dan niet alleen aan zakenmensen, maar ook aan winkeliers, aan kooplui en aan boeren en tuinders. De heer Van Thijn heeft uit de losse hand gezegd, dat de reden is gelegen in het feit, dat de kleinen het van de groten moeten verliezen. Dat is net zo min juist als de stelling, dat een socialistische partij kan regeren. Dat kunnen wij zien.

Koekoek

De Regering kan echter onder alle mogelijke mooie voorwendsels vele schulden maken en uitgaven doen. Bij de eerste algemene beschouwingen onder dit kabinet werd gezegd dat dit geld werd uitgegeven om de economie op gang te helpen. Wij hebben toen gezegd dat dat onmogelijk is met geld, dat de mensen zelf moeten opbrengen, hetgeen nu is bewezen. Met dat geld is de economie niet op gang gekomen. Wij hadden toen immers 100.000 werklozen, terwijl wij er nu 250.000 hebben. Het kabinet had daarvoor wel aandacht, want het zei tegen het volk daarvan een urgentiepunt te maken. Het zei dat 100.000 werklozen veel te veel was en dat het eraan ging werken dat aantal te verminderen. Het is echter vermeerderd. Wij komen niet zomaar wat vertellen, de praktijk volgt ons op de voet. De Regering heeft, zoals men zegt, de wind tegen gehad. Zij heeft allerlei nare dingen moeten meemaken. Wij maken allemaal wel eens nare dingen mee. Kijk maar eens hoe de Regering pers, radio en televisie helemaal in de hand heeft en dat deze media precies werken zoals het de Regering past, evenals de heer Wiegel in terrumpeert, wanneer hij dat wil.

Als daarbij komt, dat een fractievoorzitter als de heer Aantjes van de ARP hier zegt, dat hij het met de gang van zaken in Zuid-Afrika niet eens is, omdat men daar de rechten van minderheden niet erkent en men hier meemaakt, dat de KVP met een wetsvoorstel voor de dag komt om een kiesdrempel van 2% in te voeren – met zo'n voorstel zijn zij al vaker gekomen – dan vraag je je af waarheen we gaan. Zo'n voorstel heeft overigens nooit het einddoel bereikt, gelukkig. Daarvoor is een meerderheid van twee derde vereist. Er is nog een partij in deze Kamer die op dat punt altijd verstandig handelt, namelijk de VVD. Zij laat zich niet meesleuren door partijen als de KVP. Ik kan het van de KVP wel begrijpen, want de KVP had indertijd meer dan 50 zetels, terwijl zij door het slechte beleid tot 27 zetels is teruggevallen. Je kunt die mensen op den duur niet allemaal meer plaatsen. Ze moeten het echter niet zo doen, als ze nu willen, want dan verliezen ze nog meer zetels. Je kan wel zeggen dat men in Zuid-Afrika de meerderheid moet erkennen, maar je moet het dan wel eerst in je eigen land doen, wil je het vertrouwen van de kiezers behouden. Doe je dat niet dan ga je het vertrouwen steeds meer verliezen, waardoor je steeds meer zetels verliest.

Er is een troost voor fracties als de KVP en anderen, die zo'n voorstel voor een kiesdrempel willen steunen. Ik heb begrepen, dat de heer Drees er indertijd ook achter stond. Hoe hij er nu over denkt, heb ik niet gehoord. Toen DS'70 acht zetels had, wilde ook de heer Drees een drempel van 2%. Nu de enquêtes uitwijzen dat de heer Drees alleen overblijft, is hij wellicht enigszins van gedachten veranderd.

Wij geloven niet in die enquêtes. De grootste politieke tegenstanders raken elkaar soms op een enkel punt, al klinkt het ongelooflijk.

Ik heb gehoord, dat de Minister-President heeft gezegd, dat hij niet gelooft in die enquête en dat de Partij van de Arbeid niet zal verliezen. De PPR en D'66 mogen dan nog wel stemmen verliezen, als die stemmen dan tenminste naar de Partij van de Arbeid gaan. D'66 heeft als aanhangwagen een goede functie gehad.

Wij geloven ook niet in enquêtes. Er zijn echter nogal wat mensen, die er wel in geloven. Als de KVP er in gelooft, kan het wetsvoorstel met betrekking tot de kiesdrempel wel weer de ijskast in. De SGP-zetels kunnen immers nog wel worden ingepast bij het CDA en dat geldt ook voor de 2 zetels van het GPV. De Boerenpartij en de heer Beuker moeten verdwijnen en de enquête zegt, dat dit ook zal gebeuren. Dat zou de KVP heel wat werk kunnen besparen. Zij zouden zich dan eindelijk ook eens kunnen inspannen voor het Nederlandse volk. Wij hebben niet alleen de Regering heel wat te verwijten, maar ook de 5 regeringspartijen. Ik denk dan met name aan de KVP en de ARP, die bijna 4 jaar lang deze Regering hebben gesteund. Zij hebben nooit ingezien dat het zo niet kon!

Mijnheer de Voorzitter! De oorzaak van de slechte situatie in Nederland voor menigeen heeft te maken met het feit, dat het aantal werkende mensen niet is opgewassen tegen het aantal niet-werkende mensen. Dat heb ik al heel vaak moeten zeggen, in de hoop dat de mensen, die het voor het zeggen hebben, het zouden aannemen. Daarom hebben wij altijd zoveel bezwaar gemaakt tegen een zo groot aantal buitenlandse werknemers en tegen het zonder meer toelaten van een 150.000 Surinamers. Niet dat wij een hekel hebben aan buitenlanders, Surinamers of socialisten, maar hier is sprake van een beleid waardoor het Nederlandse volk in grote moeilijkheden komt. Wij zijn hier de vertegenwoordigers van het Nederlandse volk. Wij hebben de belangen te dienen van

dat Nederlandse volk. Bij de verkiezingen van 1972 hebben zo'n 150.000 kiezers op de Boerenpartij gestemd. Als er één partij is – dat durf ik rustig te zeggen – die de kiezers zo eerlijk heeft behandeld, dan is het wel de Boerenpartij, en daarom is het onmogelijk dat de kiezers, die in 1972 op ons hebben gestemd, nu voor een andere partij kiezen. Zij zullen echt niet op de VVD stemmen, want de oppositie van de VVD laat heel wat te wensen over. Die partij had er op een heel andere manier tegenaan kunnen gaan. Tijdens mijn voorbereiding op dit debat heb ik de Handelingen van 1970 nog eens nagelezen en nagekeken wat de toenmalige oppositieleider, de heer Den Uyl, inbracht tegen het kabinet-De Jong. Dat was minstens vijf maal zoveel als wij de laatste tijd van de kant van de de VVD hebben gehoord.

Minister **Den Uyl**: Dat is volkomen juist!

De heer **Koekoek** (BP): In beide gevallen – en dat is jammer voor de heer Wiegel, maar ook voor de Minister-President – heeft het niet geholpen. De heer De Jong trok zich er weinig van aan omdat hij over een meerderheid beschikte en dat geldt ook voor de heer Den Uyl. Zolang de ARP en de KVP het knechtje blijven van de progressieve partijen is er helemaal niets aan de hand! En dan zegt men, dat er in het debat van vandaag geen muziek zit! Dat is geen wonder, want de Regering blijft zitten tot 25 mei 1977.

Wie zou dat als socialist niet doen? De enige hoop is nog dat de KVP en de ARP, nu zij het CDA bijna voor elkaar hebben, op grond van de enquêtes zouden zeggen dat, nu zij met meer zetels en de progressieven met minder zetels in de Kamer komen, zij weer met de VVD zouden willen samenwerken. Dat zou natuurlijk ook vreemd zijn. Nu regeert de KVP te zamen met de socialisten in Nederland. Het is mij echter wel opgevallen dat zij hevig boos werden, toen mijnheer Van Thijn even naar Duitsland ging. In Duitsland hebben zij de mensen namelijk laten kiezen tussen vrijheid en socialisme. In Duitsland is helemaal geen vrijheid. Daar hebben zij de kleine partijen uitgeschakeld. Het geweten is daar weggedaan, omdat zij een kiesdrempel van 5% hebben ingevoerd. Dat hebben de socialisten daar te zamen met de liberalen gedaan. Daar gaan de liberalen met de socialisten regeren, terwijl zij hier doen alsof zij vijanden zijn. Behalve als het om abortus gaat, want dan zijn zij het weer met elkaar eens.

Koekoek

Dat lijkt allemaal erg vreemd. In werkelijkheid is dat echter door de jaren heen al zo gegaan in de politiek. Ik heb dat altijd geweten. Wat zij vandaag zeggen, ontkennen zij morgen. Wat hen niet past, zeggen zij niet en wat hen wel past, zeggen zij. Zo zal dat wel blijven ook.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sprak zojuist over de oorzaken van de slechte gevolgen van het socialistisch beleid. Ik noemde reeds de werklozen, de Surinamers en de buitenlanders. Pas stond er in de krant een ingezonden stuk van een persoon, die op het idee was gekomen om op een heel voorzichtige en nette manier 100.000 buitenlandse werknemers weg te doen en daarvoor 100.000 Nederlandse werkers in de plaats te stellen. Dat was een doodeenvoudige burger. Ik weet zeker dat de heer Drees zo iemand niet dom zal noemen. Wij hebben altijd voorgesteld aan de Surinamers dezelfde eisen te stellen als zij aan ons hebben gesteld. Van de kant van de Regering werd gezegd, dat men dat niet kon doen, omdat deze mensen in levensgevaar verkeerden doordat in Suriname een binnenlandse oorlog kon uitbreken. Ja, dat zal hier ook nog wel eens gebeuren, als de socialisten aan het bewind blijven. Er waren echter beperkende maatregelen gemaakt voor de Nederlanders die naar Suriname wilden. Als wij datzelfde hadden gedaan, waren de Surinamers hier niet gekomen, in elk geval niet in deze aantallen. Dat had misschien ook 100.000 geschied. Daarmee zit ik al op een aantal van 200.000.

De vorige spreker merkte op dat in Nederland 400.000 mensen in een invalidewagen worden rondgereden. Het aantal invaliden dat groter onderhouden moet worden is misschien nog groter. Er worden wel eens schattingen van 500.000 genoemd. Daar zeggen wij niets over. Daar zullen wij nooit aan komen. Iemand die invalide is heeft al zoveel meer zwaarigheden te dragen dan iemand die gezond is dat zo iemand meer mag hebben dan iemand die gewoon minimumloon of a.o.w. krijgt. Iemand die werkt moet echter meer hebben.

Is dat niet iets wat wij altijd hebben gezegd? Nu komt daarmee na zoveel jaren ook een ander aan. Toen het minimumloon zou worden opgetrokken tot de AOW, zijn wij het geweest, die hebben gezegd: Denk erom, nu moeten de mensen helemaal voor niets werken. Voor de onderste groep heeft men ook de 80% uitkering afgeschaft.

Eerder was het zo dat, als iemand werkloos werd, hij 80% kreeg van wat hij eerst had verdiend.

Toen werd gesteld dat de laagstbetaalden het volle bedrag zouden moeten hebben. Tegelijkertijd echter zorgde de Regering ervoor dat iemand die werkte en iemand die niet werkte precies hetzelfde kreeg. Dan ontleem je de lust tot werken. Daar komt men nu pas achter. Wij wisten dat al 10, 20 jaar geleden. De socialisten weten dat schijnbaar nu nog niet. Nu is het aantal werkers niet opgewassen tegen het aantal niet-werkers.

Stel dat er 250.000 mensen vallen onder de Wet Arbeidsongeschiktheid en die worden uitbetaald, dan zijn daar mensen bij die één jaar aan de produktieve arbeid deelnemen. Wij hebben mensen zijn ziek geworden of zij hebben zich ziek gemeld en die krijgen dan uitbetaling tot hun 65ste jaar. Daar doet een socialistische regering niets aan, zij kijkt er nooit meer naar om. Er zijn duizenden mensen die weer gezond zijn geworden en die weer kunnen werken. Zij blijven echter die uitkering ontvangen want de Regering controleert dat niet. Hebben wij niet regelmatig deze Regering en de vorige regeringen erop gewezen dat misbruik van sociale voorzieningen moet worden tegengegaan? Als een regering geld geeft aan iemand die arbeidsongeschikt is verklaard, dan heeft diezelfde regering ook het volste recht een jaar later of tien jaar later, controle op die arbeidsongeschiktheid uit te oefenen. Als wij aannemen dat er onder die 250.000 mensen, 50.000 mensen zijn die ten onrechte blijven trekken, dan moeten er 250.000 mensen worden onderhouden die niet aan de produktieve arbeid deelnemen. Wij hebben ons al jarenlang afgevraagd hoe het mogelijk is dat een regering een bedrag bepaalt voor de AOW en dat diezelfde regering met overheidsgeld, met medewerking van provincie en gemeenten, bejaardenhuizen laat bouwen waarbij het onderhoud van de mensen het dubbele bedrag van de AOW-uitkering moet bedragen. Hebben wij daar niet altijd op gewezen en hebben wij niet altijd gezegd dat daarop controle moet worden uitgeoefend? Als een regering meent dat een bedrag van f 1200 voldoende is voor het onderhoud van een persoon, dan moet er ook voor gezorgd worden dat een bejaardentehuis iemand voor f 1200 onderhouden kan. Als dat niet het geval is dan loopt de zaak scheef, hetgeen nu het geval is. Wij kunnen tientallen voorbeelden noemen waaruit blijkt dat het helemaal niet zo'n

wonder is dat het in Nederland verkeerd gaat en dat het geen wonder is dat er mensen zijn die zich afvragen of de Regering dat niet begrijpt.

Ik heb enkele dagen geleden een tekening gezien waarop een vrouw en de Minister-President waren uitgebeeld. De Minister-President gaf de vrouw f 20, terwijl hij f 50 wilde terughebben. De vrouw zei toen: 'Maar Joop, dat kan toch niet? Dat is niet eerlijk delen maar stelen!'

Wat is er nu terecht gekomen van dat delen? Wat is er terecht gekomen van de spreiding van inkomen, kennis en macht? Wij zijn geen voorstander van de grondpolitiek, maar dat was een urgentiepunt van deze Regering. Wat is er van de vermogensaanwasdeling terecht gekomen in die drieënhalve jaar? De heer Wiegel heeft de heer Van Thijn duidelijk laten zeggen dat het nog allemaal in dit halve jaar zou gebeuren. Met deze punten moet je toch niet aankomen, een half jaar voor de verkiezingen, bij een verliezende KVP-en een verliezende ARP-fractie. Zij zullen dan immers wel op het laatste moment zeggen: Dat stellen wij even uit tot na de verkiezingen. Daarvan komt dus helemaal niets terecht, maar het is het volk wel beloofd. Daar gaat het om. Wij zijn hier de volksvertegenwoordiging en er is gezegd: Dat en dat zullen wij doen. Er is echter weinig van terechtgekomen.

Nu kun je allerlei voorbeelden noemen en je kunt ook kijken naar andere landen. Ik heb al gesproken over Duitsland. In Duitsland is geen vrijheid. Hier ook niet, hier blaast men hoog van de toren; de Partij van de Arbeid en de VVD zijn allebei voor de vrijheid, maar zij zijn beiden geen tegenstander van schappen. Als zij zelf maar hun mannen naar voren kunnen schuiven in heel goed betaalde functies, hebben zij tegen de bedrijfschappen geen bezwaar. Zo kun je ook naar Zweden kijken en naar datgene, wat altijd ons standpunt is geweest ten aanzien van de controle op de sociale voorzieningen en het aanvaarden van passende arbeid. Wij hebben een groot kabinet; het is nu in iets kleiner aantal aanwezig, maar toen wij om 1 uur vanmiddag begonnen, kon men zien hoe groot dit kabinet wel is. Dat is geen verwijt aan de Partij van de Arbeid, want de VVD is het eerst met vergroting van de kabinetten begonnen. Is er echter nooit een minister of een staatssecretaris eens in een socialistisch land als Zweden poolshoogte gaan nemen? Wij hebben nu weer vier jaar onder een socialistische regering moeten zuchten. In Zweden heeft men er meer dan

Koekoek

40 jaar onder moeten zuchten, maar daar behoefde men het niet te wagen, arbeid te weigeren. Daar had men een kijk op passende arbeid, zoals wij die altijd hebben gehad en nog hebben.

Men kan ook naar een ander land kijken, bij voorbeeld naar een klein landje als Luxemburg, en informeren hoe zij het daar doen. Men zegt, dat wij in de hele wereld, inclusief Europa, in een crisissfeer leven. Als dat zo was, dan was er voor Nederland geen enkel vuiltje aan de lucht, want wij hebben zeven miljard gulden winst uit ons aardgas. Dat is ongeveer drie maal zo veel als het bedrag dat wij op de begroting tekort kwamen in 1970. Al zou er dus een crisissituatie in heel Europa zijn, dan hadden wij daarvan nog geen last.

Laten wij nu eens kijken naar datgene wat Luxemburg aan de werkloosheid doet; daar is ook werkloosheid. Daar komt iedereen die werkloos wordt, onmiddellijk in dienst van diegene die hem uitbetaalt en dat is de gemeente. Hier is het ook de gemeente, die de werkloze uitbetaalt. Eerst trekt hij een half jaar van zijn eigen premies en daarna is hij afhankelijk van de gemeente. Dat is in Luxemburg ook zo, maar daar is de werkloze meteen ook in dienst van de gemeente. De gemeente kan hem daar ook elke dag allerlei soorten werk opdragen. Hoeveel werklozen zijn er nu in Luxemburg? Ik heb het geïnformeerd. In totaal zijn het er 61 en geen 250.000 zoals bij ons.

Hieraan kan men zien dat ik kan eindigen zoals ik begonnen ben. Wat wij gezegd hebben – en dat is geen groot-spraak – is altijd uitgekomen. Als er mensen zijn die daaraan twijfelen, dan moeten zij maar eens proberen het tegendeel te bewijzen, na dertien jaar. Hoe is het nu met de Regering? Daarmee is het precies, maar dan ook precies het tegenovergestelde. De prijsstijging is nu net zo groot als verleden jaar. Men doet dus niet aan bestrijding van de inflatie.

Zij is 8,5%, wordt gezegd. Het is echter zeker 10%. Ik moet eerlijk zijn: als de vakbonden zeggen, dat de stijging meer dan 2% heeft bedragen, dan hebben zij gelijk en is het gewoon dat zij prijscompensatie vragen. Het is een heel grote beleefdheid van het CNV dat het zegt: in deze tijd nemen wij het niet. Het is een aanpak om de Nederlandse economie weer gezond te krijgen. Wil de Regering geen voorbeeld nemen aan de Boerenpartij, laat zij het dan eens doen aan deze christelijke vakvereniging, die zegt: Wij zouden

het moeten hebben, wij hebben er recht op, maar in deze tijd nemen wij het niet. In de Troonrede staat, dat begin 1977 – niet 1 januari 1977 – eraan gewerkt zal worden, de hoge salarissen te beperken. Het zal dus in ieder geval half 1977 worden. De verkiezingen zijn in zicht en dus zal ook hiervan niets meer terecht komen. Ik zou zeggen: als de regering, na zoveel jaren, het goede standpunt van de BP niet wil aannemen, laat zij dan, wat de financiële kant betreft, eens kijken naar het CNV, dat zegt: 'Met deze slechte economische situatie in deze tijd kunnen wij niet anders doen dan zelf het goede voorbeeld geven en er zo voor te zorgen, dat de bevolking hierdoor wordt beïnvloed en het goede voorbeeld van de Regering navolgt.'

De heer **Jongeling** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Troonrede en Miljoenennota worden dit jaar volkomen overschadud door de economische crisis en de strijd tegen de daaruit voortvloeiende werkloosheid. Deze sombere feiten zetten zozeer hun stempel op het geheel, dat we bij het lezen van de staatsstukken soms het gevoel krijgen het trieste jaarverslag te bestuderen van de BV Consumptiemaatschappij Nederland, die zich zelf diep in de nesten heeft gewerkt. Die sombere situatie vloekt met de zonnige perspectieven die in de eerste regeringsverklaring van het kabinet-Den Uyl werden ontvouwd.

We zijn terechtgekomen in een moeras van bedrijfssluitingen en werkloosheid, dat herinneringen oproept aan de jaren dertig. Toen heette de Nederlandse minister-president niet Den Uyl, maar Colijn.

De heer Den Uyl heeft eens in een vraaggesprek met de heer Puchinger verklaard dat hij Colijn één keer heeft horen spreken, tijdens de verkiezingsactie van 1937, en dat hem toen al de vraag interesseerde, hoe die man met zijn domme opvattingen, ja werkelijk domme opvattingen – ik citeer de heer Den Uyl – zo'n voorname rol kon vervullen. De heer Den Uyl was toen 17 jaar. Je hebt soms van die wonderkinderen, die dan later weleens een beetje tegenvallen.

De sociaal-economische politiek van Colijn was bepaald niet zonder fouten en tekortkomingen. Maar het is gemakkelijker hem klakkeloos te verguizen dan het zelf integraal beter te doen. Minister Boersma heeft dat onlangs ruiterslijk erkend, toen hij zei: we moeten maar niet meer zo hard oordelen over Colijn, want wij kunnen het

werkloosheidsprobleem óók niet oplossen.

Men heeft na de tweede-wereldoorlog een tijdlang in de waan geleefd dat een werkelijk diepgaande economische crisis zich niet meer kon voordoen. Er waren immers allerlei stabilisatoren in de economie ingebouwd. Het systeem van sociale uitkeringen had grote uitbreiding gekregen. De theorieën van de Britse econoom Keynes werden in praktijk gebracht. Zodra zich een begin van economische inzinking voordeed, gaf de regering tegen-gas, door eigen uitgaven te verhogen, werk en geld onder de mensen te brengen en zo het evenwicht te herstellen. Vandaag, nu we niet allereerst met een conjuncturele terugslag, maar met een structurele crisis te doen hebben, blijken de medicijnen uit de apotheek van Keynes geen baat te brengen, vooral doordat een medicijn tegen geldontwaarding ontbrak.

Het kabinet heeft vele miljarden uitgegeven aan subsidies en andere injecties voor het bedrijfsleven, maar desondanks zitten we met bijna een kwart miljoen werklozen.

Het zou wat waard zijn, als ons ditmaal in Troonrede en Miljoenennota wél de goede remedie werd aangeboden. Maar dat gebeurt niet, hoewel er toch langzamerhand bij veel economen en mensen van de praktijk een vrij grote mate van overeenstemming is gegroeid omtrent de hoge prioriteit die aan de muntbeveiliging moet worden gegeven. In dit verband mag ik ook wel verwijzen naar de politiek van de Westduitse bondskanselier Schmidt, het hoofd van de socialistisch-liberale coalitie.

We zullen ons moeten hoeden voor het kwalijke kwakzalversmiddel van de geldschepping, de monetaire financiering op grote schaal, die de inflatie nog meer aanwakkert. Men heeft ons in het verleden verteld dat een beetje inflatie wel gunstig was voor de produktie en de werkgelegenheid: een zweeps slag om het paard voor de welvaartswagen wat harder te doen trekken. Maar de praktijk was, dat men het arme dier zó lang en zó hard heeft geranseld dat het van uitputting is bezweken.

Om uit de inflatoire moeilijkheden te komen zullen we ons nog heel wat inspanningen moeten getroosten. Ik noem een tweede punt. Sinds 1964 zijn door een reeks van jaarlijkse loonronden en door steeds verdere uitbouw van sociale voorzieningen – op zich zelf begerenswaardige dingen – de lonen en de loonkosten zó hoog opgelopen dat de winsten van het be-

Jongeling

drijfsleven – noodzakelijk voor nieuwe investeringen – vrijwel geheel wegsmolten en onze export in gevaar kwam door snel stijgende prijzen. De bekende econoom prof. Stevers heeft er reeds voor de oliecrisis op gewezen dat we te kampen hebben met toenevende structurele werkloosheid vanwege te sterk gestegen loonkosten. We hebben nog één machtig exportartikel dat zorgt voor een positieve balans van in- en uitvoer: het aardgas! Maar ook dat zal na 1980 snel veranderen. Als we straks de ruime opbrengsten van het aardgas 'in alle vrolijkheid verteerd' hebben, valt er een enorm gat in ons nationale inkomen en in de financiering van onze staatsuitgaven. En niemand weet nog hoe dit gat gevuld zal worden.

Om de klap van de steeds hoger wordende loonkosten te ontlopen zijn vele ondernemers gevlucht in diepteinvesteringen waardoor ze met minder personeel konden volstaan. Breedteinvesteringen die nieuwe arbeidskrachten zouden vergen, bleven achterwege. Gevolg: steeds grotere werkloosheid. Om de neergang van de economie te veranderen in opgang en de werkloosheid effectief te bestrijden zijn naar het oordeel van mijn fractie op zijn minst vier maatregelen noodzakelijk.

Ten eerste moet het loon- en inkomensbeleid zich voor de komende jaren minstens richten op een ontwikkeling langs de nullijn. Ten tweede zal de overheid haar uitgaven veel sterker moeten matigen, waarbij moet worden erkend dat er ook uitgaven zijn die we niet mogen verminderen. Alleen door werkelijke bezuiniging zal de overheid ook de druk van haar belastingen, premies en heffingen kunnen verminderen.

Als gevolg van een en ander zal dan ook de derde voorwaarde in vervulling gaan: herstel van de rentabiliteit van het bedrijfsleven. Ten vierde: de overheid zal een inventarisatie moeten maken van het soort werk waarvan we zouden willen dat het gedaan werd. Ik denk aan zaken als milieubehoud, voortgaande stadsvernieuwing, energie en openbaar vervoer, civiele defensie enz. Allicht zijn ook in de particuliere sector taken te vinden. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid zou hier bijvoorbeeld een studie over kunnen verrichten. Zo zouden we onder beding van Gods onmisbare zegen uit de economische stagnatie en de werkloosheid kunnen komen.

Er zijn in de regeringsstukken wel enkele gedeeltelijke aanzetten tot de

hiervoor geschetste politiek te vinden, maar ze zijn te fragmentarisch en worden te zeer door andere maatregelen doorkruist. De Troonrede doet echter alsof de goede uitkomst al haast in de regeringsplannen zit ingebakken. Zij drukt zich te veel uit in de geest van het oude kinderrimpje: Vader, ik vang muizen. Ik loer al op één, en als ik die heb en dan nog één, dan heb ik er twee!

Zo zegt dit kabinet: bestrijding van de werkloosheid is onze belangrijkste doelstelling. Wij gaan er daarom vanuit dat de vakbeweging bereid zal zijn tot 1980 collectieve arbeidsovereenkomsten af te sluiten vlak bij de nullijn. Wij gaan er voorts vanuit dat het bedrijfsleven de investeringen met zes procent per jaar zal doen toenemen, ondanks vermogensaanwasdeling, nivellering, bedrijfsdemocratisering en andere voornemens die wij in elk geval zullen doorvoeren.

Ten slotte, aldus nog steeds de gedachtegang van het kabinet, vertrouwen wij erop dat de frictiewerkloosheid zal worden teruggedrongen, doordat werkloos geworden arbeiders zich graag zullen laten omscholen, al zijn er nauwelijks financiële prikkels die hen daartoe aansporen. Prof. Stevers heeft er al op gewezen dat wij hier te doen hebben met een complex van onwaarschijnlijkheden. De kans dat dit allemaal werkelijk gebeurt is uitermate klein. En als het lukt, zullen wij volgens de berekeningen in 1980 nog zitten met minstens 150.000 werklozen, een getal dat door iedereen onaanvaardbaar hoog is genoemd.

En wat wil de Regering doen ten aanzien van beperking van haar eigen uitgaven? Die wil zij helemaal niet beperken. Zij wil alleen de verdere groei wat afremmen. De plannen die de Regering heeft met kinderbijslag en -af trek zijn veelzeggend in dit verband. Na de invoering hiervan zou het weer de overheid zijn die hier het meest van profiteert. Daarvoor wordt zelfs het draagkrachtbeginsel aangetast.

De collectieve lasten zouden volgens de Regering momenteel 55% van het nationaal inkomen uitmaken. Dat mag volgens het uitgangspunt van de Regering in 1977 56% worden, in 1978 57% enz. Geen beperking dus, maar een jaarlijkse stijging van de overheidsinkomsten en -uitgaven, al is het een beperkte stijging. Die beperkte stijging betekent toch wel, dat van elke honderd miljoen gulden die door het bedrijfsleven meer wordt geproduceerd en verdiend ruim 82 miljoen naar de overheid gaat. Ik vrees dat wij er zo niet komen. Er zal meer moeten ge-

beuren om onze verziekte economie weer gezond te krijgen.

Het zou onwaarschijnlijk zijn, de hele schuld aan de economische crisis op rekening van het kabinet-Den Uyl te schuiven. Die crisis is immers een internationaal verschijnsel. Maar terwijl in de wereld de inzinking in de economie haar dieptepunt toch wel is gepasseerd en de opgaande lijn zichtbaar wordt, blijft in ons land de werkloosheid hardnekkig voortduren. En de maatregelen die de Regering nog gauw voor mei 1977 over de streep wil halen, – de VAD, de bedrijfsdemocratisering, de grondpolitiek – zullen de stagnatie alleen nog maar helpen bevestigen.

Ons hele bedrijfsleven zit ook vol anomalieën: een leger van werklozen en een leger van gastarbeiders, die banen mogen opknappen waar Nederlanders zich te goed voor vinden. Massale werkloosheid in de bouw, en tegelijk vele aannemers die geen kans zien om een werkelijk bekwame bouwvakker te krijgen.

In dit verband is het ook wel nodig, meer aandacht te schenken aan de klacht dat jongelui die van de LTS komen – en van sommige andere scholen schijnt hetzelfde te gelden – wel een hoop al dan niet nuttige theorie geleerd hebben maar vrijwel geen praktische vakopleiding hebben genoten, zodat zij vaak met twee linkerhanden op het werk komen. Ik kom nu op enkele punten van geheel andere aard.

De Regering, zo lees ik in de Troonrede, acht verdere ontspanning tussen Oost en West noodzakelijk. Zij wijst er terecht op, dat deze alleen kan worden verwezenlijkt als de beginselen van Helsinki in praktijk worden gebracht. De constatering ontbreekt in de Troonrede, dat de belangrijkste van die beginselen door het oostelijk blok met voeten worden getreden.

De bijdrage van ons land tot de bondgenootschappelijke verdediging wordt in de Troonrede 'alleszins redelijk' genoemd. Het is de grote vraag, of dat nog gezegd kan worden als de geplande bezuinigingen doorgaan. De mate van militaire inspanning hangt ook samen met het beeld dat men heeft van de potentiële tegenstander, van zijn macht, zijn ideologisch fanatisme, zijn uiteindelijke doelstellingen.

Het zou niet voor de eerste maal in de geschiedenis zijn dat landen die leven in de schaduw van een supermacht volgens een onomkeerbaar proces in een vazaltoestand terechtkomen.

In de Troonrede wordt ook gesproken over onderlinge taakverdelingen

Jongeling

binnen het bondgenootschap. Wat wij aan anderen kwijt willen – ons aandeel in de luchtverdediging – is wel duidelijk. Maar wat wil Nederland als tegenprestatie van anderen overnemen? Of gelooft men dat bijvoorbeeld de Duitse Bondsrepubliek belangeloos wel een deel van onze lasten voor haar rekening wil nemen? Als dit laatste werkelijk het geval is, vreest de Regering dan niet dat het politieke overwicht van Duitsland ten aanzien van Nederland nog veel sterker zal worden?

Zuidelijk Afrika is al geruime tijd het toneel van soms zeer bloedige, soms onbloedige veranderingen. Ook de Republiek van Zuid-Afrika schijnt door die wind van verandering te worden aangeraakt. In Zuid-Afrika zullen stellig dingen veranderen in het samenlevingspatroon van de daar gevestigde volken en culturen. Wij kunnen alleen maar hopen dat het niet met bloedig geweld gebeurt.

Ook waar wij in Nederland wensen en kritiek hebben is het niet rechtvaardig en niet wijs om van alle landen ter wereld slechts dit ene land met zijn ontzaglijke nationaliteitenproblemen te maken tot mikpunt van ongekend scherpe kritiek en parmantig te vertellen dat Nederland samen met anderen wel eens orde op zaken zal stellen in Zuid-Afrika.

Regering en volk zullen de komende jaren de handen meer dan vol hebben met de enorme problemen waarvoor wij ons in Nederland zien geplaatst. Het is vrijwel uitgesloten dat wij met louter technische, organisatorische en materiële middelen de crisis van de jaren zeventig te boven zullen komen. Juist omdat de diepste oorzaken van deze crisis van geestelijke en morele aard zijn. Mijn fractie zou zo graag gewild hebben dat daárop duidelijk was geweest in de Troonrede, en dat die analyse van de achtergrond vergezeld was gegaan van een oproep tot ons volk om kracht te zoeken in wederkeer tot de Wet van God.

Slechts wanneer het morele verval – pas nog scherp uitgekomen in aanvordering van het socialistisch-liberale abortuswetsvoorstel – wordt gestuit en er weer waarlijk bijbelse bezinning en bezieling komt, zal de Nederlandse natie haar opdrachten in de wereld kunnen vervullen. In de regeringsstukken ontbreekt elk spoor van de oproep die de vader des vaderlands in het Wilhelmus tot het in nood verkerende volk richtte: 'Tot God wilt u begeven, Zijn heilzaam Woord neemt aan!' Toch zal die oproep moeten uitgaan, nu en bij de komende verkiezingen. God geve

dat hij weerklank vinde, tot heil van land en volk.

□

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Vandaag is in deze zaal aan de orde de bespreking van het voorgenomen beleid van de Regering voor 1977, maar in feite is – dat is aan veel van de gehouden speeches merkbaar – vandaag ook de campagne voor de verkiezingen van 1977 begonnen. Het lijkt mij niet nodig daar doekjes om te winden. Ik vind dat ook helemaal geen verachtelijke zaak. Het is ook geen wonder, want dit jaar is al heel lang van te voren uitgeroepen tot het jaar van de waarheid, het jaar waarin zou blijken wat er nu van de beleidsvoornemens van het kabinet-Den Uyl terecht zou zijn gekomen.

Ook wij willen daarover een aantal opmerkingen maken. Daarvoor wil ik echter het volgende zeggen. De Nederlandse economie verkeert nog altijd in een ellendige situatie. Dat wordt ons dagelijks verteld en als wij om ons heen kijken zien wij ook een groot aantal bijzonder onaangename verschijnselen: honderdduizenden werklozen, tienduizenden jongeren, die, eenmaal afgestudeerd, niet eens aan het werk kunnen komen en geen plaats in de samenleving kunnen vinden, steeds verder stijgende prijzen, toenemende inflatie en nog steeds sluitingen en fusies van bedrijven, het afstoten van arbeidskrachten en het in moeilijkheden verkeren van allerlei ondernemingen.

In sommige sectoren – dat moet ook worden vastgesteld – stijgen de winsten, soms tot ongekende hoogte, maar arbeidsplaatsen zien wij eigenlijk nog niet komen.

Verleden jaar heb ik geprobeerd op mijn manier daarover een geleerd en verstandig betoog te houden. Nu wilde ik enkele onnozele vragen stellen. Hoe kan dit nu eigenlijk? Zijn wij in Nederland misschien zo arm?

Wordt er in Nederland niet hard genoeg gewerkt? Ik ben eens naar een paar cijfertjes gaan kijken en dan zie je bij voorbeeld dat in 1976 het beschikbaar nationaal inkomen zo ongeveer 200 mld. gulden zal zijn. Daar moeten dan de investeringen nog af. Laten wij zeggen dat er voor 50 miljard geïnvesteerd moet worden om ook volgend jaar door te kunnen werken, dan blijft er 150 mld. over. Dat moeten ongeveer 14 miljoen mensen met elkaar delen en dan komen wij per mens, baby's inclusief, op 10.000 gulden. Ik denk dat baby's iets minder nodig hebben, maar alleenstaanden iets meer. Men kan dus niet zeggen dat een gezin van va-

der, moeder en twee kindertjes vier maal 10.000 is 40.000 gulden nodig heeft. Het zal wel iets minder worden. Bovendien moeten daar nog een hoop collectieve uitgaven af. Laten wij zeggen dat die een kwart van het totaal bedragen, dan blijft er voor zo'n gezinnetje toch zeker 20.000 gulden over. Er zijn heel wat gezinnen die dat graag zullen willen hebben. In ieder geval zit ik ergens in de buurt van het modale inkomen. Het zal dus wel kloppen, want daarom is het modale inkomen modaal. Ik had misschien het hele sommetje niet hoeven maken. Arm? Neen, dat kun je echt niet zeggen. Waarom zijn er dan zo veel werklozen? Het zijn mensen die buiten het arbeidsproces staan. En – het is wel belangrijk dat hier nog eens te onderstrepen – ook niets anders mogen doen. Ze mogen hun huis niet opschilderen, ze mogen geen schuurtje bouwen, geen crèche beginnen, niet bij een oude tante in de huishouding gaan werken, geen kraakpand opknappen, geen zwakzinnige verzorgen enz. Want, zegt men, daar krijgen ze die uitkering niet voor.

Er zijn dus veel werklozen. Is er dan geen werk te doen? Als dat zo was zou dat bijzonder prettig zijn. Dan behoeften we het werk alleen maar beter te verdelen. Dan kon iedereen korter werken en had iedereen meer vrije tijd om fijne dingen te doen en dingen voor elkaar te doen. Om het geld zouden we het niet hoeven te laten, want dat inkomen hebben we nu ook, mét al die werklozen. Dat kan verdeeld worden, zoals ik voorrekende. Als er dus niet meer werk was, hadden we alleen maar met een verdelingsprobleem te maken. Je hoeft echter alleen maar om je heen te kijken om te constateren, dat dat niet waar is. Huizen en oude stadsdelen moeten nodig worden opgeknappt. Voor jongeren en alleenstaanden zijn er veel te weinig woningen. Er komen misschien volgend jaar 2000 Van Dam-woningen. Dan ben ik nog optimistisch. Maar alleen al in een stad als Utrecht of Delft kan men al twee maal dat aantal kwijt. Er zijn veel mensen te verzorgen, er is veel jongerenwerk te doen, er zijn allerlei vormen van welzijnswerk, waar te weinig mensen voor zijn. Verder noem ik de verkeerssituatie en fietspaden. Het zou fijn zijn eens ergens heen te kunnen rijden op de fiets zonder voortdurend in de stank van auto's te rijden of er bijna door te worden verpletterd. Ook openbaar vervoer is er duidelijk te weinig. Het ondervindt ook afbraak. Milieuvoorzieningen zijn er veel te weinig. Deze lijst is tot in het oneindige uit te breiden. Het is onzinnig, dat er ook

Van der Lek

maar één mens werkloos is die dat niet wil. Tussen haakjes: werkloos willen zijn mag niet; dan ben je plotseling een profiteur van de sociale voorzieningen.

Als er dan werk genoeg is, waarom is er dan al deze ellende? Alles zou toch keurig kunnen worden geregeld? Waarom gebeurt dat niet? We moeten vaststellen, dat ons produktiesysteem nu eenmaal zo niet werkt.

Het richt zich op heel andere criteria dan de vraag, wat nuttig is voor de maatschappij, hoe men het met elkaar zo goed mogelijk moet doen, hoe je daarbij iedereen zo goed mogelijk betrekt. Het richt zich op de vraag, of met een bepaalde onderneming iets kan worden verdiend, of het rendement kan opleveren. Niet op winst voor ons allemaal, nationaal of mondiaal gezien. Dat laatste zou op zich zelf best een goede zaak zijn. Het gaat om de winst per onderneming; de grote en de kleine, de multi-nationale en de nationale bedrijven proberen alle boven de andere te blijven drijven, hun marktaandeel groot genoeg te houden. Dat wil derhalve zeggen: Het iets groter te nemen dan het eigenlijk kan zijn. Dan volgt het verhaal over de concurrentie, de overinvesteringen en alle nare gevolgen vandien. Dat is dan de zogenaamde 'ondernemingsgewijze produktie'; overinvesterend, dan rationaliserend, fuserend, maar altijd met een enorme verspilling van mankracht en kapitaal, en altijd erop uit dit met zo weinig mogelijk dure arbeid te doen. Dat irrationele systeem nu wil de Regering sturen, ik zeg niet 'steunen', hoewel dit laatste in zekere zin op hetzelfde neerkomt. De Regering wil dit systeem niet afschaffen, zij wil het niet wezenlijk omvormen tot een ander systeem, neen, met de ondernemers in goede harmonie te zamen de schouders eronder. Het CDA zegt het met zoveel woorden: Handen af van de ondernemingsgewijze produktie. Maar ook de Minister-President windt er geen doekjes om.

Ik denk in dit verband bijvoorbeeld aan zijn rede voor het Nederlands Katholiek ondernemersverbond in Eindhoven op 27 september. Zeker, daar heeft hij harde woorden gesproken tot die ondernemers, voor zover zij zo ouderwets zijn, dat zij enkele moderne stroomlijningen niet willen aanvaarden. Maar hij heeft ook gezegd – ik citeer –

'Een gezamenlijke inspanning is vereist. Ik doe daarom hier niet alleen een beroep op de ondernemers, maar heel nadrukkelijk ook op de vakbonden, de

werknemers, omdat wij overtuigd zijn, dat wij ook van hen een offer moeten vragen'.

Gezamenlijk dus, Regering, werknemers én particuliere ondernemers.

Ook de heer Van Thijn heeft een duidelijke beschrijving gegeven van wat hij wil. Overheid en bedrijfsleven te zamen. De overheid moet de bedrijven continuïteit garanderen, aldus de heer Van Thijn. Dan moeten die bedrijven meewerken met de plannen van de overheid. Dat is een niet onaardige beschrijving van wat je zou kunnen noemen de kapitalistische verzorgingsstaat of een sociaal-democratisch model. De heer Van Thijn is niet op alle punten even tevreden over de mate van het sturen, dat heb ik goed gehoord; de overheid moet zelfs een arbeidsplaatsenplan achter de hand hebben voor als het met die ondernemers toch niet zo goed gaat als van hen verwacht wordt. Maar fundamenteel valt hij dit beleid niet aan. Ik begrijp dat nooit goed. Eerst een felle aanval op het vrije spel der maatschappelijke krachten, door de heer Van Thijn genoemd een botsing tussen de vrijheid van mensen en de vrijheid van economische machten. Dat spreekt mij zeer aan. Maar, mijnheer de Voorzitter, die vrijheid van economische machten is toch juist het fundament van het systeem van de ondernemingsgewijze produktie? Waar halen de heer Van Thijn en ieder ander die dat denkt, toch de illusie vandaan dat je dat bestuurbaar kunt maken zonder fundamenteel de macht te brengen waar zij hoort, namelijk bij de arbeiders, bij de consumenten, bij de hele gemeenschap. Het is toch duidelijk dat de kapitalistische processen, het uitstoten van arbeid, het concurreren en het overinvesteren gewoon doorgaan? De Regering is zelfs druk bezig dat proces te stimuleren. Ik heb daar bij eerdere gelegenheid al op gewezen. Meer groei alstublieft, is het adagium van deze Regering. Wij houden dan de lonen wel laag, wij remmen dan de groei van de collectieve uitgaven wel zo lang. Ik kom straks terug op dit zogenaamde sturende beleid.

Nederland is geen eiland, wordt ons iedere keer voorgehouden. Dat behoeft men ons niet te vertellen. Wat wij in Nederland zien aan machtsverhoudingen zien wij ook in het overgrote deel van de wereld. Amerikaans, Westeuropees en Japans kapitaal houden grote delen van de wereld in hun greep. Kapitaal stroomt nog steeds van de derde wereld naar de grote concerns in het rijke Westen. Ontwikkelingshulp is vaak – gelukkig niet altijd

– niet meer dan investeren in de uitbuiting. Van dit alles is de NAVO de grote militaire ondersteuner. Intern houdt het de mensen onder controle in de kapitalistische landen. Als zich te linkse ontwikkelingen voordoen, grijpen NAVO-troepen in – denk aan Griekenland indertijd – of wordt dreigend met NAVO-wapenen gerammeld, zoals bij voorbeeld toen Portugal echt links dreigde te worden. Extern treden afzonderlijke legers van NAVO-landen op om te democratische regimes – links heet dat dan, of communistisch, of niet-stabiel, dat is allemaal zo'n beetje hetzelfde: je kan er niet zo prettig investeren en uitbuiten – omver te werpen.

Minister Van der Stoel: Kunt u uitlegen op welke wijze de NAVO heeft ingegrepen in Portugal toen dat te links dreigde te worden?

De heer Van der Lek (PSP): Ik sprak over rammelen met wapens.

Minister Van der Stoel: Hoe heeft de NAVO dan gerammeld?

De heer Van der Lek (PSP): Er is heel duidelijk gezegd, dat Portugal niet op nadere steun moest rekenen. Dat is toch een duidelijke vorm van rammelen? Ik heb zelfs begrepen, dat er nog wel iets harder is gerammeld.

Minister Van der Stoel: Dan hebt u het mis.

De heer Van Thijn (PvdA): Uw betoog rammelt!

De heer Van der Spek (PSP): Op kritieke momenten waren er wel Amerikaanse vlootoefeningen voor de kust, zoals de Minister zich zonder twijfel zal herinneren.

Minister Van der Stoel: Die vonden niet op kritieke momenten plaats en bovendien hadden die niets te maken met de interne ontwikkelingen in Portugal.

De heer Van der Spek (PSP): Altijd wordt gezegd, dat zo iets niet te maken heeft met interne ontwikkelingen.

De heer Van der Lek (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Als dit soort van systemen van afzonderlijke NAVO-landen ingrijpt – denk aan Guatemala en Brazilië en zeker aan Vietnam, Laos en Cambodja, waar het uiteindelijk niet is gelukt – en het lukt niet, kan het wat onmerkbaarder worden geregeld – ook daarover hebben wij veel gehoord – door de CIA, waarbij ik denk aan politieke moorden, steun aan reactionaire ontevreden, misleiding, en psychologische oorlogsvoering. Het is niet te veel gezegd, als wij opmerken dat die

Van der Lek

geheime dienst van de Verenigde Staten een verlengstuk is van datzelfde systeem.

Nederland is lid van de NAVO, blijft lid van de NAVO en voert de richtlijnen van de NAVO op bewapeningsgebied redelijk getrouw uit. Ik begrijp al die verhalen van de heren Andriessen, Aantjes en consorten niet als zou Nederland op de NAVO-taken bezuinigen. Zij moeten dat toch eens aanduiden. De defensiebegroting is in ieder geval in de laatste jaren niet minder gestegen – al stijgt zij gelukkig minder dan sommige andere begrotingen – dan in de jaren daarvoor.

Dat de heren Andriessen, Aantjes en anderen geen enkele zorg hebben over de verschrikking, die achter deze bewapening schuil gaat – de kernwapens en de afschuwelijkste en gruwelijkste conventionele wapens, die natuurlijk als wij in dit tempo doorgaan met opslaan, vervolmaken en aanschaffen eenmaal gebruikt zullen worden – en dat zij zich niet schamen de mensheid op deze manier blijvend in gevaar te brengen, begrijp ik niet, maar dat moeten zij weten, maar hoe zij kunnen zeggen dat deze Regering te veel op de bewapening bezuinigt, is mij een raadsel. De heer Van Thijn zegt ook weer het tegendeel. Hij wil meer bezuinigingen.

Mevrouw Van Leeuwen (ARP): U moet wel recht doen aan de inhoud van speeches. Je kunt je metterdaad grote zorgen maken over de kernbewapening, voor afbouw pleiten en dan op grond hiervan van mening zijn dat extra bedragen voor de conventionele bewapening op tafel moeten komen.

De heer Van der Lek (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Die conventionele wapens zijn voor een groot deel minstens even gruwelijk. Het is al eens gelukt, grote delen van de wereld daarmee te vernietigen. Zij zijn inmiddels zodanig vervolmaakt dat men moeilijk kan zeggen, dat het een onschuldige middelje is om de kernwapens voorlopig buiten de deur te houden. Dat is in ieder geval niet onze stelling.

Mevrouw Van Leeuwen (ARP): Leest u nog maar eens goed na wat ik daarover heb gezegd.

De heer Van der Lek (PSP): Ik kan nog een stap verder gaan en zeggen dat wij ook niet geloven aan de houdbaarheid van het machtsevenwicht op de wat langere termijn.

Mevrouw Van Leeuwen (ARP): Dat is wat anders!

De heer Van der Lek (PSP): Ik ben ervan overtuigd – ik ben niet de enige, want het is in een zeer recente publikatie van het vredesinstituut SIPRI benadrukt – dat indien de huidige ontwikkeling doorgaat de kernoorlog, of die nu escaleert vanuit een conventionele dan wel direct als kernoorlog begint, een keer zal uitbreken. Ik meen dat wij vóór die tijd iets moeten doen.

De heer Van Thijn wil dat wij er wat minder geld voor uitgeven. Hij zegt er echter bij, dat wij dat moeten doen door de doelmatigheid te vergroten, in integratie met andere NAVO-landen. Dat is naar mijn mening een even gevaarlijke weg als het gewoon aanschaffen van de wapens om die gewoon in Nederland te houden. In de integratie met de andere NAVO-partners maken wij evenzeer het vernietigingsapparaat doelmatig. Wij maken de gevaren niet kleiner. Wel verminderen wij onze kleine mogelijkheden om zelf nog eens een keus te maken tot het wel of niet gebruiken. Wij worden nog meer een stuk van het blok.

In feite – ik durf die stelling wel aan – werkt de Regering, die zegt tegen een Europese kernmacht te zijn, door dat integreren van taken in de hand dat er straks vanzelf een Europese kernmacht is. Daartegen kan zij op dat moment niets meer doen of zeggen. Wij noemen dat niet een ontwapeningsbeleid.

Ik meen mij vaag te herinneren dat in de Partij van de Arbeid vlak voordat zij in deze Regering terecht kwam, om het zo maar eens te formuleren, de stelling leefde dat je van de NAVO maar voorwaardelijk lid kon blijven. Wij moesten het nog eens vier jaar aankijken of de NAVO niet tot een vredesinstituut was om te bouwen. Zo neen, dan zou Nederland uit de NAVO moeten stappen.

Misschien kan mij nog even worden aangetoond dat de NAVO een vredesinstituut is geworden. Anders vraag ik mij af waarom de consequenties niet worden getrokken.

Er zijn gelukkig ook tegenkrachten in de wereld. Na een langdurige en gruwelijke strijd hebben de volkeren van Vietnam, Laos en Cambodja zich bevrijd. Angola, Mozambique en Guinee-Bissau hebben dat eveneens gedaan. Zij zijn bezig aan een eigen ontwikkeling. In Rhodesië, Zuid-Afrika en Namibië komt de strijd in een beslissend stadium. De heer Kissinger loopt er op het ogenblik als brandweerman rond om deze landen voor het kapitalistische blok te behouden. Of hem dat zal lukken lijkt mij zeer de vraag.

Ook in andere landen strijden mensen voor hun bevrijding, soms geweldloos, soms met geweld. Ik wil daarover wel een opmerking maken. Sommigen believe dat terreur te noemen. Niet de gewelddadige onderdrukking door politie, door het leger of door een keihard economisch systeem, niet de martelingen, niet het schieten op weerloze massa's, niet het zonder vorm van proces oppakken van mensen heet terreur. Terreur noemen zij het als de bevolking in uiterste wanhoop de wapens opneemt en zelfs dan nog met sparend geweld de strijd voor de eigen bevrijding, de eigen organisatie en de eigen mensen begint.

Wij denken daar anders over: wij veroordelen alle geweld, maar wij beginnen niet bij het uitgelokte. Ook in de geïndustrialiseerde landen is het verzet zich aan het organiseren. Steeds meer arbeiders eisen zeggenschap, niet alleen over hun lonen en hun arbeidsomstandigheden, maar ook over de bestemming van de winsten en de investeringen. Dat gebeurt in de landen van West-Europa, dat gebeurt in de Verenigde Staten en dat gebeurt ook in de vestigingen van grote bedrijven in de ontwikkelingslanden. Het is een goed ding dat in verschillende bedrijfstakken de internationale solidariteit begint te groeien en organisatorisch vorm krijgt en dat de bedrijven niet meer zo gemakkelijk de kans krijgen de arbeiders in hun vestiging in X tegen arbeiders in een vestiging in Y uit te spelen. Ook buiten de bedrijven begint de bewustwording te groeien, beginnen mensen zich tegen het gehele systeem af te zetten, tegen de uitbuiting, tegen de onmondigheid en tegen het chaotische van de kapitalistische ontwikkeling.

De heer Den Uyl en vele anderen zeggen dat dit een tijd van de restauratie is. Het is maar hoe je het bekijkt. Het zou ook wel eens mogelijk kunnen zijn, dat de onzekerheid bij rechts een groeiende repressie in de hand werkt. De PSP rekent zich tot de internationale beweging die het kapitalisme in zijn fundamenten wil veranderen, wil aantasten. Pas dan zal het mogelijk zijn de productie rationeel te ordenen, het wapengekletter voor altijd te beëindigen en op een menselijke manier menselijke problemen op te lossen.

Intussen zit Nederland klaarblijkelijk met een guldenoverschot. De Regering zegt ten minste dat er zo nodig kapitaalexport moet zijn om de druk op de betalingsbalans te verminderen. Je vraagt je altijd wel af, waar die arme drommels zitten die voor het steeds maar harder worden van onze gulden

Van der Lek

betalen. Maar goed, kapitaalexport dus. Momenteel gaat deze naar andere geïndustrialiseerde landen, vooral de Verenigde Staten. Aan die investeringen hebben wij hier niets, zij misschien ook niet zoveel. Meestal zijn ze kapitaalintensief. Die zaken gedogen geen enkele controle van hieruit. Als wij nu toch kapitaal moeten exporteren, waarom geven wij het dan niet weg aan de landen die het werkelijk nodig hebben, die er hun economie iets meer mee op poten kunnen zetten, aan goede technische en andere projecten in ontwikkelingslanden? Dat zal een werkelijke ontwikkelingshulp zijn. Met het oog daarop bied ik u, mijnheer de Voorzitter, de volgende motie aan.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Van der Lek en Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

overwegende, dat het Regeringsbeleid, gericht op beteugeling van inflatie en terugdringen van de werkloosheid, ten volle afhankelijk wordt gesteld van de investeringsbereidheid van het particuliere bedrijfsleven;

overwegende, dat de Regering daartoe een beleid voert, gericht op beperking van de lonen en de loonkosten enerzijds en stimulering van investeringen van het particuliere bedrijfsleven anderzijds, resulterende in onder meer een drastische beperking van de (groei van de) collectieve voorzieningen;

van mening, dat een dergelijk beleid geen enkele garantie biedt voor een toeneming van het aantal (maatschappelijk relevante) arbeidsplaatsen, bovendien grote financieringsrisico's met zich meebrengt en de controle van de gemeenschap op het economisch leven slechts vermindert;

wijst de loonmaatregelen van de Regering en haar politiek van beperking van de (groei van de) collectieve voorzieningen af;

spreekt uit, dat een stringent prijsbeleid nodig is, waarbij prijsverhogingen niet zijn toegestaan, behalve voorzover zij doorberekening van de stijging van de invoerprijzen betreffen;

spreekt uit, dat alleen een vérgaande toetsing van investeringen en andere kapitaalstromen, die gepaard gaat met gebodsbepalingen en verbodsbepalingen, kan leiden tot het scheppen van (maatschappelijk relevante) arbeids-

plaatsen en dat de overheid zelf als grootste werkgever daarbij een eerste taak heeft;

spreekt uit, dat de nu en in de toekomst beschikbare werkgelegenheid **gelijklijk dient te worden verdeeld**, onder behoud van verkregen (loon) rechten, onder hen, die kunnen en willen werken;

verzoekt de Regering haar beleid om te buigen in de zin van de drie bovengenoemde uitgangspunten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Met een beroep op uw lankmoedigheid wat mijn spreektijd betreft, merk ik op nog een motie te willen indienen. De twee pagina's toelichting zal ik niet uitspreken. De motie spreekt ongeveer uit hoe wij denken dat het wél moet.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Van der Lek en Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

van mening dat de verbetering van de levensomstandigheden van de bevolking in de landen van de derde wereld afhankelijk is van de mate, waarin deze landen in staat zullen zijn een eigen, niet van het westerse (particuliere) bedrijfsleven afhankelijke economische ontwikkeling op gang te brengen;

overwegende dat een dergelijke ontwikkeling zou kunnen worden bevorderd door kapitaaloverdrachten om niet en/of in de vorm van laagrentende leningen zonder verdere voorwaarden;

voorts overwegende dat de Regering kapitaalexport wenst te bevorderen onder meer op grond van de Nederlandse betalingsbalanssituatie;

verzoekt de Regering indien en voorzover kapitaalexport als wenselijk wordt beschouwd, deze in bovenvermelde vorm te doen geschieden,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

□

De heer **Beuker** (RKPN): Mijnheer de Voorzitter! Als er een slagzin gezocht moet worden voor dit kabinet, dan meen ik dat daarvoor het beste genomen kan worden het omgekeerde van de leuze van een bekende voetbalploeg, namelijk: Slechts woorden,

geen daden! Dat wil ik graag met enkele voorbeelden toelichten.

Allereerst wil ik iets zeggen over het beleid van Binnenlandse Zaken. Het kabinet heeft plannen voor een gemeentelijke herindeling, onder andere in West-Friesland. Hierover en over andere wetsvoorstellen wil ik mij thans niet inhoudelijk uitlaten. Dat komt wel aan de orde bij de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken en van de onderhavige wetsvoorstellen. Ik wil hier echter waarschuwen voor de tendens dat belangrijke zaken, die hierop betrekking hebben, op de lange baan worden geschoven. Dat brengt gemeentebesturen in grote moeilijkheden. Als er bijvoorbeeld gemeenten als groeikernen worden aangewezen, dan vind ik het niet meer dan billijk dat zij ook de nodige hulp krijgen! De gemeenten, die aangewezen zijn als groeikernen, moeten het ambtenarenapparaat uitbreiden om alles voor te bereiden. Ik denk nu aan een stad, die een 70-tal ambtenaren heeft moeten aantrekken en die gedwongen is in andere gemeenten te gaan bouwen. Daardoor zijn er allerlei moeilijkheden ontstaan. Dit is geen goed beleid! Ik weet dat bij gemeentelijke herindelingen er altijd twee partijen zijn, die pijn moeten lijden. Maar laat het dan zo snel mogelijk gebeuren. Natuurlijk moet er goed overdacht gehandeld worden, maar een uitstel brengt aan de andere kant de gemeentebesturen in de grootst mogelijke moeilijkheden.

Bij gemeentelijke herindelingen treden ook andere moeilijkheden op. Ik denk aan het openbaar vervoer. Groeikernen moeten soms een tweede of een derde station hebben. Van die gemeentebesturen hoor je dan echter, dat de Nederlandse Spoorwegen een moeilijke onderhandelingspartner zijn! Kan dan hier niet geholpen worden door de overheid?

Ik noem een voorbeeld. In een stad, die als groeikern is aangewezen, worden veel huizen gebouwd maar dan blijkt opeens, dat er geen scholen zijn. Een enkele gemeente heeft dit voorzien en heeft gelijktijdig scholen gebouwd, maar dat is één van de weinige goede voorbeelden die ik kan noemen. Het gebeurt heel vaak dat de betreffende kinderen over een zeer grote afstand vervoerd moeten worden om goed onderwijs te kunnen genieten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dring er met de meeste klem op aan dat het wetsontwerp inzake de gewestelijke herindeling van West-Friesland spoedig wordt behandeld. Op die manier kan de pijn van beide partijen worden

Beuker

verzacht en worden de betreffende ambtenaren niet in grote moeilijkheden gebracht. Mogen wij nu eens daan zien en geen woorden horen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil vervolgens iets zeggen over Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingshulp. Er is op dit ogenblik zeer veel aandacht voor de Zuidafrikaanse landen waar men wil komen tot een zwarte meerderheidsregering. Ik wil uitdrukkelijk stellen, dat ik sterk gekant ben tegen het achterstellen om welke reden dan ook, omwille van huidskleur, ras of geloof.

Het is echter uitermate belangrijk dat daar niet overhaast te werk wordt gegaan, dat ervoor wordt gezorgd, dat daar geen bijtjesdag komt en dat er aan beide kanten overleg plaatsvindt. Wij van onze kant zouden een langzame groei willen bepleiten. Wij moeten ons echter vooral niet met interne zaken bemoeien. Ik kan het zo moeilijk verteren dat de Minister-President – hij zal dat niet bedoeld hebben, maar het komt zo wel over – zich wil mengen in interne aangelegenheden.

Ik kom aan het onderwijs. Met wat de heren Terlouw en Jongeling zojuist ook hebben opgemerkt, ben ik gisteren geconfronteerd op een grote onderwijssdag in Twente. Wij hebben vastgesteld dat er vroeger op de ambachtsscholen goede ambachtsslieden werden afgeleverd. Met zorg is dit onderwijs uitgebreid. Nu komen er van deze scholen echter geen goede ambachtsslieden. De gewone middenstander, de gewone timmerman en de gewone garagehouder kan met de jongens, die deze scholen verlaten, niets aanvangen. Dat zie ik als een van de oorzaken van de jeugdwerkloosheid.

Een andere zorg die ik gisteren heel goed beluisterd heb en die mij al sinds 1972 erg doet verontrusten betreft het peil van ons onderwijs. De Minister kijkt ook naar het jaar 2000. Hoe zal het onderwijs van ons zich dan ontwikkeld hebben? Ik wijs op de oude examens. De kandidaten deden bij vreemde examinatoren examen in 12 vakken. Nu is er bij de MAVO niet de helft daarvan overgebleven. En wat is het peil van de examens van nu? Mijn collega's moesten gisteren erkennen dat alleen het vak wis- en natuurkunde op peil staat en dat de rest – zoals aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlands – bij lange na niet haalt bij de kennis, die men vroeger op de ULO opdeed. Inhoudelijk gezien ben ik voor het MAVO bang.

Wat de geestelijke belangen betreft, ben ik heel erg verontrust als ik kijk naar de boekenlijsten. Ik kom op heel veel examens. Als ik de boekenlijsten

zie, zeg ik: Mijn hemel, wat een rommel staat daarop, deze boeken zou ik mijn eigen kinderen, maar ook de kinderen, waarvoor ik als leerkracht verantwoordelijk ben, niet onder de neus brengen. Ik zou hen niet durven laten lezen wat daar aan afwijkingen – het zijn vaak afwijkingen – wordt gepresenteerd op deze middelbare scholen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil voorts even ingaan op het verkeersonderwijs. De suggestie is gewekt, alsof de Minister dat onderwijs niet belangrijk zou vinden, omdat hij dat niet genoemd zou hebben. Ik geloof wel dat de Minister met mij van mening is dat goed verkeersonderwijs zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs – vooral als de jongens 16 jaar zijn en op bromflessen moeten gaan rijden – een hoofdzaak is. Ik wil er nog eens met klem op aandringen dat de Minister bij een of andere gelegenheid hierop terugkomt, omdat nu de schijn is gewekt dat dit niet belangrijk is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil twee opmerkingen over volksgezondheid maken. De eerste betreft iets wat mij in hoge mate verontrust en waarop ik herhaalde malen heb gewezen. Intussen ken ik scholen – ik geloof dat de Minister deze nu ook kent – waarop het gebruik van verdovende middelen catastrofale vormen aanneemt. Ik wil nu niet spreken over de uitschieters die wij verleden week en de weken daarvoor zijn tegengekomen. Neen ik doel op middelbare scholen, zowel in de Randstad als in Utrecht en het Gelderse.

Dat verontrust mij in hoge mate. Ik heb hier al veel vaker gesteld: bewindslieden, u hebt een voorlichtende taak ten behoeve van onze opgroeiende jonge mensen; waarschuw ze! Van de hand van de heer Gunning, voorzitter van het Nederlands Artsen Verbond, is een bijzonder goede documentaire uitgekomen in de AO-reeks waarin hij op niet mis te verstane en duidelijke wijze de grote gevaren van het gebruik van verdovende middelen aangeeft. Ik veeg de hele zaak op een hoop: hard drugs en soft drugs, ik noem het verdovende middelen. Hij toont ook heel duidelijk aan dat het gebruik van stiekies leidt tot het gebruik van heroïne etcetera. Ik wil de bewindslieden met bijzondere klem aanraden handelend op te treden. Geen woorden, maar daden. Licht onze jonge mensen op de scholen voor. U hebt de macht onze jonge mensen voor te lichten en maak gebruik van uw macht.

Ongeveer drie weken geleden mochten wij onze invalide medemen-

sen ontvangen in dit Huis. Deze mensen kwamen bij ons en bij veel collega's pleiten voor een zelfstandige vestiging in huizen. Dit is een moeilijk probleem. Ik kan mij goed voorstellen dat, als deze mensen op een hoop worden geveegd in Het Dorp, zij zich daar niet thuisvoelen, vooral niet degenen die zich gedeeltelijk kunnen redden. Zij zouden graag zelfstandig in onze maatschappij willen wonen. Ik wil voor deze vergeten groep in onze samenleving graag pleiten.

Ik kom tot justitie. Ik vind het een dwaasheid – maar misschien wordt dit nog toegelicht – dat men gedetineerden in de weekenden voor privé-activiteiten naar huis wil laten gaan. Ik heb dit hier en daar gelezen, maar ik kan het mij niet voorstellen omdat op de eerste plaats het idee 'straf' weg is. Er bestaat echter ook gevaar voor onze samenleving als deze mensen die hun straf moeten uitzitten, in de weekenden temidden van onze maatschappij komen. Ik ben verontrust over de grote criminaliteit die heerst. Oude mensen durven 's avonds geen brief meer te posten, men durft niet meer in het donker de straten op.

Ik kom tot verkeersslachtoffers. In dit Huis is al verschillende keren het schrijnende geval te Schinnen in Limburg genoemd. Deze mensen worden nog steeds, na een jarenlange marteling, van de ene verzekeringsmaatschappij naar dan andere gestuurd, van de ene rechter naar de andere en van de ene advocaat naar de andere. Zij zijn een speelbal geworden van het noodlot. Ik wil een dringend beroep doen op de bewindslieden: Is hiervoor geen voorziening te treffen?

Over de werkloosheid is door mijn voorgangers al zoveel gesproken. Natuurlijk is dat ook mijn grote zorg.

Ik wil nog even spreken over defensie. Dit onderdeel van de regeringstaak is niet het troetelkind van de regering. Integendeel, wij moeten gewoon de uitholling van de mentaliteit bij het leger constateren. Te grote bezuinigingen worden ingevoerd. Een hele lichterding die aanstonds niet wordt opgeroepen. Oud materieel wordt niet tijdig vervangen. Voor mijn gevoel kunnen wij nooit meer onze NAVO-verplichtingen volbrengen. Wij beantwoorden daar niet aan. Wij schieten tekort in het verdedigen van onze vrijheid.

□

De heer **Huijsen**: Mijnheer de Voorzitter! De Franse minister van financiën Turgot werd in 1776, precies 200 jaar geleden, tot aftreden gedwongen. Hij

Huijsen

was voorstander van ingrijpende hervormingen en een kongsi van behoudzuchtigen spande samen om van hem af te komen. Niet dat de historie zich nu altijd herhaalt maar zij is wel steeds leerzaam. Toen achten evenals thans de vertegenwoordigers van de bevoorrechte groepen alles gerechtvaardigd en niets te dol om veranderingen tegen te gaan.

Nu gaat elke vergelijking mank, dus zeker een vergelijking tussen VNO-voorzitter Van Veen en Marie-Antoinette, maar overeenkomsten zijn er! Ook nu zijn veranderingen dringend noodzakelijk; denk alleen maar aan de economische democratisering. Niet het huidige hervormingsgezinde kabinet bedreigt onze samenleving, maar juist degenen die de veranderingen koste wat het kost willen tegenhouden. Je kunt om verschillende redenen het kabinet prijzen. Ik denk hierbij met name aan het inkomensbeleid, waarbij in het bijzonder de AOW-ers en minimumloontrekkers erop vooruitgingen en aan de ontwikkelingssamenwerking, die ook in moeilijke financiële omstandigheden prioriteit bleef behouden. Het komt niet altijd zo uit de verf, maar deze zaken en meerdere voorstellen tot hervorming van de maatschappij werden eveneens bepleit in de zogenaamde 'Schets van beleid' van de drie christen-democratische partijen. Je zou je dan ook kunnen afvragen waarom de wetsvoorstellen inzake de VAD en de verruiming van de bevoegdheden van de ondernemingsraad zo laat en moeizaam ter tafel kwamen.

Het kabinet is in meerdere opzichten te prijzen, zei ik al, maar er zijn ook redenen tot kritiek; incidenteel bijvoorbeeld, als je de behandeling van de export-kredietgaranties aan Zuid-Afrika bekijkt. De huidige desastreuze ontwikkelingen aldaar stellen de tegenstanders van de kredietgaranties achteraf alsnog in het gelijk. Moreel hadden wij echter sterker gestaan als de Nederlandse Regering een bewust, duidelijk besluit genomen had. De huidige opstelling lijkt echter een keer ten goede.

Mijn principiële kritiek betreft vooral de wijze waarop het kabinet een oplossing tracht te vinden voor het terugdringen van de structurele werkloosheid. Het accentueren van de economische groei komt mij wat eenzijdig voor en gaat mijns inziens voorbij aan de ecologische crisis en de ontwikkelingen in de Derde Wereld. Herstel van de economische groei en van de winsten kan op korte termijn zeker effect

hebben en is daarom niet bij voorbaat zinloos, maar het feit dat het optimaal resultaat hiervan in 1980 een terugdringen van de werkloosheid tot 150.000 man betekent, illustreert wel de beperktheid van deze mogelijkheden. Bovendien hebben de heersende arbeidsethos en de geringe waardering voor de niet-actieven tot gevolg, dat wij deze mensen eigenlijk laten schieten. Dit blijft onaanvaardbaar, of het er nu 150.000 zijn of 125.000 volgens de VVD-plannen. Het is de vraag of het antwoord op de werkloosheid, gezien de versnelde automatisering en de ecologische crisis, tegenwoordig nog in hoofdzaak gevonden kan worden in economische groei. Dit raakt de kern van onze samenleving en van ons waardepatroon.

Illustratief voor de vervreemding van onszelf is onze extreem materialistische kijk op arbeid en de beloning ervan. Het lijkt mij zinvol als wij beloningen van niet-materiële aard, bij voorbeeld meer vrije tijd meer prioriteit gaan geven, terwijl een herwaardering van niet-beloond werk van essentiële betekenis is. De tegenstelling tussen de actieven en niet-actieven mag niet gecultiveerd worden. Integendeel, er moet eerder sprake zijn van een glijdende schaal.

Is de Regering trouwens bereid zich af te vragen, bijvoorbeeld door middel van een studie, wat haar te doen staat, als in de komende jaren en in het bijzonder in de periode na 1980 een mogelijk herstel van de economische groei niet gepaard gaat met voldoende uitbreiding van de werkgelegenheid? Zou daarbij naast een nieuwe verdeling van inkomen niet een nieuwe verdeling van arbeid centraal moeten staan?

De huidige inflatie en werkloosheid zijn slechts symptomen van de crisis waarin onze samenleving verkeert. In plaats van ons tot symptoombestrijding te beperken, is een fundamentele herwaardering van onze samenleving nodig. Voor de politieke partijen ligt hier een belangrijke taak. De VVD is hierover duidelijk: de bestaande orde mag zeker zo blijven. Wat zal in dit opzicht de bijdrage van het CDA zijn? Deze groepering kwam niet tot een eensgezinde beslissing over haar grondslag. Drie jaar concrete beleidstegenstellingen tussen de CHU enerzijds en ARP en KVP anderzijds worden genegeerd. Als lid van de vroegere 'Groep van 18' en van de Kontaktraad en dergelijke heb ik aan de wieg van het CDA gestaan, wat weinigen in deze Kamer zullen kunnen zeggen. Dit CDA dreigt nu precies te worden wat men had wil-

len voorkomen: een CDU-achtige club, een optelsom van confessionele res-tanten, eigenlijk een negatief van de oorspronkelijke bedoelingen. Pijnlijk is het te ervaren, dat de evangelische inspiratie die op schrift centraal staat, vaak zo weinig doorklinkt in de praktische politiek, gunstige uitzonderingen uiteraard daar gelaten. Of het nu de export-kredietgaranties betreft, of een anti-krakwet om maar een voorbeeld te noemen, de woorden van Pax Christi of de Raad van Kerken vinden te weinig gehoor. Te veel ontmoet je een formalistische benadering.

Om de huidige en toekomstige problemen het hoofd te kunnen bieden is juist een hervormingsgezinde en creatieve instelling vereist. Daarom zullen in de eerste plaats alle progressieve, ex-christendemocraten, mogelijke christendemocraten 'in benardheid' en anderen de handen ineen moeten slaan en zich op korte termijn als 'Sympathisanten van een Progressief Beleid' hebben te beraden.

De pluriforme achtergrond kan men juist benutten om elkaar te inspireren en een creatieve politiek mogelijk te maken.

De vorming van een aparte partij is niet het meest voor de hand liggend, waarschijnlijk is de ongetwijfeld eigen benadering eerder aanvullend op, dan tegengesteld aan de bestaande progressieve concepties.

In de twee plaats zou een meer intensieve dialoog tussen de progressieve partijen en niet politieke, maar wel maatschappelijk geëngageerde kerkelijke groepen zinvol zijn. Tenslotte zal men samen moeten streven naar een beleid, ook na 1977, dat uitgaat van spreiding van inkomen, kennis en macht, van eerlijke verdeling van arbeid, gebaseerd op onderlinge solidariteit en persoonlijke verantwoordelijkheid.

□

De heer **Nooteboom**: Mijnheer de Voorzitter! 1984 nadert. De voorspelde uitholling en omkering van de betekenis van woorden is al aardig bereikt. Als woorden geen zakelijke betekenis meer hebben is algemene communicatie onmogelijk en kan de strijd geheel worden gestreden door het bespelen van emoties. Het loon van de angst kan in stemmental aardig oplopen. Ideaal troebel water voor hen die willen polariseren en ons volk willen opdelen in zo goed mogelijk van elkaar gescheiden hokjes zonder dwarsverbindingen, waarbinnen het eigen ideologisch gelijk als een geloof beleden wordt. Steenkamps oproep om bij de

Nootboom

komende verkiezingen zich te matigen in het diskwalificeren en verspreiden van leugens over tegenstanders zal vanzelfsprekend niet gevolgd worden door die groepen die het juist moeten hebben van de exploitatie van angst-gevoelens. Zover zijn we dan 10 jaar na de 1966-golf van politieke vernieuwingspogingen. Een paar resultaten, deels ontleend aan Van den Doels openhartige artikel over Nieuw Links in de HP van de laatste week:

a. Er is geen fundamentele democratisering opgetreden, niet in de partij, niet in de gemeente, niet op de universiteiten. Slechts is de ene elite vervangen door een nieuwe elite.

b. De bereidheid tot openheid van de nieuwe elite is geen haar groter dan die van de vroegere. De snelle weg naar het pluche der machtsposities ligt open voor kleine georganiseerde groepjes, mits zij over voldoende vriendjes beschikken bij de massamedia.

c. Het zogenaamde schaduw-kabinet was puur kiezersbedrog.

d. Voor Nieuw Links gold destijds al, dat minder belangrijk was wát den Uyl zou moeten zeggen op een congres dan de vraag óf Den Uyl het woord zou mogen voeren. De persoon, niet de zaak telt. Nu is dan bereikt dat bij een deel der bevolking de naam 'Den Uyl' diepe haatgevoelens oproept en de naam 'Wiegel' bij anderen. Het is het bevorderen van fanatisme in een wereld waarin de mogelijkheden van fanatici om enorme schade te veroorzaken met de dag toenemen.

e. De kwasi-democratie van 'wie op de vergadering komt mag meebeslissen' viert hoogtij. Bij lage participatiepercentages heeft dat systeem van besluitvorming niets met democratie van doen. Een paar honderd man beslissen over het standpunt dat zogenaamd namens 800.000 georganiseerde werknemers naar voren wordt gebracht. Enige tientallen 'vergadertijgers' kunnen beslissen over de koers van omroep- en andere verenigingen en sommige partijen. Het zijn voornamelijk de gedrevenen die op komen dagen en de nieuwe vrijgestelden. Uit enquêtes blijkt dat hun opinie niet representatief is voor degenen die zij zogenaamd vertegenwoordigen. Thomassen stelt bijvoorbeeld vast, dat de opstelling van de DS'70-fractie het best de voorkeur weergeeft die de kiezers van de PvdA hebben. Zo'n op feiten gebaseerde conclusie zegt én iets over het gehalte van onze informatiemedia, én iets over de besluitvormingsmethoden binnen partijen. Die

gevaaren werden voorzien bij een deel van de 1966-vernieuwers, maar de 10 jaren zijn voorbijgegaan zonder serieuze experimenten met nieuwe, aan de maatschappij van heden aangepaste democratische besluitvormingsprocedures.

f. De analyse van kiezersgedrag en de technieken van massa-manipulatie worden steeds verfijnder. De mensen worden in feite beschouwd als een soort Pavlov-proefdieren waarvan je het statistisch reactie-patroon moet kennen bij het toedienen van bepaalde prikkels, opdat een maximum aan stemmen wordt bijeengeschraapt. Ook op dit mens-wetenschappelijke terrein kan men zich afvragen of bepaalde onderzoeken wel maatschappelijk en ethisch verantwoord zijn.

g. De arrogantie van de uitvoerende macht neemt toe en wordt ook openlijk geadverteerd als iets dat progressief moet heten. Handhaven van sommige wetten gebeurt alleen als het kabinet dat nuttig acht in het zogenaamde algemeen belang. Wat de inhoud is van die vage term 'algemeen belang' hangt natuurlijk af van de politieke samenstelling van het kabinet, zodat in feite een geruisloze, doch flinke stap is gezet in de richting van willekeur en van politieke justitie. Is het een wonder dat velen zich weinig gebonden voelen aan uitgevaardigde wetten en andere spelregels?

In de strijd om de macht glipt het gezag van de overheid door de vingers. Maar wat verwacht je eigenlijk als de opportuniteit tot beginsel wordt verheven en mensen bijvoorbeeld lezen dat met betrekking tot de milieuwetgeving meer dan de helft van alle industriële installaties werkt zonder de wettelijke vereiste vergunningen van hinderwet, etc.

Mijnheer de Voorzitter! De pogingen tot structurele politieke vernieuwing die 10 jaar geleden met zoveel elan werden gedragen zijn grotendeels mislukt. De pogingen tot verder dichttimmeren van de mogelijkheden van concurrerende nieuwkomers nemen toe, bij het omroepbeleid in de pleidooien voor loslaten van het getschriftorium en bij de politiek in de neiging tot invoering van zogenaamde kiesdrempels. Maar grote groepen mensen zullen zich niet laten drijven in de, van bovenaf voor hen klaargemaakte, hokjes. Zij zullen wellicht niet terugvechten – een deel wél –, maar zich distantiëren van het hele gedoe door er verder niet meer aan mee te doen. Er zijn veel meer tendensen dan alleen de door prof. Stevers uit het terrein der openbare financiën afgeleide, die wij-

zen naar een ontwikkeling waarbij de mensen steeds meer beklemd zullen raken tussen de wielen van de macht van de straat, en andere machtsgroepen. Het proefschrift van Thomassen maakt duidelijk dat er een grote ruimte is voor een partij die de kiezers als volwassen mensen beschouwt, wier oordeel, als ze over een redelijke hoeveelheid meerzijdige informatie beschikken, even belangrijk is als de toevallige privé-mening van degenen die op de stoel van een volksvertegenwoordiger of journalist is gezeten. De kiezers voor zo'n partij zijn er wel, maar of tijdig een bestaande of nog te vormen partij ze zal kunnen bereiken is de vraag. Ik hoop van wél, want je kunt niet én een democratie zeggen te handhaven én de beleidsvoorkeuren van de burgers lappen aan de laars van de leidersgroep die vaderlijk meent te weten wat goed is voor de burgers, beter dan die burgers zelf, daarbij zo nodig op minachtende toon termen als zijwende meerderheid, gezond Volksempfinden, etc. mompelend. Je kunt het wel een tijdje, maar het is spelen met vuur naar mijn mening.

Mijnheer de Voorzitter! Een paar concrete voorbeelden nog over verstarring en gebrek aan flexibiliteit in het bijstuuringsmechanisme van onze maatschappij.

1. de schoolverlaters en boven-veertigers betalen de sociale prijs van de grote bescherming van andere werknemers en van de door de overheid getolereerde, zo niet bevorderde, bevoorrecht van hen die langdurig bij dezelfde baas blijven. Die bezitlozen en kansarmen wat betreft een baan zouden gebaat zijn met meer doorstroming, meer mobiliteit. Is de Regering nu eindelijk bereid om dergelijke mobiliteitsbelemmerende regelingen tegen te gaan?

2. Veel boven-zestigters zouden graag vervroegd met pensioen willen en hun arbeidsplaats afstaan. Dat die situatie zou groeien is een jaar of wat geleden al voorspeld – ook hier – en er is gepleit voor overheidsmaatregelen op het gebied van de pensioenfinanciering om vervroegd pensioen niet structureel-financieel vrijwel onmogelijk maken. Daarvoor was weinig gehoor, maar nu zijn we zover. Is althans nú de Regering bereid af te stappen van de opvatting dat de overheid niets te maken heeft met de inhoud en financieringswijze van pensioenregelingen? Er zit meer dan een miljard in het fonds voorheffing pensioenverzekering waaraan niemand recht op pensioenaanspraken kan ontlennen. En binnenkort komen de VAD-fondsen, ook zogenaamd voor pensioenfinanciering.

Nooteboom

ring, daar nog bij. Op welke termijn is een eind aan die onzin te verwachten?

3. Zou het geen arbeidsplaatsen scheppen in een tijd waarin de lust tot investering gering is, om meer ploegendienst te bevorderen, eventueel met kortere arbeidstijd per ploeg? De werknemers als groep zitten niet meer in de 19de eeuwse underdog-positie. Nu zou iets meer flexibiliteit gewenst zijn ook ten aanzien van deze regels waarvoor destijds terecht hard is gevochten.

4. Ondanks de op dat moment nog overspannen arbeidsmarkt is een paar jaar geleden, mede op grond van de rapporten van het EIB, al aangedrongen op bestudering van de mogelijkheden om de werkgelegenheid eerlijker te verdelen over de werkwilligen door meer flexibiliteit in de arbeidsduur. Dezelfde vertegenwoordigers van vakbonden die toen dergelijke pleidooien weghoonden vragen nu om een eerlijker verdeling van de werkgelegenheid, maar de tijd voor behoorlijke bestudering en voorbereiding is inmiddels ongebruikt verstreken.

Tot slot nog een korte vraag: heb ik goed begrepen dat de Regering de lage pensioeninkomens van lage ambtenaren vrij drastisch wil verlagen omdat zij een pensioen van f 20 000, exorbitant vindt voor iemand die zijn leven lang al elk dubbeltje moest omdraaien en dat zij de pensioenen van een ton per jaar voor hoge ambtenaren vrijwel ongewijzigd wil laten omdat zij een pensioen van een ton niet exorbitant vindt voor iemand die toch al jaren een enorm salaris verdiende, waaruit hij makkelijk een aardig bedragje kon sparen als appeltje voor zijn oudedagsdorst? Dat begrijp ik uit de plannen der Regering voor verdere zogenaamde AOW-inbouw. Kan mij uitgelegd worden wat dat voornemen te maken heeft met een streven naar meer gelijke inkomensverdeling?

De algemene politieke en financiële beschouwingen worden geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het vragen-uurtje te doen plaatsvinden morgen, na de eerste termijn van de Kamer over de algemene politieke en financiële beschouwingen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 23.35 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. drie en dertig Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van (rijks)wet:

Regelen met betrekking tot de herinrichting van Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën (14 103);

Wijziging van artikel 3 van de Wet bestrijding infectieziekten en opsporing ziekteoorzaken (Stb. 1928, 265) (14 124);

Intrekking van de Wet van den 19den Julij 1870, houdende vaststelling der voorwaarden, waarop aan calamiteuze polders in de provincie Zeeland tegemoetkoming uit 's Rijks schatkist kan worden verleend (14 125);

Naturalisatie van Andreou, Nikolaos en 27 anderen (14 126);

Intrekking van de Wet financiering ontwikkeling snelle kweekreactor (14 128);

Wijziging van hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (14 129);

Wijziging van hoofdstuk IX A (Nationale Schuld) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (14 130);

Wijziging van de begroting van ontvangsten en uitgaven van het Landbouw-Egalisatiefonds, afdeling A, voor het dienstjaar 1975 (14 131);

Wijziging van de begroting van het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf voor het dienstjaar 1975 (14 132);

Goedkeuring van de op 25 november 1975 te Paramaribo tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Suriname betreffende ontwikkelingssamenwerking, met bijlagen (Trb. 1975, 140) (14 133);

Goedkeuring van de op 2 februari 1971 te Ramsar (Iran) tot stand gekomen Overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis, in het bijzonder als verblijfplaats voor watervogels (14 135, R 1046);

Naturalisatie van Akiharij, Frederika Flora en 28 anderen (14 137);

Naturalisatie van Arabit Gimenez, José en 34 anderen (14 138);

Naturalisatie van Appeltauer, František en 26 anderen (14 139);

Naturalisatie van Adiwinata, Onggo en 25 anderen (14 140);

Naturalisatie van van Driel, Pieter-Joob en 26 anderen (14 142);

Naturalisatie van Arens, Gerhard en 22 anderen (14 143);

Naturalisatie van Akbas, Aho en 25 anderen (14 144);

Naturalisatie van Althoff, Johannes en 24 anderen (14 145);

Naturalisatie van Boe, Giuseppe Antonio en 24 anderen (14 146);

Naturalisatie van Belleman, Maria en 20 anderen (14 147);

Naturalisatie van Awondatu, George Eduard en 25 anderen (14 148);

Naturalisatie van Aronson, Frits en 24 anderen (14 149);

Naturalisatie van Bednář, Miroslav en 20 anderen (14 150);

Naturalisatie van Bendah, Bibi en 23 anderen (14 151);

Naturalisatie van Buksak, Mieczyslaw Roman en 25 anderen (14 152);

Naturalisatie van Baert, Robert Alfons en 20 anderen (14 153);

Naturalisatie van de Aguiar, Olimpia Erminia en 20 anderen (14 154);

Wijziging van hoofdstuk I (Huis der Koningin) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (14 155);

Wijziging van hoofdstuk III (Departement van Algemene Zaken) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (14 156);

Wijziging van hoofdstuk IX B (Departement van Financiën) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 (14 157);

Wijziging van hoofdstuk IX B (Departement van Financiën) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1976 (In hoofdzak voorzieningen aangekondigd in de Nota over de uitvoering van de rijksbegroting 1976, zitting 1975-1976, 13 959) (14 158);

Wijziging van de begroting van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1975 (14 159).

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2°. vijf brieven van de Directeur van het Kabinet der Koningin, met de mededeling, dat Hare Majesteit de door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van (rijks-)wet, gedrukt onder de nummers 12 837, R 944, 12 839, 13 722, 13 749 en 13 847, heeft goedgekeurd.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3°. een brief van de Minister voor Nederlands-Antilliaanse Zaken, ten geleide van het verslag van de besprekingen van 13 t/m 20 september 1976 te 's-Gravenhage met de Minister van Welvaartzorg van de Nederlandse Antillen en vertegenwoordigers van de Eilandgebieden enerzijds en Staatssecretaris De Goede en hemzelf anderzijds (14 141).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

4°. twee brieven van de Minister van Buitenlandse Zaken, t.w.:

een, ten geleide van een kort overzicht van de stand van zaken in de Conferentie over Internationale Economische Samenwerking (14 160);

een, ten geleide van de ter stilzwijgende goedkeuring aan de Staten-Generaal overgelegde Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Staat Israël betreffende het internationale wegvervoer; Jeruzalem, 3 november 1975 (14 161).

Deze stukken zijn al gedrukt en rondgedeeld;

5°. een brief van de Minister van Justitie, ten geleide van het door de Rijksdienst voor Oorlogsdokumentatie uitgebrachte rapport betreffende het onderzoek naar de activiteiten van drs. F. Weinreb tijdens de oorlogsjaren (12 355, nr. 3).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

6°. een brief van de Minister van Binnenlandse Zaken, ten geleide van de ministeriële beschikking houdende de samenstelling en taakopdracht van de werkgroep Complementair Bestuur (14 100-VII, nr. 7).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

7°. twee brieven, van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening t.w.:

een, ten geleide van het verslag van de stand van zaken in de bouwnijverheid in het tweede kwartaal 1976 (14 100-XI, nr. 8);

een, over de gevreesde stagnatie in de woningbouw (14 100-XI, nr. 9).

Deze stukken zijn al gedrukt en rondgedeeld;

8°. een brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat, over het beleid met betrekking tot het streekvervoer (14 035, nr. 8).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

9°. een brief van de Minister van Economische Zaken, met betrekking tot het DeBeNeLux-project (13 122, nr. 30).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

10°. een brief van de Staatssecretaris van Sociale Zaken, met beantwoording van een aantal in de openbare commissievergadering over het emancipatiebeleid gestelde vragen (13 943, nr. 14).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

11°. een brief van de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, met een correctie op eerder verstrekte gegevens over de deelname aan de kadercursus van de directieleden, georganiseerd door de LSOB (13 463, nr. 24).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

12°. een brief van de leden Wiegel en Van Aardenne, ten geleide van een nota van de V.V.D.-fractie met alternatieven ten opzichte van het door de Regering voorgestelde beleid (14 100), nr. 3).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

13°. een brief van de voorstellers van het initiatiefontwerp tot wijziging van de Enquêtewet, over de ondertekening (13 837, nr. 5).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

14°. de volgende verzoekschriften:

een, van F. Weinreb te Zürich, met betrekking tot bezwaren tegen een rapport van het Rijksinstituut voor Oorlogsdokumentatie, ingediend door mr. J. H. Smeets;

een, van W. Koo te Amsterdam, met betrekking tot een sollicitatieprocedure;

een, van A. Buunk te Hoog-Keppel, met betrekking tot zijn alimentatie en zijn belastingen;

een, van mr. dr. C. H. Pastoor te Leiden, met betrekking tot het niet beantwoorden van brieven door de Minister van Justitie;

een, van prof. dr. ir. H. J. Schophuys te Harmelen, met betrekking tot zijn pensioen;

een, van H. Schuttrups te Erica, met betrekking tot een uitkering;

een, van E. Rippe te Saint Ambroix (Frankrijk), houdende verzoek om vrijstelling militaire dienstplicht, ingediend door Stichting Verbindingsgroep 2000-3000;

een, van W. Reusz te Hannover (Duitsland), met betrekking tot artikel 1 van de Wapenwet;

een, van mevrouw K. de Boer-Fokkens te Groningen, met betrekking tot een rechterlijke uitspraak;

een, van W. Lentink te Dichteren, met betrekking tot een wettelijke verplichting;

een, van de Landelijke Vereniging voor Bedrijfsvrijheid in de Landbouw BVL te Staphorst, houdende verzoek tot beperking contributieheffing;

een, van mevrouw M. v.d. Eyk te Zwijndrecht, met betrekking tot haar alimentatie en persoonlijke omstandigheden;

een, van G. Blankestijn te Driebergen-Rijsenburg, met betrekking tot een ontruiming.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

15°. de volgende brieven e.a.:

een, van het college van bestuur van de Rijksuniversiteit Leiden, over de investeringen in het wetenschappelijk onderwijs in Nederland;

een, van J. C. Köhler te Poeldijk, over het voeren van boycot-acties;

een, van de gemeenteraad van Emmen, over de werkgelegenheidssituatie;

een, van het Stedelijk Aktiekomitee Stadsvernieuwing te Rotterdam, over de gedoogplicht voor huurders;

een, van A. van der Bend te Den Haag, over de voeding in het algemeen;

een, van de Nationale Huurdersraad te Rotterdam, om de huren te ontkoppelen van de koffieprijsen;

een, van E. Kat te Amsterdam, om een nieuwe pensioenbepaling in te voeren;

een, van de KVP, afdeling Vaals, over een herziening van de Grondwet met betrekking tot het kiesrecht voor niet-Nederlandse ingezetenen;

een, van het gemeentebestuur van Dalen, in verband met de werkloosheid;

een, van de Industriebond NVV Drenthe, over de ongunstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in Drenthe en de regio Emmen in het bijzonder;

een, van het dagelijks bestuur van Rijnmond, over de voorgenomen wijziging van de Rijnmondwet;

een, van het bestuur van de Grondmij N.V. te Assen, ten geleide van een rap-

port inzake inzet jeugdige werklozen op een wegenbouw- en rioleringsbestek te Rolde;

een, van het Landelijk Komitee van Schoolverlaters te Amsterdam, over het probleem van de werkloze schoolverlaters;

een, van het Havenschap Vlissingen en een, van het Havenschap Delfzijl, ten geleide van een aantal verslagen;

een, van J. Marie te Hilversum, voor spoedige behandeling van het wetsontwerp geluidhinder;

een, van W. A. A. van Schie te Appingedam, over de afkoop van rentezegels;

een, van R. Volk te Spijk, voor de bestrijding van tandcariës bij de jeugd;

een, van de directeur van het Centraal Orgaan voor de Economische Betrekkingen met het Buitenland, ten geleide van de door het Orgaan uitgebrachte Exportnota 1976;

een, van het gemeentebestuur van Rijswijk, over de aanleg van Rijksweg A 19;

een, van H. J. J. Overgaauw te Rotterdam, met initiatieven voor omvorming van ons maatschappelijk stelsel;

een, van S. C. C. Buijning-Nije te Amsterdam, over zwerfkatten;

een, van het gemeentebestuur van Maastricht, over het uitstel voor de bouw van de Rijksuniversiteit Limburg en het Academisch Ziekenhuis te Maastricht;

een, van het gemeentebestuur van Twisk, over de gemeentelijke herindelings van Oostelijk Westfriesland;

een, van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, ten geleide van de brochure: 'Dichter bij U; oefening in decentraliseren';

een, van het gemeentebestuur van Eenrum, inzake proefboringen;

een, van de Federatie Nederlandse Vakbeweging, met betrekking tot de wet Stadsvernieuwing;

een, van R. G. E. Mensink te Amsterdam, over de problematiek van de getuwensbezwaarden;

een aantal in verband met het aannemen door de Kamer van het abortusvoorstel van VVD en PvdA;

een, van de Federatie Nederlandse Vakbeweging en een, van het Overlegorgaan van de Centrale Ondernemersorganisaties in het Midden- en Klein-

bedrijf, met betrekking tot de algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting 1977;

een, van de Stichting Kankerpreventie te Den Haag, over de kostenbeheersing in de gezondheidszorg;

een, van de Stichting Studiecentrum Universele Rechten van de Mens te Den Haag, met haar achtste bericht van de eerste wereldvrede;

een, ten geleide van de interventie van dr. J. Zijlstra in de SER-vergadering van 17 september 1976, inzake het sociaal economisch structuurbeleid in de periode 1975-1980.

Al deze brieven liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

16°. de volgende afschriften van brieven:

een, van het voorlopig bestuur van de huurdersvereniging i.o. te Roermond, gericht aan Staatssecretaris Van Dam van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, over huur, renovatie, goedkoopplicht enz.;

een, van de ANWB, gericht aan de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, over het concept-wetsontwerp op het basisonderwijs;

een tweetal, gericht tot de Minister-President, in verband met het rapport van de Commissie-Donner.

Deze afschriften liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

17°. de volgende academische proefschriften:

van J. M. G. Leune: 'Onderwijsbeleid onder druk'; van H. Gross: 'The form board; a screening instrument to identify mild mental retardation in children entering Kindergarten'; van N. van Veen: 'Overheidsingrijpen in collectieve arbeidsovereenkomsten'.

Deze boekwerken zijn opgenomen in de bibliotheek der Kamer.

Noot 1 (zie blz. 267)

De Commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven met bijbehorende stukken van de heer A. de Graaf en de heer H. van den Broek heeft de eer het volgende te rapporteren.

In handen van de Commissie zijn gesteld, behalve de geloofsbrieven de volgende missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

een, ten geleide van een afschrift van zijn besluit waarbij de heer A. de Graaf te Arnhem wordt benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

een, ten geleide van een afschrift van zijn besluit waarbij de heer H. van den Broek te Velp wordt benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

twee, houdende mededeling dat zij hem hebben bericht dat zij hun benoeming aannemen.

Volgens de in handen van de Commissie gestelde besluiten van de voorzitter van het Centraal Stembureau zijn de heer A. de Graaf en de heer H. van den Broek benoemd verklaard tot lid van de Kamer met inachtneming van de volgorde, vastgesteld overeenkomstig artikel N 19 van de Kieswet. Deze rangschikking is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel van de Nederlandse Staatscourant van 7 december 1972. Hieruit is gebleken dat zij terecht benoemd zijn verklaard.

Uit het ingeleverde uittreksel uit het register van geboorten blijkt dat zij de vereiste leeftijd hebben bereikt.

Uit de bij de geloofsbrieven gevoegde stukken blijkt voorts, dat zij geen betrekkingen bekleden, welke onverenigbaar zijn met het lidmaatschap der Kamer, terwijl de Commissie ten aanzien van hen niet van enige omstandigheid is gebleken, welke hun Nederlander-schap in twijfel zou moeten doen trekken, noch van enige andere omstandigheid, ten gevolge waarvan zij op grond van artikel 94 van de Grondwet van de verkiesbaarheid ontzet zouden zijn.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heer A. de Graaf en de heer H. van den Broek, nadat zij de voorgescreven eden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

Noot 2 (zie blz. 353)

De vragen van het lid Wolff luiden:

1. Is het de Ministers bekend, dat het Suharto-regime te Djakarta last heeft gegeven om de Nederlandse film 'Max Havelaar' in beslag te nemen zodra deze voorhanden is voor publieke vertoning in Indonesië?

2. Achten de Ministers een dergelijke handeling – zo deze geschiedt of mocht geschieden – in overeenstemming met de letter, dan wel met de strekking van de Overeenkomst inzake culturele samenwerking tussen Nederland en Indonesië?

3. Is het waar, dat de Staatssecretaris van C.R.M. tijdens zijn jongste bezoek aan Indonesië van genoemd besluit van de Indonesische regering in kennis is gesteld? Heeft deze, in overleg met de Ministers van C.R.M. en van Buitenlandse Zaken, hiertegen protest aangetekend?

4. Achten de bewindslieden het toelaatbaar, dat een door de Nederlandse overheid met f 100 000 gesubsidieerde film wordt geboycot door een regering, die bereid is onbelemmerd gelden voor ontwikkelingshulp in ontvangst te nemen?

5. Beseffen de bewindslieden, dat het bij de figuur van 'Max Havelaar' gaat om een symbool van de strijd tegen het kolonialisme en dat verguizing van een dergelijke figuur een houding is van in de moderne tijd ontoelaatbaar kolonialisme? Zijn zij bereid, onder andere op grond hiervan, verdere uitvoering van het cultureel verdrag met Indonesië tot nader order te schorsen?

6. Delen de Ministers de mening, dat het niet tot de taak behoort van een door de Nederlandse regering via de Nederlandse ambassade te Djakarta gefinancierd 'Erasmus-huis' om een film als de 'Max Havelaar' uitsluitend te vertonen voor de geprivilegieerde bovenlagen van de Indonesische maatschappij, zoals die zich in de vorm van het Suharto-bewind presenteert?

7. Zijn de Ministers bereid de Nederlandse ambassadeur te Djakarta onverwijld stappen te doen ondernemen bij de Indonesische autoriteiten, ten einde inbeslagname van de film, bestemd voor openbare vertoning, ongedaan te maken dan wel om deze te voorkomen?